

น้ำใจกล่าววว่า “ไม่รู้จะคิดอย่างไร เมื่อก่อนเราอยู่กับไม้ก็ครอบคร้ว พื้นที่กว้าง เราหาเลือกพื้นที่ได้สะดวก ปัจจุบันคนมันเยอะขึ้นต้องใช้พื้นที่เยอะ เราทำไว้เมื่อก่อน เราหาเลือกพื้นที่ พื้นที่สูงเราไม่เคยขึ้นไปทำเพราะมันไกลจากน้ำแต่ปัจจุบันเห็นเขาก็ทำกัน”

น้ำโตพูดต่อว่า “พื้นที่สูงเกิน ๗๐ % ตอนที่ผมอยู่กับศูนย์สงเคราะห์ชาวเขา เขาไม่ให้ทำ ตอนนั้นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังไม่มาอยู่ ถ้าเราขึ้นไปทำพื้นที่สูง น้ำแห้งแน่นอน ทุกวันนี้ถ้าเราสังเกตน้ำในลำห้วย แห้งลงเยอะมาก เราขอไว้เลยได้ไหม ตั้งกฎกติกาออกมาเลย ถ้าใครทำผิดจับส่งให้เจ้าหน้าที่ไปเลย ให้ผู้นำจัดการ ผู้นำก็ไม่จัดการอะไร เราเป็นชาวบ้านธรรมดาเราจะทำอะไรได้”

สุวรรณพูดต่อ “วันนั้นกลุ่มเยาวชนก็ไปคุยกับกำนันให้วางกฎระเบียบแต่จนเดี๋ยวนี้อะไรก็ไม่ได้เห็นกำนันทำอะไร”

น้ำโต “เอาแบบนี้ได้ไหม พวกเราผู้ใหญ่และกลุ่มเยาวชนรวมตัวกันยืนยันความคิดของเราว่าจะทำแบบนี้ ถ้าเขาจะไม่ทำตามเรา เขาจะอยู่ได้ไหม”

น้ำส่วยโพ “เราพูดนั้นง่ายแต่ทำยาก”

อู๊ ถามน้ำก้องจริงช่วยว่า น้ำมีความคิดเห็นอย่างไร “ไม่รู้ พวกเราควบคุมกันเองไม่ได้ต้องให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้มาควบคุม แต่ผมไม่อยากจะให้คนชุดหน่อไม้ไปขาย ขนาดเราเจอหน่อไม้ ๒ หน่อ เรากินไปหน่อหนึ่งอีกหน่อหนึ่งเรายังเก็บไว้ ถ้าเขาชุดไปขายหน่อไม้ไม่มีพื้นที่ที่จะฟัน แล้วถ้าหมดอายุก็จะแก่ตายไปเลย ขึ้นไปทางต้นน้ำไม่มีไฟเหลือแล้ว ถ้าห้ามได้ ไม่อยากให้คนชุดหน่อไม้ไปขาย แคเรากินก็เยอะมากพอแล้ว จะเอาไปขายอีกมันจะเหลืออะไร ไปตัดหน่อไม้แล้วตัดแพลงหน่อไม้ก็จะไปเหลือที่ไหน”

ถึงเวลากินข้าวเที่ยง เรากินข้าวกันที่วัดและซื้อกล้วยเดี่ยว ชื่อน้ำหวานมาเลี้ยง กินข้าวเสร็จจึงคุยกันต่อ ถามน้ำหม่องอู๊ “ผมไม่รู้ ถ้าเรารักษาประเพณีของเราได้ มันก็ดี กลัวว่าจะทำไม่ได้”

น้ำยิตองแจ้ง “ตาน้ำอย่างหนึ่ง ภูเขาสูง ภูเขาหิน สายน้ำ ถ้าเราดูแลได้มันจะดีมาก กลัวว่าจะทำไม่ได้ เห็นงานวิจัยออกมาเยอะ มูลนิธิอะไรเยอะแยะ ไม่มีใครทำได้เลย แต่ผมจะคอยดูโครงการตัวนี้จะทำได้ไหม ถ้าทำได้มันจะดีมากเลย”

อู๊กล่าวปิดท้ายว่า “เราต้องช่วยกันทำ ผมเข้าใจอย่างหนึ่งว่า เราชาวบ้านด้วยกันเอง เราไม่สามารถที่จะไปควบคุมกันเองได้ เราต้องให้เจ้าหน้าที่ช่วยเหลือเหมือนกัน ขอให้เราวางขอบเขตพื้นที่ให้ชัดเจนก่อนแล้วเรามาคุยกัน อีกครั้งว่าเราควรหาทางออกอย่างไรดี ถ้าอย่างนั้นผมขอขอบคุณทุกคนที่มาช่วยให้ความคิดและร่วมกันหาทางออกแก้ไขปัญหา”

ปัญหาและบทเรียนในการทำกิจกรรม

ในการสำรวจแนวเขตพื้นที่หาลูฮากิน มีประเด็นปัญหาและอุปสรรคแตกต่างกันหลากหลายกันไป ดังนี้

ในการลงพื้นที่ปฏิบัติงานสำรวจพื้นที่รอบในและรอบนอกไร่หมุนเวียน ทีมทำงานจะประกอบไปด้วยผู้ช่วยพี่เลี้ยง ทีมวิจัยที่เคยเป็นคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ โดยในช่วงแรกผู้ช่วยพี่เลี้ยงจะร่วมลงพื้นที่เพื่อสำรวจแนวเขต ดูลักษณะและเก็บข้อมูลพื้นที่ ดูแนวทางความเป็นไปได้ในการจับพิกัด

GPS รอบไร่หมุนเวียน ดูพื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าความเชื่อ ลักษณะพื้นที่ข้อห้ามความเชื่อ ดูสถานการณ์การเลือกพื้นที่ทำไร่ ในปัจจุบัน ดูสภาพพื้นที่จริงในการทำไร่ เพื่อเป็นแนวทางให้ทีมวิจัยในแต่ละโซนได้ดำเนินการต่อโดยไม่ต้องมีผู้ช่วยพี่เลี้ยงลงมาด้วยทุกครั้ง แต่จะกำชับให้ทีมวิจัยจดชื่อแต่ละพื้นที่ทุกครั้งที่มีการจับพิกัดซึ่งก็มีเขียนบ้างไม่เขียนบ้าง และผู้ช่วยพี่เลี้ยงจะช่วยเตรียมทีมทำงานลงพื้นที่ร่วมกับทีมวิจัยบ้างในบางครั้ง และให้ทีมวิจัยเตรียมทีมกันเองเพราะถือเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องร่วมกันดำเนินการ การเดินสำรวจในช่วงแรกก็มีปัญหาความไม่เข้าใจกันในการเดินสำรวจพื้นที่และจับพิกัดรอบไร่หมุนเวียน มีการถกเถียงกันบ้าง กว่าที่จะเข้าใจกันก็ต้องใช้เวลาในการพูดคุยทั้งคู่ส่วนตัวในเวทีและลงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

การเดินสำรวจพื้นที่บริเวณที่ทา ทีมวิจัยของโซนพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ เข้าไปสำรวจและจับพิกัดแนวเขตรอบนอกพื้นที่ไร่หมุนเวียนโดยใช้เครื่อง GPS แต่ด้วยความยากลำบากของพื้นที่ที่ต้องเข้าไปสำรวจซึ่งเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนเว้นช่วงไปเพียง ๑ ปี ทำให้มีพืชชนิดต่าง ๆ ขึ้นอย่างหนาแน่น ทีมวิจัย เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ จึงพูดคุยกันว่า “ถ้าจะให้เดินลุยเข้าไปจับพิกัดไร่หมุนเวียนทั้ง ๔ ด้านทุกผืน ต้องใช้เวลาอีกหลายวันหรืออาจเป็นเดือนกว่าจะเสร็จพื้นที่ที่ทา และพื้นที่อื่นก็เหมือนกัน แต่ถ้าเดินไปตามทางเดินที่ติดริมห้วยซึ่งอยู่ด้านล่างไร่หมุนเวียน ส่วนอีก ๒ ด้านที่เหลือที่อยู่เหนือขึ้นไปไม่ต้องเดินแต่ไปดูในแผนที่ได้ไหม เพราะทีมวิจัยดูในแผนที่ก็พอจะรู้แล้วว่า เป็นบริเวณไหน” ทางเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้บอกว่าแล้วแต่ชาวบ้าน ทีมวิจัยก็คุยกันเองว่าต้องลองดูสักครั้ง พอสำรวจพื้นที่ที่ทาเสร็จไปบางส่วน ทีมวิจัยก็ให้เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ไปลงจุด (pot) ในแผนที่แล้วเอามาให้ทีมวิจัยดู ประมาณเดือนกว่า ๆ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ เอาพิกัดที่ลงในแผนที่แล้วมาให้ทีมวิจัยดูก็พบว่าไม่ตรงกับความเป็นจริงของพื้นที่ เช่น พื้นที่ไร่หมุนเวียนอยู่บนภูเขา ซึ่งในความเป็นจริงไม่มี พอจับพิกัดออกมาแล้วเอาไปลงในแผนที่ทำไม่ถึงคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงค่อนข้างมาก ทีมวิจัยถามเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ว่าเป็นเพราะอะไร ทางเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ให้คำตอบว่า การจับพิกัดโดยใช้เครื่อง GPS จะมีความคลื่อนอยู่บ้าง แต่ถ้าคลาดเคลื่อนมากเกินไปจะเอาไปแก้ไขใหม่ เมื่อได้ฟังอย่างนั้นทีมวิจัยก็เริ่มไม่แน่ใจในความชัดเจนของพิกัดที่ลงในแผนที่ เกรงว่าพื้นที่ไร่หมุนเวียนจะออกไปอยู่นอกกรอบใหญ่ที่เคยจับพิกัดพื้นที่ทำกินรวมไว้แล้วเมื่อหลายปีก่อน จึงมาพูดคุยกันว่าควรทำอะไร ทีมวิจัยตกลงกันว่าควรป้ายสีพื้นที่ที่ไม่ควรทำเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ชาวบ้านเห็นชัดเจนว่าห้ามทำ เพราะชาวบ้านไม่ได้ดูแผนที่แต่ดูพื้นที่เป็นหลัก และพูดคุยในที่ประชุมหมู่บ้าน ถามความคิดเห็นว่า พื้นที่ต้นน้ำถูกทำลายไปแล้วส่วนหนึ่ง พื้นที่ที่เป็นความเชื่อก็ถูกทำลายเช่นกัน เราควรทำอะไร ซึ่งที่ประชุมมีความเห็นตรงกับทีมวิจัยว่าพื้นที่ที่ไม่ควรทำ ควรป้ายสีให้รู้ว่าเป็นพื้นที่ตรงนี้ห้ามทำ ถ้าใครเข้าไปทำ ให้เจ้าหน้าที่ดำเนินคดี

เดินสำรวจพื้นที่จะกล่าครั้งแรก ทีมวิจัยพบว่ามีคนบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำซึ่งต้องตามหาตัวว่าเป็นใคร คนในหรือคนนอก ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่ป่าไม้พูดคุยกันและเห็นว่าพื้นที่ต้นน้ำไม่ควรทำ ถ้าทำแบบนี้ต่อไปผลกระทบมีแน่นอน พอถึงเวลาเย็น ทีมวิจัยจึงไปหากำนันเพื่อที่จะบอกว่ามีคนบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำ ทีมวิจัยขอให้กำนันเข้าไปเดินดูพื้นที่ร่วมกัน เช้าวันรุ่งขึ้นกลับเข้าพื้นที่อีกครั้งและพบว่าพื้นที่ถูกบุกรุกด้วยกัน ๓ จุดล้วนแต่เป็นพื้นที่ต้นน้ำ กำนันบอกว่าควรทำให้ห่างมากกว่านี้ แต่ให้เรียกคนที่ฟันไร่มาคุยเพื่อไม่ให้เข้าไปทำกินในพื้นที่ต้นน้ำอีกต่อไป หลังจากวันนั้นทีมวิจัยเดินเข้าไปสำรวจพื้นที่จะกล่าอีกก็ยังคงพบว่าพื้นที่ต้นน้ำยังมีการบุกรุกเหมือนเดิม ทีมวิจัยพูดคุยกันว่าจะทำอย่างไรดี จึงตกลงกันว่าให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ตรวจยึดและส่งเรื่องตำรวจดำเนินคดี เพราะถือว่าได้ตกเตือนไปแล้วยังทำ

อีก แล้วพูดคุยกันต่อว่า พื้นที่ที่ยังไม่ได้ป้ายสีแต่มีคนบุกรุกก่อนจะอย่างไร ก็ตกลงกันเช่นเดิมว่าให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการตามกฎหมาย เพราะโดยส่วนใหญ่คนที่ทำกินในพื้นที่ป่าต้นน้ำหรือพื้นที่วัฒนธรรมจะเป็นคนนอก แต่ก็มีบางครั้งที่เจอคนในหมู่บ้านทำกินในพื้นที่ที่ไม่ควรทำ ซึ่งทีมวิจัยก็ได้พูดคุย และคนในหมู่บ้านเข้าใจเปลี่ยนไปหาพื้นที่ใหม่โดยภายหลังมาบอกกับผู้ช่วยพี่เลี้ยงว่าได้พื้นที่ใหม่แล้วแต่ต้องไปทะเลาะกับคนนอกที่เข้ามาทำกินในหมู่บ้าน **“พื้นที่ของเราให้คนอื่นเข้ามาทำกินได้อย่างไร”** คนนอกที่เข้ามาทำกินในหมู่บ้านจะมีหลายกรณีด้วยกัน เช่น ญาติพี่น้องมาแต่งงานกับคนในหมู่บ้าน หรือเป็นคนนอกแต่อยู่มานานแล้วและญาติพี่น้องก็อพยพตามเข้ามา ในขณะที่บางคนมีบ้านอยู่ข้างนอกแต่เข้ามาทำกินในพื้นที่และบุกรุกพื้นที่ตามใจชอบ พอทีมวิจัยไปห้ามและดักเตือนจะแสดงอาการไม่พอใจ หรือรับปากว่าจะไม่ทำต่อแต่ก็ทำอีกและแผ้วถางมากกว่าเดิม ซึ่งมีบางพื้นที่ที่ต้องให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการตรวจยึดเพราะคนในหมู่บ้านไม่เคยทำกินในบริเวณที่ไม่ควรทำอยู่แล้ว แต่ถ้ามีคนนอกเข้ามาทำกินและได้มีการพูดคุย ห้ามปราม ดักเตือนแล้วแต่ยังทำอยู่ ก็ให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งพื้นที่ที่มีการตรวจยึดจะห้ามเข้าไปตากถางเพื่อทำกินโดยเด็ดขาดแต่สามารถเก็บหาของป่าได้ตามปกติ แต่หากยังมีใครฝ่าฝืนจะถูกจับกุมและส่งดำเนินคดี

การเดินทางพื้นที่ทุ่งทั้งรอบในและรอบนอกพื้นที่ห่มนเวียน พื้นที่รอบในจะมีตาน้ำผุดอยู่หลายจุด เช่น น้ำผุดห้วยทุ่ง น้ำผุดที่พุ่มองผอง ฯลฯ ซึ่งพื้นที่ต้นน้ำผุดเหล่านี้ชาวบ้านจะเว้นระยะห่างจากพื้นที่ทำไร่ห่มนเวียน ถ้าเป็นน้ำผุดที่ไหลออกมาเป็นห้วยจะเว้นระยะห่างประมาณ ๔ ไร่ ถ้าเป็นน้ำผุดที่ไม่ได้ไหลออกมาเป็นห้วยจะเว้นระยะห่างประมาณ ๑-๒ ไร่เพื่อรักษาพื้นที่ต้นน้ำนั้นเอาไว้ พื้นที่ห่มนเวียนเป็นพื้นที่ป่าไผ่ มีต้นไม้ชนิดต่าง ๆ บ้างเล็กน้อย รอบ ๆ บริเวณพื้นที่ห่มนเวียนจะล้อมรอบด้วยภูเขาซึ่งมีลักษณะเป็นป่าดิบชื้นและมีต้นน้ำผุดหลายจุดเช่นกัน บริเวณรอบ ๆ ไร่ห่มนเวียนที่ติดเชิงเขาเป็นแหล่งอาหารสำคัญ มีพืชผักหลากหลายชนิด เช่น เลคองดู (ผักมันหมู) ไผ่วากหรือ (ไผ่บง) ไผ่วาวป่วย ฯลฯ และมีลูกไม้สำหรับสัตว์เล็ก เช่น เม่น หมู เป็นต้น ขณะที่พื้นที่รอบนอกไร่ห่มนเวียนยังมีต้นน้ำผุดอีกหลายจุด เช่น ที่พุ่มเฒ่า ที่ทุ่งเฒ่า ที่พุ่มองผอง ที่พุ่มองเฒ่า ที่พุ่มองเฒ่า เป็นต้น พื้นที่ทุ่งอยู่ตรงกลางระหว่างบ้านสะเนฟองซึ่งอยู่ทางทิศใต้ และบ้านไผ่ไผ่ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกของทุ่งติดพื้นที่ป่าวัฒนธรรมที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างมาก และทิศตะวันตกติดด้านเจดีย์สามองค์และจะกล่าว ซึ่งเป็นเส้นทางที่มักพบการลักลอบล่าสัตว์อยู่บ่อยครั้งเพราะเป็นผืนป่าใหญ่ก่อนเข้าทุ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญหลายสาย เช่น ที่หมูถอง จะกล่าว และของกาเลีย ซึ่งทีมวิจัยเจอคนนอกเข้ามาค้างคืนในป่าเพื่อล่าสัตว์โดยใช้ปืนอย่างดีไม่ใช่ปืนแก๊ปอย่างที่ชาวบ้านใช้กัน ทีมวิจัยเองและชาวบ้านที่ทำไร่อยู่ที่นี่รู้ดีว่ามีทั้งคนมอญและคนพม่าเข้ามาล่าสัตว์หรือใช้เป็นเส้นทางเดินผ่าน เพราะติดกับด้านเจดีย์สามองค์และออกไปประเทศพม่าได้ คนกลุ่มนี้จะชำนาญการเดินทางมากกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหารหรือตำรวจ กว่าเจ้าหน้าที่จะรู้ว่ามีคนลักลอบล่าสัตว์แล้วเข้ามาจับกุม คนกลุ่มนี้ก็นี้ออกนอกพื้นที่ก่อนเจ้าหน้าที่จะมา “เราเข้ามาทำงานเป็นทีมวิจัยไม่มีอำนาจ ไม่มีอาวุธอะไร จะกล้าไปจับกุมเขาได้อย่างไร เจ้าหน้าที่เดินลาดตระเวนป่าทุกเดือนก็รู้ ก็เห็นแต่ก็ไม่กล้าทำอะไรเพราะอาวุธเขาดีกว่า พื้นที่ทุ่งไผ่ไม่มีปัญหาเรื่องการบุกรุกพื้นที่ทำไร่แต่จะมีปัญหาเรื่องการลักลอบล่าสัตว์” ส่วนการเดินทางพื้นที่ห่มนเวียนที่เอะเตาะของ ทีมวิจัยเจอต้นคะเนียงถูกโค่นเพื่อเอาเมล็ดไปขาย ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นใครแต่ไม่ใช่คนในหมู่บ้านแน่นอนเพราะคนในหมู่บ้านจะไม่โค่นต้นแต่ใช้ปืนเก็บหรือสอยลงมา เพราะถ้าโค่นต้นจะไม่มีให้เก็บกินอีก ทีมวิจัยจึงเชื่อว่าเป็นคนนอกแน่นอน และน่าจะมาจากเงื้อมเงาเข้ามาหาพื้นที่เพราะอยู่ติดกัน นอกจากนี้พื้นที่เอะเตาะของยังเป็น

เส้นทางลัดเส้นทางหนึ่งจากด้านเจดีย์สามองค์ออกมาที่เขาไม้แดง จึงพบว่ามีกรลักลอบเข้า-ออกของคนต่างถิ่นเพื่อหลบหลีกด้านตรวจของเจ้าหน้าที่อยู่บ่อยครั้ง

จากการเดินสำรวจแนวเขตไร่หมุนเวียนที่ผ่านมา ทีมวิจัยถูกต่อว่าจากชาวบ้านบางส่วนที่เป็นญาติกับคนนอกที่อยากได้พื้นที่ต้นน้ำแต่ถูกเจ้าหน้าที่ยึดคืน ทำให้บางคนไม่พอใจมาต่อว่า พูดจาข่มขู่ทีมวิจัย ทำให้ทีมวิจัยบางคนเหนื่อยหน่าย ท้อแท้บ้าง มีการบ่นน้อยใจกับผู้ช่วยพี่เลี้ยงบ้างแต่ก็พร้อมจะเดินหน้าต่อ เพราะมีชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เห็นด้วยกับการรักษาพื้นที่ต้นน้ำและเห็นว่าพื้นที่ต้นน้ำควรเป็นพื้นที่ของเราทุกคน ไม่ควรเปิดพื้นที่ทำกินในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำ “เราทำกินเราต้องอาศัยน้ำ ถ้าพื้นที่ต้นน้ำถูกทำลายแล้วน้ำแห้ง เราจะทำกินได้อย่างไร”

ในเรื่องการลงปักไร่หมุนเวียนในแผนที่ก็ยังเป็นปัญหาเหมือนที่ผ่านมา ทางมูลนิธิสืบ ฯ ยังคงลงปักตลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ซึ่งทีมวิจัยมีความเห็นว่า เพราะคนที่เอาปักไปลงแผนที่ไม่ใช่ชาวบ้าน คนทำแผนที่ไม่ได้เดิน ไม่รู้จักพื้นที่ แต่คนเดินไม่ได้เป็นคนทำแผนที่และไม่เคยรู้ว่าทำแผนที่อย่างไร บางครั้งเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ก็มาเดิน บางครั้งก็ให้อาสาสมัครของมูลนิธิ ฯ มาเดิน บางครั้งก็ไม่มาเดิน เพราะเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ติดงาน และไม่สามารถติดต่ออาสาสมัครของมูลนิธิ ฯ ที่อยู่ต่างหมู่บ้านได้เนื่องจากไม่มีสัญญาณโทรศัพท์ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ก็จะเอาปักไปลงเองด้วยมือในแผนที่ แล้วไปทำข้างนอกไม่ได้ทำในหมู่บ้าน ทีมวิจัยก็ไม่เห็นว่าลงผิดหรือถูก แล้วถ้าลงผิดไปส่งต่อให้คนทำแผนที่ด้วยคอมพิวเตอร์ก็ผิดตามไปด้วย พอเอามาให้ทีมวิจัยดูก็ผิดจากความเป็นจริงก็ต้องกลับไปแก้ไขใหม่ กลับไปกลับมาแบบนี้เมื่อไหร่จะทำแผนที่เสร็จ ทีมวิจัยจึงขอให้เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ เอาแผนที่มาทำในหมู่บ้านให้ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ช่วยกันทำ ตกลงร่วมกันทั้งสามฝ่ายจะดีกว่า เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ รับปากแต่ก็ยังไม่มีการกำหนดแน่นอนว่าจะมาเมื่อไหร่ ในขณะที่เครื่อง GPS ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้และมูลนิธิสืบ ฯ ตัวเลขในปักก็ไม่ตรงกัน จึงไม่รู้ว่าปักของใครถูกต้องหรือตลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามทีมวิจัยก็ยังคงใช้เครื่อง GPS ของมูลนิธิสืบ ฯ และแก้ปัญหาการลงปักในแผนที่ด้วยมือโดยผู้ช่วยพี่เลี้ยงลงปักตัวเองในเบื้องต้นแล้วให้ทีมวิจัยช่วยกันดู เมื่อเห็นตรงกันจึงส่งต่อให้เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ไปลงแผนที่ในคอมพิวเตอร์แล้วเอากลับมาให้ทีมวิจัยตรวจสอบอีกครั้ง

อยู่มาวันหนึ่งมีเฮลิคอปเตอร์ของกรมอุทยานแห่งชาติ ฯ มาบินตรวจพื้นที่ที่เพิ่งเสร็จจากการเผาไร่ แล้วส่งเรื่องไปที่สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ฯ ที่ ๓ (บ้านโป่ง) ให้เขต ฯ พุ่งใหญ่เนศวรทำการตรวจยึดพื้นที่จำนวน ๓ ฝืนที่อยู่นอกเขตไร่หมุนเวียนของชาวบ้าน ทางหัวหน้าหน่วย ฯ นำหนังสือดังกล่าวมาให้ทีมวิจัยดูและตกลงกันว่า จะลงไปดูพื้นที่ที่มีคำสั่งให้ตรวจยึดว่าอยู่ในบริเวณไหน เมื่อทีมวิจัยมาดูในแผนที่ตามปักที่แผนที่บินส่งมาให้ตรวจยึดก็พบว่าอยู่ในเขตพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน (ไร่ชา) ซึ่งแผนที่ที่ทีมวิจัยเอามาตรวจดูพื้นที่เป็นแผนที่ที่กำลังมีการสำรวจแนวเขตไร่หมุนเวียนใหม่ย้อนหลัง 10 ปีตามแนวทางการแก้ไขปัญหาไร่หมุนเวียนของหัวหน้าเขต ฯ พุ่งใหญ่เนศวร และอยู่ระหว่างการดำเนินงานโครงการวิจัยซึ่งต้องมีการปรับแก้แผนที่ใหม่ แต่แผนที่นั้นใช้แผนที่เก่าจึงทำให้พื้นที่ที่มีคำสั่งตรวจยึดอยู่นอกเขตพื้นที่ทำกิน และเมื่อลงไปดูพื้นที่ร่วมกันก็พบว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ไร่ชาที่ชาวบ้านใช้หมุนเวียนทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้และทีมวิจัยจึงทำเรื่องส่งกลับไปยังสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ ฯ ที่ ๓ (บ้านโป่ง) และเขต ฯ พุ่งใหญ่เนศวร เพื่อยืนยันว่าเป็นพื้นที่หมุนเวียน แต่การลงพื้นที่ในครั้งนั้นก็พบว่า มีการบุกรุกพื้นที่ที่เป็นแหล่งอาหารของ

ชุมชน ทีมวิจัยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้จึงได้ทำเรื่องตรวจยึดพื้นที่ ขณะเดียวกันหัวหน้าหน่วย ๙ ก็บอกว่าพื้นที่ทำกินของชาวบ้านสะเนฟองที่ที่ที่มีการส่งเรื่องให้ตรวจยึดโดยหน่วยพิทักษ์ป่าอีกหมู่บ้านหนึ่ง เพราะพื้นที่ที่คิดบางส่วนอยู่นอกเขตความรับผิดชอบของหน่วยพิทักษ์ป่าสะเนฟอง และพอดีว่าพื้นที่บริเวณนั้นมีชาวบ้านจากเกาะสะเด็งมาทำกิน การตรวจยึดพื้นที่จึงเกินเข้ามาในพื้นที่ที่คิดเพราะอยู่ในเขตความรับผิดชอบของหน่วย ๙ นั้น พื้นที่ที่คิดอยู่ติดกับบ้านเกาะสะเด็งซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้านสะเนฟอง แต่มีชาวบ้านไม่กี่ครัวเรือนที่ขึ้นไปทำกินเพราะอยู่ไกลจากหมู่บ้านมาก แต่ด้วยความอยู่ใกล้กับบ้านเกาะสะเด็งจึงมีชาวบ้านมาทำกิน ซึ่งชาวบ้านสะเนฟองเห็นว่าถ้าไม่ขึ้นไปทำกินอีกหน่อยพื้นที่ทำกินตรงนั้นก็ต้องถูกยึดไป จึงขึ้นไปทำกินเพื่อกันพื้นที่ของหมู่บ้านเอาไว้ แต่ไม่เคยรู้มาก่อนว่าพื้นที่บางส่วนของที่คิดอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยพิทักษ์ป่า ๙ ที่นั่น ซึ่งชาวบ้านมองว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่นั่นน่าจะมาพูดคุยกับชาวบ้านก่อนเหมือนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่สะเนฟอง เพราะเจ้าหน้าที่ก็น่าจะรู้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นอยู่ในเขตของบ้านสะเนฟอง มีชาวบ้านไปทำกินอยู่ ถ้าไม่พูดคุยกันก่อนต่อไปก็ต้องมีปัญหาตามมา

การเดินสำรวจแนวเขตไร่มุนเวียน สิ่งหนึ่งที่ทีมวิจัยพบและเป็นปัญหาอยู่พอสมควรคือการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่มุนเวียนซึ่งผิดจากวัฒนธรรม เพราะสิ่งที่ควรอยู่ในไร่มุนเวียนคือข้าวและพืชผักนานาชนิด แต่ปัจจุบันกลายเป็นมันสำปะหลังที่เข้ามาแทนที่ข้าวในพื้นที่มุนเวียน และส่งผลให้พื้นที่มุนเวียนลดน้อยลง ปัญหาดังกล่าวได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นพูดคุยในเวทีประชุมของหมู่บ้านโดยมีหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเข้าร่วมพูดคุยด้วยในวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๓ ซึ่งหัวหน้าเขต ๙ ได้สอบถามถึงภารกิจการสำรวจไร่มุนเวียนที่ได้รับรายงานจากหัวหน้าหน่วย ๙ ว่าไม่ได้เคลื่อนไหวงานมา ๒ เดือน ซึ่งก้านบอกว่าอยู่ในช่วงลงไร่ลงนาจน ให้เสร็จจากช่วงนี้ไปก่อนจึงจะทำงานกันอีกครั้ง แล้วหัวหน้าเขต ๙ ก็พูดถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านว่า มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนไปในทิศทางต่าง ๆ อย่างเช่น การปลูกมันสำปะหลังก็เอาเข้ามาปลูกในพื้นที่ ทั้งที่เคยทำไร่มุนเวียนกลับเปลี่ยนแปลงไปทำอย่างอื่น ผู้ช่วยพี่เลี้ยงจึงพูดขึ้นว่า เรื่องการปลูกมันสำปะหลัง เคยพูดคุยกันแล้วว่าจะไม่ให้มีการปลูกในพื้นที่อีกตอนที่เคยขอข้าวจากสมเด็จพระเทพ ๙ และอาจารย์บุญปลูกจากสำนักพระราชวังก็เคยบอกว่าคนที่ไม่มีพื้นที่เยอะแต่เอาไปปลูกมันสำปะหลังก็เลยปลูกข้าวน้อยทำให้ไม่พอกิน จึงต้องถวายฎีกากับสมเด็จพระเทพ ๙ ต่อไปถ้าใครปลูกมันสำปะหลังอีก ก็ไม่ต้องมาขอข้าวกิน ชาวบ้านก็เลยตกลงกันว่าจะไม่ปลูกมันสำปะหลังอีก

ผู้ช่วยพี่เลี้ยงจึงพูดต่อว่า จริง ๆ แล้ววิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงมีอยู่ ๓ แบบ คือ ๑. พื้นที่นา ๒. พื้นที่ไร่ และ ๓. พื้นที่สวน พื้นที่นาคือนาข้าว ปลูกข้าวไว้กินจะมีแต่ข้าวอย่างเดียวไม่มีพืชผักอยู่ในนา ไร่คือไร่ข้าวจะมีข้าวและอาหารหลากหลายที่อยู่ในไร่ข้าว สวนคือทุกสิ่งที่กินได้ให้อามาปลูก ถ้าจะแปลศัพท์เป็นภาษากะเหรี่ยง ไชกคือนาหรือแน่น หมายความว่า นาต้องแน่นด้วยต้นข้าว เซอะ หมายถึง ไร่ คือ ความหลากหลายของพันธุ์พืช กลุซุ หมายถึง สวน ความหลากหลายของพันธุ์พืชและผลไม้ตลอดทั้งปี ปูยาตายายไม่เคยพูดเลยว่า พืชเชิงเดี่ยวเป็นพืชที่อยู่ในไร่ นา สวน คนในหมู่บ้านควรอยู่ได้หลายแบบ อยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง “ถ้าเรายังคงความเป็นไร่นาสวนได้ ป่าอยู่กับเราได้ ถ้าเราคงความเป็นวัฒนธรรมของไร่นาสวนไม่ได้ ป่าก็คงอยู่กับเราได้ไม่นาน” แล้วปัญหามันสำปะหลังก็มาถึงจุดสิ้นสุดเมื่อมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้คนหนึ่งมาคุยกับผู้ช่วยพี่เลี้ยงว่าหัวหน้าเขต ๙ ให้ไปถอนมันสำปะหลัง มีอยู่ผืนหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่ไร่มุนเวียนแต่ไม่รู้ผืนไหน ผู้ช่วยพี่เลี้ยงจึงบอกว่า มันสำปะหลังมีปลูกอยู่หลายผืน ถ้าอยากรู้ว่าผืนไหนก็ต้องลงไปตรวจสอบ หลังจากนั้นไม่กี่วัน หนึ่งในทีมวิจัยซึ่งปลูกมันสำปะหลังก็มาบอกผู้ช่วยพี่เลี้ยงว่า มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้คนหนึ่งบอกกับชาวบ้านว่าผู้ช่วยพี่เลี้ยงรายงานหัวหน้าเขต ๙ ให้เอาเจ้าหน้าที่ไปถอนมันสำปะหลัง ให้พาทั้งคณะกรรมการที่

เป็นที่มิจัยและทหารเข้ามาช่วยกันถอน เรื่องราวบานปลายใหญ่โต ผู้ช่วยพี่เลี้ยงต้องโทรถามหัวหน้าเขต ฯ ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นแต่สัญญาณโทรศัพท์ไม่ชัดเจนทำให้ไม่สามารถพูดคุยกันเป็นที่เข้าใจได้ ผู้ช่วยพี่เลี้ยงจึงโทรหาพี่เลี้ยงบอกเล่าถึงสิ่งที่เกิดขึ้น พี่เลี้ยงจึงโทรประสานไปที่หัวหน้าเขต ฯ ถามไถ่ถึงความเป็นมาของชาวที่ออกมาและพูดคุยถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งหัวหน้าเขต ฯ บอกว่าเป็นความเข้าใจผิดของเจ้าหน้าที่ป่าไม้คนดังกล่าว และไปสื่อสารกับชาวบ้านในทางที่ผิด หัวหน้าเขต ฯ ให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้สำรวจพื้นที่ปลูกมันสำปะหลัง ไม่ได้สั่งให้ถอนและไม่เคยพูดว่าผู้ช่วยพี่เลี้ยงเป็นคนรายงานเรื่องมันสำปะหลัง ด้วยเหตุนี้พี่เลี้ยงจึงขอให้หัวหน้าเขต ฯ ช่วยจัดการปัญหาดังกล่าวด้วยเพราะชาวบ้านไม่พอใจที่มิจัย ไม่กี่วันต่อมาหัวหน้าหน่วย ฯ มาหาผู้ช่วยพี่เลี้ยงเพื่อพูดคุยถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและทางออกของปัญหา ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องพูดคุยกันในที่ประชุม

ซึ่งสรุปปัญหาได้ว่า เป็นเพราะชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ป่าไม้ไม่ได้แก้ไขปัญหามันสำปะหลังตั้งแต่ต้น พื้นที่ปลูกจึงขยายจากสวนเป็นพื้นที่หมุนเวียน แต่ชาวบ้านที่ปลูกก็เพราะความจำเป็นที่จะต้องใช้เงินเพื่อล้างหนี้ที่ยังค้างอยู่ ถ้าจะไม่ให้ชาวบ้านปลูกก็ต้องหาทางออกให้กับเขา แม้จะเคยมีการพูดคุยตกลงกันว่าจะไม่ปลูกอีก แต่ไม่ได้มีการทำบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้าบอกคนปลูกมันสำปะหลังว่าเคยตกลงกันแล้วว่าจะไม่ปลูก เขาก็จะบอกว่าไม่เคยตกลง ไม่มีหลักฐานมายืนยัน เขายังมีหนี้ เขายังต้องใช้เงิน ลูกหลานที่ไปเรียนหนังสือข้างนอกก็ยังต้องใช้เงิน ถ้าไม่ปลูกมันสำปะหลังแล้วจะให้ปลูกอะไรที่เป็นรายได้ คนที่ปลูกก็มีทั้งที่ปลูกในสวนตัวเองและพื้นที่หมุนเวียน ถ้าจะไม่ให้ปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่หมุนเวียน คนที่ปลูกในสวนก็ต้องเลิกปลูกเหมือนกัน เมื่อเป็นดังนี้ กำนัน ผู้ช่วย สมาชิก อบต. ทีมวิจัยจึงเห็นควรให้ยกเลิกปลูกทั้งหมดไม่ว่าจะในสวนหรือพื้นที่หมุนเวียน และให้ทำหนังสือพร้อมลงนามว่าจะไม่ปลูกมันสำปะหลังอีก หัวหน้าหน่วย ฯ จึงรับหน้าที่ในการทำบันทึกข้อตกลง กำนันเรียกคนปลูกมันสำปะหลังมาประชุมเพื่อลงนามในหนังสือที่มีใจความสำคัญว่า “ต่อไปนี้พื้นที่หมู่บ้านสะเนฟองจะไม่มีมันสำปะหลังอยู่อีกเลย ไม่ว่าจะอยู่ที่นา ที่สวน หรือที่ไร่ จะไม่ให้มีอีกเด็ดขาด ถ้าผู้ใดฝ่าฝืน เจ้าหน้าที่ป่าไม้จะใช้ พ.ร.บ.ป่าไม้ในการจับกุมได้ทันที” ลงวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๓

๓.๔.๔. ประชุมคณะผู้วิจัย

วัตถุประสงค์

- เพื่อทำความเข้าใจในโครงการ
- เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่
- เพื่อประชุมวางแผนการทำงานประเมินสถานการณ์พื้นที่และภาระงานส่วนตัว
- เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล รายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงาน
- เพื่อร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล
- เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานและข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์
- เพื่อประชุมสรุปถอดบทเรียนการทำงาน

กลุ่มเป้าหมาย

- คณะผู้วิจัย
- ทีมพี่เลี้ยง

- เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

สถานที่ และระยะเวลา

- ในพื้นที่ที่ทา, จะกล่า, พุโฝง, เล่เถะ, ปุลา, ที่คี่ และเอะเตาะของ และบ้านพี่เลี้ยง ดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการ

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยน
- พุดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างการเดินทางสำรวจแนวเขตพื้นที่

สรุปกิจกรรม

กิจกรรมสำรวจแนวเขตไร่หมุนเวียน ทีมวิจัยต้องใช้เวลาอย่างน้อย ๒-๔ วันในการทำงาน ไม่นับรวม เวลาที่ต้องลงสำรวจพื้นที่ที่มีการแจ้งข่าวจากคนในชุมชนว่ามีการบุกรุกพื้นที่ป่าที่นั่นที่นี้ การพูดคุยปรึกษาหารือ ทั้งก่อนลงพื้นที่ ระหว่างลงพื้นที่และหลังจากลงพื้นที่ จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งของ **เวทีทีมวิจัย** นอกเหนือจากการพูดคุย ตามวาระโอกาสที่ได้เจอเจอกันในเวทีประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน งานบุญประเพณี และการขึ้นวัดสวดมนต์ในวันพระ เวทีทีมวิจัยในช่วง ๗-๘ เดือนแรกจึงยังไม่ได้นัดหมายมานั่งคุยกัน เพราะเมื่อเสร็จจากการสำรวจพื้นที่แต่ละครั้ง ทีมวิจัยก็ต้องแยกย้ายกันไปหาพื้นที่ทำไร่ พันธ์ไร่ เาะไร่ รื้อไร่ ปลุกข้าว การนัดหมายมานั่งพูดคุยกันจึงต้องมีวาระสำคัญ ๆ เช่น เวทีชี้แจงการดำเนินงานโครงการ เวทีวางแผนการดำเนินงานโครงการ เวทีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ฯ อ.จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกและองค์การบริหารส่วนตำบล เวทีสรุปผลการดำเนินงานโครงการ เวทีสรุปบทเรียนทีมวิจัย (รายละเอียดในแต่ละเวทีจะกล่าวถึงในภายหลัง) แต่ก็ใช้ว่าจะมากันครบทีมแม้จะมีการนัดหมายไว้ล่วงหน้า เพราะหากมีภารกิจส่วนตัวเข้ามากะทันหันก็ต้องขอตัวจากเวที เวทีทีมวิจัยจึงมีการนัดหมายพูดคุยเป็นกิจจะลักษณะในช่วงที่ว่างเว้นจากงานในไร่ ในนาทั้งคุยเป็นทีมเต็มและคุยเฉพาะทีมที่ไปเดินสำรวจในแต่ละพื้นที่เพื่อร่วมกันสรุปแนวเขตลงในแผนที่ด้วยมือก่อนส่งต่อให้เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบฯ ลงแนวเขตในแผนที่ด้วยคอมพิวเตอร์แล้วส่งกลับมาให้ทีมวิจัยอีกครั้งเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง

เวทีวางแผนเตรียมเวทีที่มวิจัยสรุปผลการดำเนินงานโครงการ โดยมีพี่เลี้ยง ผู้ช่วยและหัวหน้าโครงการ มาพูดคุยกันเพื่อวางแผนเตรียมประเด็นที่จะพูดคุยกับทีมวิจัยในการสรุปผลการดำเนินงานโครงการในช่วงแรก ซึ่งในเบื้องต้นมาพูดคุยกันว่าที่ผ่านมาได้ทำอะไรไปแล้วบ้าง ได้ผลเป็นอย่างไร จะมีการดำเนินงานอย่างไรต่อไป ตามแผนงานที่จะต้องมีการกำหนดกรอบการทำงานของคณะกรรมการ กำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าในเดือน กุมภาพันธ์สามารถที่จะดำเนินการได้แล้วหรือยัง รวมถึงความคืบหน้าของการจัดค่ายเยาวชนที่ให้หัวหน้าโครงการและกลุ่มเยาวชนร่วมกันวางแผนเป็นอย่างไร โดยสรุปเนื้อหา ดังนี้

● ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาทำอะไรไปแล้ว

จะกล่าวไปจุดพื้นที่แล้วแต่ยังไม่ได้ทำพื้นที่ที่ข้อห้าม กำลังจะกำหนดวันไปทุ่ง ที่ช่วย ปัญหาที่ผ่านมามีทีมวิจัยจะคิดไม่ถึงว่าจะต้องทำอะไรบ้างกับการระบุเขตพื้นที่ มีเพียงการจับพิกัด สำรวจพื้นที่ เอาพิกัดลงแผนที่ การป้ายสีในพื้นที่ข้อห้าม อย่างเช่น พื้นที่ต้นน้ำ คณะกรรมการมาเสนอแนะภายหลัง

ที่ทำบางพื้นที่เป็นไร่ชาแต่อยู่ที่ว่าจะให้ทำหรือไม่ ถ้าทำก็น่าจะได้เพียงไร่กว่า ๆ เพราะพื้นที่ตรงนั้นมีไม้ข้าวหลาม เป็นพื้นที่แหล่งอาหาร แต่ได้ทำสีไว้แล้วแต่ยังไม่ได้จับพิกัด จะต้องมาคุยในที่ประชุมอีกครั้งว่าคนที่ทำตรงนั้นจะเห็นด้วยหรือไม่

ที่ผ่านมาทีมวิจัย (คณะกรรมการชุดเดิม) จะได้ค่าจ้าง

ในการเก็บข้อมูลสำรวจพื้นที่ แต่หลังจากจบโครงการจะไม่มีค่าเงินแล้วตรงนี้ต้องคุย ตกลงกันให้ชัดเจน เดี่ยวจะเข้าใจว่าต้องมีเงินในการทำงานต่อเวลาแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการอีกครั้ง แต่ความสำคัญอยู่ที่การรวมกลุ่มให้เข้มแข็ง และจะต้องพยายามผลักดันให้เขามีกำลังใจในการทำงาน และน่าจะต้องมีผลงานที่จะช่วยให้หน่วยงานในพื้นที่เห็นความสำคัญและความตั้งใจของคณะกรรมการเพราะไม่ว่าต่อไปอาจจะมีหน่วยงานอื่นเข้ามาหนุนเสริมต่อ

- **ลักษณะธรรมชาติไร่ชาของแต่ละปี ควรดำเนินการอย่างไรในการเก็บข้อมูลจะ เอา ลักษณะเด่นของพื้นที่ได้หรือไม่**

ถ้าเป็นกรณีศึกษาพิเศษ หัวหน้าโครงการ ทีมพี่เลี้ยง และผู้รู้อาจจะต้องเข้าไปดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการ อาจจะต้องมีการแบ่งโซนพื้นที่อีกครั้งเพื่อความชัดเจนเพราะบางพื้นที่กว้าง บางพื้นที่เล็กกว่า ถ้าเราต้องการจะให้บทบาทกับคณะกรรมการ เราควรให้เขาศึกษาพื้นที่ที่เขาเองเพราะเขาต้องอยู่กับพื้นที่ไปตลอด เขาควรที่จะรู้ข้อมูลในพื้นที่ตัวเอง แต่ต้องดูข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาและงบประมาณในการศึกษาและต้องออกแบบหัวข้อในการเก็บข้อมูลด้วย ถ้าคุยกับคณะกรรมการ ต้องเอาให้ชัดเจนว่าเขาต้องเก็บข้อมูลอะไรบ้าง มีเวลาเท่าไรกับการทำงาน เวลาเก็บข้อมูลให้เอา GPS เข้าไปจับพิกัดด้วยจะได้รู้ว่าคณะกรรมการเข้าไปจริงหรือไม่

เวทีเก็บข้อมูลผู้รู้มี ๒ แบบ แบบที่ ๑ เอาผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้รู้มาคุย แบบที่ ๒ เอาคณะกรรมการมาคุยหลังจากเก็บข้อมูลแล้วและคณะกรรมการจะสามารถใช้ประสบการณ์ของตนเองที่อยู่กับพื้นที่มานานบอกได้ว่ามีแหล่งอาหารที่ไหนบ้างและมีอะไรบ้างในแหล่งอาหารเหล่านั้น รวมถึงพื้นที่ไหนที่มีการทำไร่แล้วเกิดปัญหาอะไรที่ทำให้เขาเลิกทำแล้วหันมาอนุรักษ์แทน ต้องมีการทบทวนประเด็นในการเก็บข้อมูลอีกครั้ง

- **เดือนกุมภาพันธ์ ตามแผนกิจกรรมจะต้องมีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า มีการพัฒนากลไกการทำงานของคณะกรรมการ สามารถจะวางกรอบได้หรือไม่**

ยังไม่ถึงเวลาเพราะ ณ เวลานี้ยังเร็วเกินไปสำหรับชาวบ้าน และคณะกรรมการยังไม่พร้อม ยังไม่มีความมั่นใจในการทำงานมากพอ ควรสร้างความเชื่อมั่นให้กับคณะกรรมการก่อนแล้วค่อยกำหนดกฎระเบียบ คณะกรรมการอาจจะพร้อมในบทบาทของตนเอง แต่ชาวบ้านอาจจะยังไม่พร้อม ตั้งตัวไม่ทัน คณะกรรมการควรจะทำงานไปอีกสักพัก สร้างความมั่นใจในการทำงานให้กับคณะกรรมการก่อนแล้วค่อยกำหนดกฎระเบียบ ที่ผ่านมามีคณะกรรมการที่ไม่เคยมีกรอบการทำงาน ยังไม่รู้ว่าหน้าที่ของตนเองว่าต้องทำอะไรบ้าง ควรให้เขารู้จักพื้นที่มากขึ้น รู้ว่าต้องทำอะไรก่อน ทำอย่างไร และพื้นที่ที่ยังไม่ชัดเจนว่าต้องมีโซนกันแน่ คณะกรรมการแต่ละโซนจะดูแลพื้นที่กว้างหรือแคบยังไม่ชัดเจน แล้วจะกำหนดกฎระเบียบ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการได้อย่างไร ถ้าจะต้องมีการกำหนดกฎระเบียบ กรอบการทำงานของคณะกรรมการน่าจะประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน เพราะน่าจะเดินสำรวจแนวเขตไร่มุนเวียนและเห็นพื้นที่ทุกโซนแล้ว

พื้นที่ที่ยังไม่ได้สำรวจแนวเขตน่าจะต้องการเก็บข้อมูลศึกษาพื้นที่ ลักษณะธรรมชาติไปด้วยพร้อม ๆ กัน การเก็บข้อมูลต้องแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง ช่วงแรกกรอบในไร่มุนเวียนและช่วงที่สองรอบนอกไร่มุนเวียน แต่จะใช้เวลามากหรือน้อยต้องดูที่งบประมาณด้วย

การเก็บข้อมูลลักษณะพื้นที่ธรรมชาติต้องลงพื้นที่ก่อนแล้วค่อยกลับมาคำนวณงบประมาณอีกครั้ง แต่พຽ່ງนี้ควรแบ่งโซนให้ชัดเจนก่อนว่าต้องมีทั้งหมดกี่โซน แต่ละโซนมีกี่พื้นที่ย่อยเพื่อกำหนดจำนวนคณะกรรมการและขอบเขตพื้นที่ที่คณะกรรมการต้องดูแลให้ชัดเจน เวลาเก็บข้อมูลไปทีเดียวทั้งสำรวจแนวเขต เก็บลักษณะพื้นที่ ป้ายสีพื้นที่ข้อห้าม แบ่งทีมทำงานออกเป็น ๒ ชุดแบ่งหน้าที่กันทำ ป้ายสีต้องเอาผู้รู้ไปด้วยเพราะสามารถตัดสินใจได้เลยว่าให้ทำได้หรือไม่ ที่ผ่านมามีบางพื้นที่เอาคนที่ไม่รู้ไปเดินด้วย พอแยกเป็น ๒ เส้นทาง อีกเส้นทางหนึ่งที่ไม่รู้จริงก็ไม่กล้าตัดสินใจ ต้องรอคนรู้จริงมาตัดสินใจทำให้เสียเวลาและงบประมาณตรงส่วนนี้ไป

● ค่ายเยาวชน มีความคืบหน้าอย่างไรบ้าง

มีการพูดคุยกับเยาวชนแล้วซึ่งรอให้ปิดเทอมก่อนแล้วค่อยกลับมาคุยกันช่วงปลายมีนาคม น่าจะจัดค่ายได้ในช่วงเดือนเมษายน ให้เยาวชนวางแผนกันเองโดยดูตามวัตถุประสงค์ของโครงการ วิทยากรน่าจะมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ทหารพราน ตชด. เอามาฝึกออกกำลังกาย เยาวชนรุ่นใหญ่จะต้องลงมาเป็นพี่เลี้ยงให้กับเด็กนักเรียน ในการวางแผนต้องมีการวางแผนบทบาทหน้าที่ของแต่ละคนให้ชัดเจนว่าใครจะทำอะไร มีบทบาทตรงไหน เด็กที่มาเข้าค่ายจะได้ทั้งการเล่นและเรียนรู้ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน เป็นกิจกรรมที่ให้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และวิทยากรต้องมีประเด็นที่ชัดเจนในการเข้ามาพูดคุยให้ความรู้

เวทีที่มวิจัยสรุปผลการดำเนินงานโครงการ ทีมวิจัยได้ร่วมกันจัดโซนพื้นที่ใหม่ให้มีความชัดเจน โดยให้เห็นพื้นที่ย่อยที่อยู่ในโซนพื้นที่ใหญ่เพื่อให้รู้ชื่อจุดแต่ละจุดที่อยู่ในแต่ละโซนพื้นที่ คณะกรรมการแต่ละโซนพื้นที่ จะได้ว่าขอบเขตพื้นที่ในการดูแลอยู่ที่ไหนบ้าง มีกี่จุด ซึ่งเท่าที่ทีมวิจัยระบุพื้นที่ได้ดังตารางที่ปรากฏ แต่บทเรียนจากการดำเนินงานยังไม่ปรากฏผลมากนักเนื่องจากทีมวิจัยเริ่มลงพื้นที่ในเดือนพฤศจิกายนที่เป็นเดือนเดียวกับที่ต้องมีการสรุปถอดบทเรียนทำให้ทีมวิจัยยังไม่สามารถสรุปบทเรียนการดำเนินงานได้

ที่ทา	จะกล่า	ทุโฝ่ง	เล่เถะ	ปูลาย
๑. เกร็งก่วยทา	๑. ห้วยจะกล่า	๑. ที่ทุโฝ่ง	๑. ที่ห้วงโบ	๑. หมู่เย่
๒. เซ่หล่องหลง	๒. สู้หฺว	๒. ที่ญหนีไถ่	๒. หละโจ้	๒. หนองน้ำญ
๓. ช้องคฺยทา	๓. ที่เรอโก	๓. หลงชะไซ้	๓. ก่องดำ	๓. จะเกาะ
๔. ชว่ยเอาะ	๔. ไล่น่าถุ	๔. ที่ตะเซอคี	๔. หมู่ถ่า	๔. หม่องหยอง
๕. มาอฺย	๕. คูหล่งโมเผอ	๕. ที่ชว่ย	๕. กะหรีก่าไน	๕. ไอโซล่ง
๖. ย่องเจีย	๖. ที่กะนองลา	๖. คอไบบิ	๖. ปะเนอ	๖. เนน่ก่งไท่
๗. สะว่ายป้ง	๗. ไหล่วหล่องท่ง	๗. ที่ญโปตะไหล		๗. ที่คู้บ้ง
๘. หม่าเจียไร่	๘. ใจคีฟือ	๘. ที่ญหม่องผอง		๘. ที่เจอโบ
๙. ที่เตอเซอ	๙. นวยฉี	๙. ที่ญเหม		๙. คลองชายถ่อง
๑๐. เอะหฺรวาผ่อง	๑๐. ที่ผอปปู			๑๐. เป่งซ่าย
๑๑. ที่ยาลา				๑๑. ไล่วาบ่อง
ที่คี	เอาะเตาะซอง			๑๒. หนองโด่งลี
๑. ที่พูลาทา	๑. จ่องพูกล่า			
๒. ไล่วาบ่องทา	๒. เจอแดงคล่อง			
๓. ปูลายทา	๓. เจอจองลีทา			
๔. เซนะซาทา	๔. ที่พูชองคี			
๕. เอาะเตาะซองทา	๕. เหวินท่ง			
	๖. ย่องจ่อง			
	๗. เจอหล่องวาเหล่			
	๘. เขาไม้แดง			

๓.๔.๕. เวทีเก็บข้อมูลเชื่อมโยงหน่วยงานในพื้นที่กับชาวบ้าน

วัตถุประสงค์

- เพื่อศึกษาแนวคิด วิธีการตลอดจนวัตถุประสงค์ในการเข้ามาหนุนเสริมการทำงานของชาวบ้าน
- เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการทำงานของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาหนุนเสริมการทำงานในพื้นที่
- เพื่อศึกษาบทเรียน ประสบการณ์ในการทำงานของแต่ละหน่วยงาน/องค์กร
- เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจร่วมกันระหว่างหน่วยงานกับชาวบ้าน
- เพื่อหาแนวทางการทำงานร่วมกัน

กลุ่มเป้าหมาย

- คณะผู้วิจัย

- ทีมพี่เลี้ยง
- คนในชุมชน
- เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

สถานที่ และระยะเวลา

- หน่วยพิทักษ์ป่าสะเนฟอง

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีรวมพูดคุย แลกเปลี่ยน ระดมความคิดเห็น
- บันทึก สรุป

สรุปเนื้อหาการประชุม

เวทีเก็บข้อมูลเชื่อมร้อยหน่วยงานในพื้นที่กับชาวบ้าน เป็นเวทีของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิด รูปแบบวิธีการทำงาน วัตถุประสงค์ในการเข้ามาหนุนเสริมการทำงานของชาวบ้าน รวมถึงบทเรียนและประสบการณ์ในการทำงานของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรเพื่อให้แต่ละหน่วยงานและชาวบ้านได้รับรู้และเข้าใจการทำงานของตนและกัน ซึ่งรูปแบบการจัดเวทีจะไม่เป็นทางการมากนัก เหมือนเป็นการตั้งวง ชวนเพื่อน คนคุ้นเคย คนรู้จักมานั่งคุยกัน โดยได้รับความร่วมมือจากหัวหน้าหน่วยพิทักษ์ป่าสะเนฟอง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ทีมวิจัยและตัวแทนเยาวชนร่วมพูดคุย โดยมีคุณอัมผสา สง่าแสง พี่เลี้ยงจังหวัดอ่างทอง และคุณชไมพร พรหมณโชติ พี่เลี้ยงจังหวัดสุพรรณบุรี ร่วมเรียนรู้ประสบการณ์ และทีมพี่เลี้ยงไล่โว่ร่วมแลกเปลี่ยน เนื้อหาการพูดคุยมีรายละเอียดดังนี้

อัมผสา “เวทีวันนี้อาจจะไม่เป็นทางการมากนัก เป็นเวทีที่จะมาชวนกันพูดคุยถึงการทำงานในโครงการวิจัยที่ได้ทำไปแล้วว่าทำอะไรกันไปบ้าง ทำไปถึงไหน อย่างไร เพราะที่ผ่านมาอาจจะต่างคนต่างทำกันไปแต่ยังไม่เคยมาพูดคุยกันว่าทำไปแล้วได้ผลเป็นอย่างไร แล้วหน่วยงานที่ร่วมกันทำงานในพื้นที่ ร่วมกันทำงานในลักษณะไหน อย่างไร เป้าหมายของแต่ละหน่วยงานเป็นอย่างไร จะได้ทำความรู้จัก ทำความเข้าใจกันให้มากขึ้น จะให้ก้อยได้เริ่มเล่าให้ฟังก่อนถึงโครงการวิจัยที่ผ่านมาว่ามีที่ไปที่มาอย่างไร เพราะในระยะแรกก้อยจะทำหน้าที่เป็นนักวิจัยร่วมกับคนในพื้นที่ พอระยะที่ ๒ ก็ขยับมาเป็นพี่เลี้ยงเพื่อหนุนกระบวนการงานวิจัยในพื้นที่ หัวหน้าโครงการและทีมวิจัยก็จะเป็นคนในพื้นที่ทั้งหมด”

ก้อย “ช่วงที่เข้ามาครั้งแรกจะเป็นการเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน ซึ่งประเด็นวิจัยมาจากปัญหาที่ดินทำกิน พื้นที่ไร่หมุนเวียน ถ้าเราจะรักษาพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้ยังคงความเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนต่อไปควรมีแนวทางอนุรักษ์พื้นที่ตรงนี้อย่างไร ก็จะมองในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ จับประเด็นภูมิปัญญา ลือกาเวาะในการนำมาปรับใช้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ภูมิปัญญาลือกาเวาะเกี่ยวข้องกับพื้นที่ไร่หมุนเวียนอย่างไร ก็จะมองในเรื่องของกฎกติกา ข้อห้าม ความเชื่อ เวลาเราจะเลือกพื้นที่ทำกิน เราจะมีข้อห้ามในการเลือกพื้นที่อย่างไรบ้าง ก็จะเอาข้อห้ามดังกล่าวมาปรับใช้ในปัจจุบัน ระยะแรกจะเป็นการเก็บข้อมูลกับคนในชุมชน ผู้รู้ แก่นนำท้องถิ่น ซึ่งในทีมวิจัยที่เป็นคนในชุมชนจะมีด้วยกัน ๓ คน รวมก้อยเป็น ๔ คน ลงไปพูดคุย ชี้แจง ทำความเข้าใจในสิ่งที่พวกเรา กำลังทำ พอได้ข้อมูลภูมิปัญญา องค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ก็มาถึงระยะที่ ๒ ที่เป็นการลงพื้นที่ปฏิบัติการ ซึ่งงานหลักก็จะเป็นในเรื่องของการสำรวจแนวเขต ศึกษาลักษณะพื้นที่ข้อห้าม ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ ในการลงพื้นที่เข้าป่าก็

จะเป็นหน้าที่หลักของคณะกรรมการที่เป็นทีมวิจัยด้วย ตอนนี้เราทำหน้าที่ทีมวิจัยแต่ต่อไปก็คาดหวังว่าจะต้องทำหน้าที่คณะกรรมการในการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกฮูก ก็อยากจะมาชวนคุยกันว่าเวลาลงพื้นที่เราเห็นสถานการณ์พื้นที่หาลูกฮูกของเรา ณ ปัจจุบันเป็นอย่างไร ยังเหมือนเดิมหรือถูกบุกรุกไปบ้าง”

ปลัด อบต. “จริง ๆ การทำงานเป็นทีมในลักษณะแบบนี้ก็ตรงกับความต้องการของ อบต. ซึ่งเราก็พยายามที่จะเตรียมแผนในการรองรับงานตรงนี้อยู่เหมือนกัน เช่น แผนชุมชน ถ้ามีกระบวนการในลักษณะนี้ต่อไปก็จะสามารถทำอะไรได้อีกหลาย ๆ อย่าง”

ก้อย “อย่างพื้นที่ที่เพิ่งจะเดินผ่านไปเมื่อไม่กี่วัน พื้นที่เลอะเป็นอย่างไรบ้าง”

ปู้ “ถ้าดูจากลักษณะความสูงของพื้นที่จะอยู่ในระดับ ๔๐๐-๕๐๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นที่ราบบนเนินเขา เท่าที่สำรวจพื้นที่กว่า ๕๐% เป็นป่าใหญ่ มีไม้ซ่าน ไม้อินทนิล ไม้ร่มม้า กระดังงา อยู่ไม่ต่ำกว่า ๓๐-๔๐ ปี เท่าที่สังเกต ผมก็ยังไม่เข้าใจเพราะโดยปกติคนจะเหวี่ยงอย่างบ้านกองม่งทะเลจะเว้นพื้นที่หินกับพื้นที่ร่มห้วยซึ่งชัดเจนว่าไม่ให้ทำ แต่ที่นี้จะชัดเจนกว่าในการเว้นพื้นที่ป่าไว้ถึง ๕๐% ซึ่งน่าจะเป็นพื้นที่ทำกินมาก่อนแต่เขาเว้นไว้หลายปีแล้ว ไม่ทำ ความอุดมสมบูรณ์จึงค่อนข้างมาก ยังมีน้ำในลำห้วย ยังมีสัตว์อยู่”

ก้อย “แล้วปีนี้มีคนทำอะไรหรือเปล่า”

ทีมวิจัย “มีเจ้าเดียว ปลุกพริก ไม่ได้ทำอะไร เพราะพื้นที่ตรงนั้นขึ้นปลุกพริกงามดี”

ก้อย “ก็คือพื้นที่ตรงนั้นไม่ได้มีคนเข้าไปทำอะไรอยู่แล้ว แล้วเราได้ป้ายสีไว้ด้วยไหม”

ทีมวิจัย “ป้ายสีพื้นที่ป่าใหญ่ พื้นที่ติดหินหรือภูเขา พื้นที่ตรงกลางทำอะไรหมุนเวียนได้ พื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ในข้อห้ามก็ป้ายสีห้ามทำเอาไว้ด้วย ไรชากเคยทำอยู่บริเวณไหนก็ให้อยู่แค่นั้นไม่ให้ขยายไป

มากกว่านี้ พื้นที่ที่ทาสีไว้จะเป็นพื้นที่ป่าแก่ที่เราไม่ให้บุกรุกแล้ว”

ปู้ “แต่มีบางพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่และไม่ได้อยู่สูง อยู่บริเวณเนินเขาซึ่งในลักษณะนี้ไม่น่าจะไม่มีใครเขาไปทำ แต่ก็ไม่มีใครเข้าไปทำ”

ทีมวิจัย “มันก็ไม่ได้ติดอยู่ในพื้นที่ข้อห้ามอะไร แต่ไม่มีใครเข้าไปทำ แต่อนาคตอีก ๒-๓ ปีข้างหน้าก็ไม่น่าจะเหมือนกัน”

ปลัด อบต. “สอบถามเป็นความรู้ อย่างเราทำอะไรข้าว ใครจะได้ข้าวมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอะไร”

ทีมวิจัย “ขึ้นอยู่กับพื้นที่เหมือนกัน พื้นที่ทิ้งไว้ ๓-๔ ปียังเป็นป่าอ่อนอยู่ปลูกข้าวจะได้ไม่ค่อยมากเท่าไร แต่ถ้ามากกว่า ๔ ขึ้นไปป่าเริ่มแก่จะปลูกข้าวได้ดีกว่า”

ปลัด อบต. “เรากำลังจะมีการทำหลักสูตรท้องถิ่น ก็เลยคิดว่ามันเกี่ยวข้องกับตัวคนปลูกหรือเปล่าเผื่อจะต้องหาคนปลูกข้าวมาเป็นครู โดยจะลดเวลาของครูใน ร.ร. ให้น้อยลงแล้วเอาครูชาวบ้านเข้าไปเพิ่มให้มากขึ้น”

อัมยา “แล้วเราเคยมีการสำรวจกันบ้างไหมว่าใครปลูกข้าวเก่ง ปลูกผักเก่ง เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้ในด้านนั้น ๆ”

ทีมวิจัย “ไม่ได้มีการสำรวจแต่จะใช้การสังเกตว่าใครปลูกข้าวได้มากที่สุด”

อัมยา “แล้วเคยไปถามเขาไหมว่าทำไมปลูกข้าวได้เยอะ”

ทีมวิจัย “เคยมีการคุยเหมือนกันแล้วก็ใช้การสังเกตเวลาเขาไปเลือกพื้นที่”

อัมยา “กำลังคิดให้เชื่อมโยงกับเยาวชนที่จะมีการจัดค่ายเยาวชน ถ้าเราจะออกแบบให้ได้งานของ อบต. ในเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นด้วยและออกแบบให้เยาวชนได้เรียนรู้ข้อมูลจากภูมิปัญญาซึ่งได้เชื่อมตัวเองในการพูดคุย บอกเล่าหรือสอนเยาวชนไปด้วย”

ก้อย “อยากจะฟังความคิดเห็นของหัวหน้าหน่วยถึงการเข้ามาทำงานในพื้นที่ครั้งแรกกับ ณ วันนี้มันมีความแตกต่างกันอย่างไร”

หัวหน้าหน่วย “ผมเข้ามาอยู่ในพื้นที่ครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๒๙ อยู่ที่ไร่ป่า สภาพพื้นที่ยังดีมากไม่มีการบุกรุกทำลายแต่พอกลับเข้ามาอีกครั้ง มันเปลี่ยนแปลงไปมาก สมัยนั้นพื้นที่หลังเขาไม้แดง ให้เดินคนเดียวยังไม่กล้าเดินแต่เดี๋ยวนี้สบาย มีบ้านถนน สวนยางพร้อม เข้ามาด้านในก็เปลี่ยนแปลงไปเหมือนกัน คนมากขึ้นทั้งคนในหมู่บ้านและคนจากที่อื่นเข้ามายุ่งพื้นที่ทำกินก็กลายเป็นปัญหาที่ต้องมาแก้ไขกันแล้วก็ถูกปล่อยให้มันเรื้อรังมานานก็ต้องมาทำความเข้าใจกันใหม่ ไม่ว่าจะชาวบ้าน หรือผู้นำในชุมชน พอมีโครงการวิจัยเข้ามาก็เป็นผลดี ถ้าเอาตามหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จริง ๆ มันต้องมีการจับกุม แต่ผมคิดว่ามันไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่ถ้าเราได้มาทำความเข้าใจกับชาวบ้านมันก็ดีกว่าที่จะไปจับกุม เพราะการจับกุมมันไม่ได้แก้ปัญหา กลายเป็นหันหลังชนกัน มันก็จะยังมีปัญหา แล้วถ้ามีโครงการวิจัยเข้ามาเสริมมันก็จะช่วยได้มาก เราทุกคนมีส่วนร่วม มีความคิดเห็นอย่างไรมาช่วยกันแก้ไข แล้วเจ้าหน้าที่เองก็ต้องไปศึกษาชาวบ้านด้วยว่าเขาอยู่กันกันอย่างไร ทำมาหากินกันอย่างไร จะเอาตามกฎหมายของเจ้าหน้าที่ทุกอย่างมันก็ไม่เหมาะ ต้องเข้าใจชาวบ้านด้วยว่าเขาอยู่กันกันอย่างไร มันต้องค่อยเป็นค่อยไป ฉะนั้นโครงการวิจัยก็อยากจะให้มันมีต่อไป ไม่อยากให้จบภายใน ๑-๒ ปี เพราะมันช่วยให้เจ้าหน้าที่กับชาวบ้านทำงานร่วมกันได้ มีความเข้าใจกัน มีปัญหาอะไรก็มาพูดคุยกัน ช่วยกันแก้ไข มาร่วมกันปรึกษาหารือทั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ อบต. ชาวบ้าน ถ้าเจอ

ปัญหาที่มันส่งผลกระทบจะแก้กันอย่างไร คนที่ทำผิดเราก็ก่อนกันไปตามผิด แต่ก่อนที่จะทำอะไรผิด เราต้องมาแก้กันก่อน ป้องกันก่อน อย่างถ้าจะสร้างบ้านอยากให้มีธงก่อน ผมว่ามันมีเยอะเวลาผมไปเดินลาดตระเวนก็เจออยู่ ยังไม่อยากจะไปโค่นแต่บางครั้งก็เอาความสะดวก ก็อยากจะขอไว้แล้วก็มาช่วยกันคิดว่าจะแก้กันอย่างไร แล้วคนในหมู่บ้านก็ไม่ได้มีแต่คนในแต่มีคนนอกเข้ามาอยู่ด้วย ส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติพี่น้อง เวลาผมจะจับกุมก็จะสะดุดไปหน่อย เพราะมีญาติพี่น้องอยู่ที่นี่มันก็เกิดความเกรงใจไม่อยากให้มีปัญหา

มันจะมีวิธีไหนบ้างไหมที่จะแยกคนต่างดาวออกจากคนในหมู่บ้านให้ชัดเจน ก็อยากจะให้ช่วยเริ่มต้นกันตั้งแต่ตอนนี้แล้วเรื่องไร่หมุนเวียนก็เหมือนกัน ไร่หมุนเวียนควรจะปลูกข้าว ปลูกพริกแต่ตอนนี้เอามาปลูกมันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์กันหลายแปลงแล้วจะบอกว่าเป็นไร่หมุนเวียนได้อย่างไร”

ปลัด อบต. “แล้วเคยมีการเก็บข้อมูลบ้างไหมว่าปลูกพืชพวกนี้มันคุ้มแค่ไหน อย่างไร ปลูกแล้วมันสามารถซื้อข้าวได้หรือไม่ หรือปลูกพืชพวกนี้แล้วปลูกข้าวอีกหรือไม่ มันเป็นพืชเศรษฐกิจที่ต้องใช้พื้นที่มากกว่าปลูกข้าว”

ทีมวิจัย “ยังไม่เคยมีการสำรวจว่ามีมากน้อยแค่ไหน”

หัวหน้าหน่วย “ปลูกแล้วมันทำให้พื้นที่ไร่มนเวียนลดลง และทำให้มีปัญหาเรื่องการบุกป่า”

ปลัด อบต. “ผมเคยมีความคิดเรื่องการเอาไม้ล้มมาปลูกบ้าน ไม่ต้องใช้ไม้ใหม่ แต่ยังผลักดันไม่สำเร็จแล้วก็คิดว่าในห้วยเรามีทรายเยอะ ใครจะปลูกบ้านก็น่าจะเอาทรายมาหล่อเสาปูนใช้กันเอง จะได้ลดการตัดไม้มาใช้แทนเสาไม้ มีอุปกรณ์ มีการอบรมให้ ก็น่าจะพบกันครึ่งทาง ใช้เสาไม้บ้าง เสาปูนบ้าง แต่ผมคิดเอาไว้นานยังไม่ได้ทำสักที ผมเคยคุยกับคนในชุมชนแต่มันอยู่ที่ฝ่ายบริหารว่าจะเอามาทำ เอามาใช้หรือไม่ ถ้าพวกเราช่วยกันผลักดันมันก็จะสำเร็จ เวลาจะเสนอโครงการก็ช่วยกัน”

อัมยา “แต่คราวนี้ก็ต้องมาทำความเข้าใจกับชาวบ้านว่าคิดเห็นอย่างไร เพราะชาวบ้านจะต้องเป็นคนเสนอขึ้นไป แต่ไม่ใช่ อบต. เอาจมาให้เลย ต้องมีการประชาคมเสนอโครงการขึ้นไป”

ปลัด อบต. “แล้วป่าไม้จะได้สบายใจ เวลาเราจะฟันไร เราจะไม่ค่อยมากุยกั๊กกันก่อนจะได้ไม่ต้องหันหลังชนกัน ถ้าเราคุยกันได้ทั้งป่าไม้ ทั้งชาวบ้านทุกอย่างมันก็น่าจะดีขึ้น แต่ก็ต้องคิดกันต่อไปว่าเขาปลูกข้าว เขาพอกินไหม จะต้องปลูกอะไรเสริมหรือไม่ที่มันจะไม่เพิ่มพื้นที่ ถ้าเขายังต้องการความมั่นคงโดยการปลูกมะม่วงหิมพานต์ก็ต้องมาดูว่ามันกลมกลืนกับป่าได้อย่างไร ในครอบครัวหนึ่งจะต้องมีแบบสำเร็จให้เขาหรือไม่ว่าเขาจะต้องมีอะไรอยู่บ้างเพื่อความมั่นคงของเขา แล้วตอนนี้เขาก็ไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหน อยู่ถาวร แต่ไม่ได้หมายความว่าจับจองพื้นที่ทำกิน เพราะเรายังมีความเชื่ออยู่ เราไม่ได้ต้องการเอกสารสิทธิ์ แต่เราต้องคิดต่อไปว่าเขาจะต้องมีอะไรอยู่หรือเปล่า บางทีเห็นคนไปตัดไม้เดียวนี่ก็ต้องเดินไปตัดไกลจากหมู่บ้าน ทำไมเราไม่ปลูกไม้ไว้ในบ้านเรา ปลูกไม้ที่เราจะใช้ประโยชน์ไว้ในพื้นที่ที่เรากำหนดไว้ แล้วเราก็จะได้ลดเวลาเดินไปตัดไม้ไกล ๆ หรือเราซื้อไม้ไผ่ลำละ ๑๐-๒๐ บาท ถ้าเราปลูกไม้ไผ่ไว้ใกล้ ๆ เราก็จะได้ไม้ไผ่ที่มีคุณภาพ มอดไม่กิน ผมว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์มันก็น่าจะไปด้วยกันได้อยู่ อย่างเช่นที่เราปลูกไม้ เราขุดหน่อได้ แต่จะทำอย่างไรให้น้ำเลี้ยงมันออกหน่อ อย่างที่วิทยาลัยการอาชีพขึ้นมา เขามาติดกังหันน้ำให้แล้ว ก็ขึ้นมาสำรวจความต้องการของชาวบ้านด้วย อบต. เองสามารถที่จะติดกังหันน้ำให้ทุกบ้านเพื่อสูบน้ำเข้ามาใช้ในนาในบ้าน บ้านไหนปลูกไม้เอาไว้ก็จะเก็บหน่อได้ทั้งปี กังหันน้ำลงทุนไม่กี่บาท ถ้าเราสนใจ เราก็เสนอได้ แต่การส่งเสริมมันต้องอยู่ที่ผู้รับด้วย”

ก้อย “ขอย้อนกลับมาถามหัวหน้าว่า หน่วยพิทักษ์ป่าทำหน้าที่อะไรบ้าง”

หัวหน้าหน่วย “โดยหน้าที่คือการปราบปราม แต่ผมจะไม่เน้นงานปราบปรามจะเน้นงานมวลชนมากกว่าเพราะเคยเน้นการปราบปรามแต่มันไม่ได้ผล เจ้าหน้าที่กับชาวบ้านขัดแย้งกัน งานมวลชนต้องเสียสละหน่อยเพราะเราต้องทำความเข้าใจกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน แต่ละพื้นที่ก็จะให้น้ำหนักแตกต่างกันไป งานมวลชนมันอาจจะเหนื่อยหน่อย ไม่มีผลงานเหมือนงานปราบปราม แต่ผมก็จะทำของผมไปอย่างนี้เรื่อย ๆ เจ้าหน้าที่กับชาวบ้านมันอยู่ร่วมกันได้ ผมถึงมีแนวคิด

เรื่องงานมวลชนมากกว่าปราบปราม แต่มันก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ณ ขณะนั้นด้วย ถ้าจะใช้ปราบปรามอย่างเดียวมันก็จะไม่ค่อยได้ผล แต่ถ้าสถานการณ์มันรุนแรงมากก็ต้องใช้งานปราบปรามเข้าไป พอมีโครงการวิจัยลงมาก็ช่วยให้เบาขึ้นเยอะ ตอนที่โครงการยังไม่ลงมา เข้ามารับงานวันแรกก็โดนเล่นงานเลยทั้งปัญหาไร่มนเวียน การตัดไม้ แล้วมันสำปะหลังก็มาช่วงนั้นพอดี ยังตั้งรับไม่ทันแต่พอดีหัวหน้าเขต ฯ คนก่อนเข้าใจปัญหาที่ช่วยได้เยอะ ก็ค่อย ๆ ทำ ค่อย

ๆ แก่ พอตีมีโครงการวิจัยลงมาพอดีก็ทำให้เราเบาใจได้เยอะ ก็ถึงไม่อยากให้โครงการนี้จบ โครงการจอมป่าเราทำเฉพาะสำรวจแนวเขตไร่หมุนเวียนที่อยู่รอบนอก แต่ตอนนี้ที่ทำงานอยู่เราลงรายละเอียดด้านในด้วย มันได้เนื้อหา รายละเอียดมากกว่า”

ปลัด อบต. “จริง ๆ อบต. ก็มีงบประมาณพอที่จะรับช่วงงานตรงนี้ออเนื่องได้อยู่ ถึงแม้งบประมาณจะไม่เยอะแต่มันก็ใช้เท่าที่จำเป็น ถ้าเราเห็นว่าโครงการวิจัยตัวนี้มันมีความสำคัญ มันได้ข้อมูล ได้รายละเอียด มันเป็นการสร้างการเรียนรู้ อบต. ก็พอช่วยได้อยู่ แต่มันก็ต้องมีหลาย ๆ หน่วยงานเข้ามาช่วยกัน แต่มันก็ต้องขึ้นอยู่กับพวกเราที่จะเสนอขึ้นไป ถ้าเราเห็นความสำคัญ เราก็เสนอโครงการขึ้นมา”

อัมผยา “อบต. สามารถสนับสนุนในลักษณะของงานวิจัยได้ด้วยใช่ไหม เช่น ถ้าชาวบ้านต้องการจะเก็บข้อมูลชุมชน ก็สามารถจะเสนอได้”

ปลัด อบต. “ได้ ก็ขึ้นอยู่กับเราว่าสามารถจะจัดการกับเอกสารได้มากน้อยแค่ไหน บางคนบอกว่าของบจาก อบต. ยุ่งยาก แต่ต้องเข้าใจด้วยว่ามันเป็นไปตามระบบราชการ แต่ถ้าเราเข้ามาช่วยกันทำ ผมว่ามันสนุก ทุกคนได้เนื้องาน ลดปัญหาหลง ผมก็มองดูอยู่ว่าเรามีกฎกติกาของหมู่บ้าน เราจะทำตามกฎกติกาได้มากน้อยแค่ไหน ป่าไม้ก็มีกฎกติกาของเขา เราก็มีกฎกติกาของเรา ถ้าเราสามารถเอากฎกติกาของแต่ละหน่วยงานมาร่วมกันได้มันก็จะสอดคล้องกัน อยู่ร่วมกันได้ เราหนีไม่พ้นกฎกติกาตรงนี้เพราะเราอยู่ในพื้นที่มรดกโลกแต่เราก็อยู่มานานแล้ว เราก็ต้องมองว่าอนาคตเราจะอยู่กันอย่างไร ต่อไปคนมันก็ต้องเพิ่มขึ้น อยากให้มาร่วมกันกำหนดกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันมากกว่า”

อัมผยา “กำลังมองในสิ่งที่ ป.ต๋อย เสนอก็คือ ๑. เราต้องมีทีมที่ทำงานจริง ๆ ๒. มีบทบาทหน้าที่ของทีม ๓. มีกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน สิ่งที่เรากำลังทำ เราทำเพื่อตัวเราเอง เราทำเพื่อครอบครัว เพื่อชุมชนของเรา สิ่งที่เราทำอยู่ทุกวันนี้มันอาจจะยังไม่พอ เราต้องคิดต่อไปถึงอนาคตของเราว่าเราจะต้องเสริม ต้องเพิ่มอะไรบ้างเพื่อตัวเรา ครอบครัวเรา ชุมชนของเรา แต่เราต้องเป็นคนเสนอโครงการขึ้นไปและต้องใช้เวลาเป็นปีกว่าจะอนุมัติได้”

ทีมวิจัย “เราต้องมาระดมความคิดเห็นกันก่อน พอได้ความคิดเห็นตรงกันก็จะร่วมมือกันได้ เรายาร่วมกันแรก ๆ เราอาจจะยังไม่เข้าใจกันก็ต้องมาพูดคุยกันปรึกษาหารือกันบ่อย ๆ จนเกิดความเข้าใจกันถึงจะเดินไปด้วยกันได้”

ก้อย “ขอถามทางมูลนิธิสิบ ๆ ช่วงเข้ามาแรก ๆ มีการเปิดเวทีพบปะพูดคุยกับชุมชนบ้างไหม”

ป๋วย “ตอนนั้นงานที่มูลนิธิ ฯ กำลังจะทำ มันยังเป็นเรื่องใหม่ระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน พอเป็นเรื่องใหม่ทางมูลนิธิ ฯ ก็มองว่าต้องมีหมู่บ้านนำร่องก็เลยไปทำที่กองม่องทะก่อน ช่วงแรกที่ทำก็ปัญหาเยอะ ดีที่หัวหน้าเขต ฯ คนก่อนเห็นด้วยกับการสำรวจพื้นที่ไร่หมุนเวียนก็เอาไปเสนอสำนักอนุรักษ์ ฯ แต่สำนักอนุรักษ์ ฯ ไม่เห็นด้วยก็โดนต่อว่ากลับมา ชาวบ้านก็ไม่มั่นใจก็ไม่ให้ความร่วมมือ พอหัวหน้าคนใหม่ก็พาไปเดินไร่หมุนเวียนก็เห็นด้วยก็ผลักดันในแนวคิดสำรวจไร่หมุนเวียนย้อนหลัง ๑-๑๐ ปี ก็ได้ทำที่กองม่องทะเป็นที่แรก พอสำรวจก็พบว่า พื้นที่ไร่หมุนเวียนน้อยลงมี ๙๔๓ ไร่ที่เป็นไร่หมุนเวียนจริง ๆ ที่เหลือมีนาและสวน ปัจจัยที่ทำให้มันน้อยลงก็มาจากกระแสพัฒนาที่เข้ามาถึงโดยมีมันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์เป็นตัวนำ แต่ไม่โทษชาวบ้านที่ปลูกเพราะมันมีกระแสพัฒนาที่เข้ามาเร้าชาวบ้านให้ต้องปลูก เขามีเหตุผลของเขาว่า เขาปลูกมันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์เขาไม่ได้ปลูกป่า เขาก็อยู่ตรงที่เดิม ๆ แล้วคนกะเหรี่ยงไม่ชอบมีปัญหาก็ถ้าหลีกเลี่ยงไม่ได้เขาก็จะปะทะ อย่างปัญหาพื้นที่ เขาถอยไม่ได้ก็ปะทะเข้ามาทำงานครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๔๗ เราก็เข้าไปคุย ได้กองม่องทะกับทิวไร่ป่า แต่ตอนนี้ได้สะเนฟองมาอีกหนึ่ง ตอนแรกที่ไม่ได้ถึงสะเนฟองเพราะเป็นหมู่บ้านที่แข็งมาก หัวหน้าวิวัฒน์เคยบอกว่าคนกะเหรี่ยงเหมือนน้ำมันโซล่า เราเข้ามาทำงาน เขาไม่มองเราแค่ ๓ วัน แต่เขามองเราเป็นปี เขาจะดูว่าเราทำจริงหรือเปล่า ถ้าเราทำจริงเขาถึงจะร่วม แนวคิด

การทำงานในทุ่งใหญ่ก็คือชาวบ้านกือนุรักษ์ เจ้าหน้าที่กือนุรักษ์ แต่จะอย่างไรให้แนวคิดทั้งสองมารวมกันได้เพราะคนที่ไม่ได้ดำนอนุรักษ์แต่ดำนายทุน เขาขอแค่ยังทำกินได้ก็พอ งานของมูลนิธิสืบ ฯ ในช่วงแรกมันก็เลยเป็นเรื่องใหม่ เป้าหมายต่อไปของมูลนิธิสืบ ฯ ก็คือ ๑. แผนที่ที่เราทำไปจะอย่างไรให้ถึงสำนักกือนุรักษ์ ฯ ๓ จะทำอย่างไรให้แผนบินใช้แผนที่นี้ในการบินดูพื้นที่ ๒. จะทำอย่างไรให้กระบวนการที่ดำเนินการอยู่ทุกวันนี้ยังคงเดินหน้าต่อไป ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ร่วมมือกัน มาพูดคุยกันก่อนว่าจะดำเนินการเวลาเจอปัญหาเรื่องพื้นที่อย่างไร ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ก็ถือแผนที่เดียวกันเพื่อเอามาคุยกันให้เห็นชัดเจน ใช้แผนที่เป็นเครื่องมือในการคุยไม่ว่าจะเปลี่ยนสักกี่หัวหน้า และคณะกรรมการเข้มแข็ง มีการลาดตระเวนร่วมกับเจ้าหน้าที่ในบริเวณหมู่บ้าน ถ้าชาวบ้านเดินเองจะเจอคนนอกที่เข้ามาหาประโยชน์ในพื้นที่ เช่น หาของป่า ล่าสัตว์”

ปลัด อบต. “ผมเห็นด้วยกับการมีแผนที่เอาไว้พูดคุย สร้างความเข้าใจร่วมกัน เวลาหัวหน้าย้ายมาใหม่ก็ต้องอธิบายเรื่องไร้หมุนเวียนกันใหม่ แต่ถ้ามีแผนที่เป็นเครื่องมือก็ไม่ต้องอธิบายกันใหม่ทุกครั้ง”

นุ้ย “ที่กองม่องทะก็มีเข้าค่ายภาคฤดูร้อน ของบมาจากทาง อบต. มาสอนเรื่องดนตรี ภาษา พื้นที่ข้อห้าม พยายามปลูกฝังเยาวชน ถ้าเป็นหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปก็จะสนับสนุนเรื่องดนตรีกับยาสมุนไพร จะมีหมู่บ้านเครือข่ายเรื่องยาคือจะแก ไส้โว่-ชาลาวะ ติไว้ป่า เพราะหน้าฝนเข้าออกลำบาก เขามีหมอแต่ขาดอุปกรณ์ มีเครื่องหีบอ้อย แล้วบ้านสะเนฟ่อง เกาะสะเด็ง กองม่องทะก็จะมีบ้านเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงสักตัวอย่างหนึ่งในแต่ละหมู่บ้าน”

อัมผยา “มองจาก ๒ หน่วยงานในพื้นที่ซึ่งมีความต้องการเหมือนกันในเรื่องของทีมงาน ก็ต้องตั้งคำถามกลับมาที่สะเนฟ่องว่าเราพร้อมที่จะช่วยเหลือตัวเองแล้วหรือยัง ถ้าเรามีกฎกติกา มีข้อตกลงร่วมกัน มีเครื่องมือในการพูดคุยก็จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ตอนนี้เราอาจจะมียิมทำงานอยู่แล้วแต่คนในชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมทำงานกับเรา เขาพร้อมที่จะเรียนรู้และร่วมทำงานไปกับเราหรือเปล่า ตอนนี้เรารู้ว่าเราทำงานเพื่อชุมชนแต่คนในชุมชนเขารู้หรือเปล่าว่าสิ่งที่เรากำลังทำเราทำเพื่อชุมชน เพราะถ้าชาวบ้านคนอื่นไม่เข้าใจมันก็จะปัญหาในการทำงาน”

อุ๊ “อย่างที่เราทำงานอยู่ทุกวันนี้ ทีมวิจัยเองก็เจอปัญหา คนในชุมชนบางคนไม่เห็นด้วย เราก็ต้องเข้าไปพูดคุยอยู่เรื่อย ๆ อย่างพื้นที่ต้นน้ำที่เราเข้าไปยึด เราเข้าไปดูก็เห็นว่าไม่ควรทำจริง ๆ คนที่เป็นเจ้าของตัดฟันไปแล้ว เขาก็ไม่พอใจ เราก็ต้องไปอธิบายว่าสาเหตุที่เราต้องยึดคืนมันเป็นเพราะอะไร เป็นพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่วัฒนธรรม พื้นที่สูงที่วัฒนธรรมไม่ให้ทำ คนที่เข้าไปทำไม่พอใจก็มี เราก็ต้องอธิบายให้เขาเข้าใจถึงสาเหตุที่เราต้องอนุรักษ์”

ปลัด อบต. “เราเองก็ต้องมองด้วยว่าการที่มีคนบุกรุกเข้าไปทำมันมีเบื้องหลังหรือเปล่า มีคนนอกเข้ามาหรือเปล่า บางคนอยากได้พื้นที่ดีแต่ไม่ใช่คนที่นี่ บางคนเห็นแก่ตัวอยากได้พื้นที่ดี ๆ ก็มี พวกเรายอมรับ

ความเป็นจริงข้อนี้หรือเปล่า เราต้องรู้จักห่วง แต่ละหน่วยงานทำอะไรไม่ได้ถ้าพวกเราคนในชุมชนไม่เอาด้วย ต่อไปเจ้าหน้าที่แต่ละหน่วยงานก็ต้องหมดหน้าที่จากที่นี่ พวกเราก็ต้องดูแลกันเอง เราต้องคุยให้ได้ ขอกันให้ได้”

อู๋ “เคยไปดูพื้นที่อื่นที่เขาปลูกพืชผลไม้แล้วมันมีการพังทลายของหน้าดิน พืชพวกนั้นรากมันไม่ลึก การยึดหน้าดินมันไม่มี พื้นที่สูง พื้นที่ตามภูเขา ไม่อยากให้เข้าไปปลูกพืชพวกนี้เพราะมันอาจจะทำให้หน้าดินพัง”

ปลัด อบต. “ควรจะกำหนดว่าพื้นที่ตรงไหนปลูกได้ พื้นที่ตรงไหนห้ามปลูก ปลูกแล้วมันจะเกิดการพังทลายของหน้าดิน เราเห็นตัวอย่างมาแล้ว เรามาป้องกันได้ไหม คงไม่มีใครอยากเห็นแผ่นดินถล่ม”

อัมผยา “ก็ต้องกลับมาที่อู๋ ถ้าทีมเข้มแข็ง มีกฎกติกาหมู่บ้านที่ทุกคนรู้ร่วมกัน สร้างความเข้าใจร่วมกัน อาจจะมีการประชุมกันเดือนละครั้งหรือใช้เวทีประชาคมหมู่บ้าน หรือจัดเวทีให้ความรู้ในเรื่องหน้าดินถล่ม”

อู๋ “ผมก็คุยกับชาวบ้านเหมือนกันว่า ทุกวันนี้เราทำงานก็เพื่อคนในชุมชนทุกคน พื้นที่บางพื้นที่ถ้าเราสูญเสีย เราจะทำอย่างไร ลูกหลานที่จะต้องอยู่ต่อไปในอนาคตจะทำอย่างไร ตอนแรกเราไม่ได้ป้ายสีพื้นที่ห้ามทำ พอกลับมาคุยกันก็คิดกันว่าชาวบ้านจะรู้ได้อย่างไรว่าพื้นที่ตรงไหนห้ามทำก็เอาสีเข้าไปป้ายต้นไม้ในบริเวณที่เราไม่ให้ทำ”

อัมผยา “แต่ชาวบ้านก็จะรู้แล้วว่าพื้นที่ตรงไหนป้ายสีห้ามทำ แต่ไม่รู้ว่าจะทำไม่ถึงไม่ให้ทำ”

ทีมวิจัย “เราก็ต้องเข้าไปคุยในที่ประชุม”

ก้อย “จริง ๆ เรื่องของการพูดคุย เราไม่ต้องรอแต่เวทีก็ได้ เราเจอใคร เราก็คุยให้เขาฟังได้ เราสามารถคุยได้ตลอดตามโอกาสที่เหมาะสม”

อัมผยา “เราก็ต้องมีกฎกติกา มีข้อตกลงร่วมกัน ใครจะทำกินบริเวณไหนก็ต้องมาบอกคณะกรรมการก่อน ชี้แจงให้เห็นชัดเจนว่าตรงไหนทำไม่ได้ เพราะถ้าเขาไม่รู้หรือเราชี้แจงไม่ชัดเจนแล้วทำไปก่อนมันก็จะเกิดความขัดแย้งได้ เราต้องมาช่วยกันกำหนด ใครจะทำอะไร ที่ไหนก็มาบอกคณะกรรมการก่อน มีกฎระเบียบ กติกา ข้อตกลง เป็นมาตรฐานป้องกันเพื่อไม่ให้มีความขัดแย้งภายหลัง”

ปุ๋ย “แต่ก็มีเหมือนกันที่ทำไปแล้วก็จะมีพวกชอบลองของ ที่กองม่งทะก็ให้คณะกรรมการเข้าไปคุย ก็โอเค เข้าใจ ต่อไปก็ไม่ทำ”

หัวหน้าหน่วย “บางพื้นที่เข้าไปพินแล้ว คณะกรรมการเองก็ไม่ว่าไปพินตอนไหนเพราะเขาไม่ยอมไปบอก ก็ต้องเข้าไปดูพื้นที่ร่วมกัน ให้คณะกรรมการตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร ถ้าเป็นพื้นที่ที่พอผ่อนผันได้ก็ให้ทำต่อไป แต่ถ้าดูแล้วไม่ควรให้ทำ คณะกรรมการก็จะไปคุยกับเจ้าของก่อน แล้วเจ้าหน้าที่ถึงเข้าตรวจยึด”

ทีมวิจัย “เมื่อก่อนตอนยังไม่ได้ทำงานร่วมกัน ไม่เข้าใจกัน พอชาวบ้านกำลังพินไร่เห็นเจ้าหน้าที่มาก็หนีกันหมด แต่ตอนนี้ก็เห็นผลดีแล้วของการทำงานร่วมกัน ชาวบ้านก็ทำได้สบายใจ ไม่ต้องมีปัญหากับเจ้าหน้าที่ ไม่ต้องหนีเหมือนเมื่อก่อน”

ปลัด อบต. “แต่ผมก็ยังเชื่อว่ายังมีคนเห็นแก่ตัวอยู่ อยากลองของ”

ปุ๋ย “มันก็อยู่ที่ตัวคณะกรรมการด้วย ถ้าคณะกรรมการไม่เห็นด้วย เขาก็ไม่กล้าเพราะเขาจะโดดเดี่ยว”

ก้อย “ถามความคิดเห็นของตัวแทนเยาวชน กลุ่มเยาวชนจะช่วยผู้ใหญ่อย่างไรบ้าง”

ศักดิ์ชัย “ในส่วนของกลุ่มเยาวชนจะเน้นในเรื่องของกระแสสังคมภายนอกที่เข้ามากระทบวิถีชีวิตของคนในชุมชนมานาน้อยแค่ไหน อย่างไรก็ตาม เราก็รองรับตรงส่วนนี้โดยจัดค่ายเยาวชน ให้ปราชญ์ชาวบ้านมาให้ความรู้ อีก ๑๐-๒๐ ปีข้างหน้าเราไม่รู้ว่าจะเปลี่ยนไปอย่างไร เราก็ต้องเตรียมพร้อมกันไว้ก่อน ตอนนี้เรามีเครือข่ายของกลุ่มเยาวชนทั้งกองม่งทะ เกาะสะเค็งที่จะร่วมกันสานต่อไม่ให้ขาดความต่อเนื่อง ถ้าเยาวชนรุ่นใหญ่รุ่นนี้มีภาระหน้าที่มากขึ้นก็จะมีเยาวชนรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่ แต่ก็ต้องคุยกันก่อนว่าจะทำอย่างไรต่อไป เยาวชนบางส่วนก็

อยากจะออกไปอยู่ข้างนอก เพราะกระแสการพัฒนา วัฒนธรรมใหม่ที่เขารับเข้ามา ความสะดวกสบายก็เป็นปัจจัยที่ทำให้เขาอยากออก พอลับเข้ามาก็อยู่ในหมู่บ้านไม่ได้”

ปลัด อบต. “คนที่เข้าไปอยู่ในเมืองคงห้ามไม่ได้ แต่คนที่อยู่ตรงนี้จะทำอย่างไรให้เขาอยู่ได้ มีกิจกรรมให้เขาทำที่เขากลับมาจะอยู่ได้ อย่างที่นี้ถ้าเรียนครูกลับมาก็มีอัตราในการรองรับเยอะ อย่างหลักสูตรท้องถิ่นถ้าครูต้องออกมาประชุมข้างนอก คนในชุมชนก็สามารถสอนได้ในวิชาที่เป็นวิถีชีวิตของเขา เคยคิดว่าถ้าคนที่มีครอบครัวใหม่ มีการขยายครัวเรือน มันก็น่าจะต้องปลูกไม้เสริมเอาไว้ตั้งแต่ตอนนี้นะ มันต้องมีการวางแผนเพื่ออนาคต แต่ก็ต้องอยู่ที่ชาวบ้านว่าจะเห็นด้วยกับความคิดนี้หรือไม่ แล้วตอนนี้ก็มีการท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านซึ่งต้องมาคิดกันว่าเราจะจัดการท่องเที่ยวแบบไหนที่让他ได้เรียนรู้วิถีชีวิตของเรา อยู่ในกฎกติกาของเราที่เราสามารถจัดการได้เอง ถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามา เขาต้องเรียนรู้อะไรบ้าง ถ้าเขาจะดูประเพณีวัฒนธรรมของเรา เขาควรจะดูเข้ามาช่วงไหน สิ่งเหล่านี้เราสามารถวางแผน จัดการเองได้ อบต.ก็ให้ชาวบ้านจัดการเอง แต่จะได้ผลอย่างไรก็ต้องรอดูผลกำไรขาดทุน ค่าใช้จ่ายว่าเป็นอย่างไร ในเมื่อเราจรับกลุ่มใหญ่ไม่ได้ เราก็ต้องรับกลุ่มเล็กไปก่อน ให้ครูที่ศูนย์เด็กเล็กกับนักเรียนช่วยกันทดลองทำแล้วค่อยมาดูผล”

ศักดิ์ชัย “ผมเห็นด้วยกับการมีกระบวนการกลุ่มคนเล็กไปก่อน เป็นกลุ่มที่รับผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะถ้าไม่มีผลประโยชน์ร่วมกัน การรวมกลุ่มก็จะเกิดขึ้นได้ยาก จากคนกลุ่มเล็ก ๆ แล้วค่อยขยายไปเป็นคนกลุ่มใหญ่เมื่อคนกลุ่มใหญ่เริ่มมองเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับ”

ปุ๋ย “ขออนุญาตว่า ในฐานะที่น้องเป็นเครือข่ายกลุ่มเยาวชน คนที่มีวิถีอยู่กับธรรมชาติอยู่กับป่า เคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ น้องคิดว่าเยาวชนเมื่อออกไปเรียนข้างนอกจะมีสักกี่เปอร์เซ็นต์ที่จะกลับมาแล้วอยู่ในวิถีเดิมตามพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เพราะมันไม่ใช่การเรียนรู้อย่างเดียวแต่มันต้องมีการปฏิบัติด้วย”

ศักดิ์ชัย “ผมมองใน ๒ ส่วน ส่วนแรกเป็นวิถีชุมชนเดิม ส่วนที่สองวิถีใหม่ที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ผมว่าสิ่งแรกชุมชนต้องมีกฎกติกาในการอยู่ร่วมกัน แต่เขาจะกลับมาหรือไม่ก็ต้องอยู่ที่ตัวคน ๆ นั้น ถ้าเขากลับมาเขาจะอยู่อย่างไรในชุมชน”

ปุ๋ย “เพราะผมมองว่า ณ ปัจจุบันมันมีความแตกต่างกันระหว่างความคิดใหม่กับความคิดเก่า อย่างที่จะแกคนรุ่นเก่าเขาจะห้ามเลี้ยงไก่ แต่คนรุ่นใหม่ก็จะเลี้ยงไก่ไม่สนใจความคิดของคนรุ่นเก่า มันเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว”

ปลัด อบต. “ณ วันนี้เรายังมองไม่ออกว่าจะมีสักกี่คนที่ออกไปเรียนข้างนอกแล้วจะกลับมาทำอะไรในหมู่บ้าน ยังไม่ต้องคิดว่าจะมาทำอะไรหรือไม่แต่ควรจะคิดก่อนว่าจะกลับมาหรือไม่ อย่างรุ่นกลาง ๆ ในหมู่บ้านมีสักกี่คนที่ทำไร่”

อู๋ “ถ้าเรามีพื้นที่แค่นี้ คนรุ่นผมทุกคนไปทำไร่ บอกได้เลยว่าพื้นที่เขาไม่ไหว มันไม่พอสำหรับคนรุ่นผม ต้องหันไปหาความรู้ในการทำอย่างอื่น นอกจากทำไร่ เช่น การทำนา ถ้าเราต้องการให้ทุกคนมาทำไร่หมุนเวียน ผืนป่าทั้งผืนอยู่ไม่ได้ ที่ทำอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะเรายังไม่รู้จะหาทางออกทางไหนถามว่าทำไร่สนุกไหม มันไม่สนุก”

ปุ๋ย “แต่ถ้าไร่หมุนเวียนหมด ปากีหมด เพราะป่าอยู่ได้ด้วยวัฒนธรรมและไร่หมุนเวียนก็เป็นหนึ่งในวัฒนธรรมที่เป็นเกราะป้องกันให้ป่ายังอยู่ เพราะไร่หมุนเวียนเราปลูกข้าวแค่พอกินไม่ต้องมีเครื่องมือในการผลิตมีแค่มีดดาบหญา และเปิดพื้นที่ได้ไม่มากเพราะมันเหนื่อยและต้องใช้

แรงงานเยอะ เต็มที่เท่าที่เห็นที่บ้านไล่ไต่ประมาณ ๙ ไร่แต่เป็นครอบครัวใหญ่ ผมมองว่าวัฒนธรรมตรงนี้ทำให้คนกะเหรี่ยงไม่ละโมภโลกมาก ทำแค่พอกิน แต่ถ้าต่อไปคนรุ่นพ่อแม่ทำไม่ไหว คนรุ่นลูกหลานไปรับเอาข้างนอกเข้ามา ผมมองว่าหมดเพราะมันจะกลายเป็นทำเพื่อเศรษฐกิจ”

ก้อย “ตอนนี้มีคนที่ย้ายมาทำนากันเยอะขึ้น แต่ก็มีปัญหาว่าน้ำไม่พอ จะเอาน้ำมาจากที่ไหน พอไม่มีน้ำเพียงพอสำหรับการทำนาก็ต้องไปทำไร่เหมือนเดิม”

ป๋วย “ผมมองว่าวัฒนธรรมที่ถูกออกแบบให้ทำอะไรมากกว่าทำนาและต้องเป็นไร่หมุนเวียน”

ปลัด อบต. “เราเคยมีการสำรวจใหม่ว่ามีนาดำสักกี่แปลง มีการปลูกพืชเสริมที่ไม่ส่งผลกระทบกับป่าบ้างไหม เราปลูกพืชเศรษฐกิจพอเพียงหมุนเวียนกันไปให้ได้มีผลผลิตในแต่ละเดือนกันได้ทั้งปี”

อู๋ “ถ้ามีการปลูกพืชเสริมเข้าไปในพื้นที่ของเราได้ก็จะได้ หรือปลูกเสริมเข้าไปในป่าที่ไม่ส่งผลกระทบ”

ก้อย “แต่การจะทำเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องมีคนสักคนทำเป็นตัวอย่างให้เห็นก่อน ถ้าเราไปบอกให้เขาทำแต่เขาไม่เห็นตัวอย่างเขาก็จะไม่สนใจ”

ป๋วย “ทุกวันนี้ผมเป็นห่วงอย่างหนึ่ง แม้ว่าพืชมันล้มป่านั้นอาจจะยังไม่เข้ามาในบ้านสะเนฟองมากนัก เรายังมีวัฒนธรรมแต่มันก็มีความแปรปรวนมากในลักษณะพื้นที่ที่เป็นที่ราบที่สะดวกกับการขนส่ง”

ก้อย “เราก็ต้องมาช่วยกันวางกฎระเบียบแล้วที่เราจะป้องกันพื้นที่ของเรากันอย่างใด คงต้องนัดวันสักวันหนึ่งในการมาร่วมกันกำหนดกฎระเบียบขึ้นมา ให้คณะกรรมการช่วยกันร่างขึ้นมาก่อนแล้วเอามาคุยกับชาวบ้านเพื่อให้เห็นร่วมกันแล้วอาจจะเอาไปแลกเปลี่ยนกับทางคณะกรรมการของบ้านกองม่องทะ แล้วจะได้เอานำเสนอในเวทีของคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ฯ เพื่อให้ร่วมกันพิจารณากฎระเบียบของชุมชนว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร ต้องมีการปรับเปลี่ยนอย่างไร ตกลงนัดประชุมที่มอวิชัยวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๕๓ บ้านก้านัน”

๓.๔.๖. เวทีถอดบทเรียน

วัตถุประสงค์

- เพื่อให้คณะผู้วิจัยได้เสริมทักษะในการชวนคุยเพื่อถอดบทเรียนการทำงานร่วมกัน
- เพื่อร่วมประเมินสถานการณ์จากการทำงานที่ผ่านมา และนำข้อมูลที่ได้มาปรับเป็นแผนการทำงานต่อไป
- เพื่อเป็นการเก็บ รวบรวมข้อมูลจากการดำเนินงานสำหรับจัดทำเป็นเอกสาร
- เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำรายงานสรุปผลเสนอสรุป.

กลุ่มเป้าหมาย

- คณะผู้วิจัย
- ทีมพี่เลี้ยง

สถานที่ และระยะเวลา

- วัดบ้านสะเนฟอง

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อศึกษาตรวจสอบ และปรับปรุงข้อมูลให้มีความชัดเจนร่วมกัน ก่อนการนำเสนอคืนข้อมูลให้แก่ชุมชน

สรุปกิจกรรม

เวทีถอดบทเรียนการทำงาน และร่างกฎระเบียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ ทีมวิจัยนัดหมายกันในวันที่ ๗ เมษายน เนื่องจากทีมวิจัยได้เดินสำรวจแนวเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนในทุกโซนแล้ว และเห็นสถานการณ์จริงในพื้นที่ ๆ พร้อมจะมาร่วมกันร่างกฎระเบียบขึ้นมา ในการพูดคุยมีที่เลี้ยงอ่างทองและพี่เลี้ยงสุพรรณบุรีมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานกับทีมวิจัย ซึ่งบทสรุปจากเวทีมีเนื้อหา ดังนี้

กิจกรรมที่ทำ

กิจกรรมที่ทำผ่านมาเป็นการใช้ประโยชน์จากข้อมูลงานวิจัยเดิมเพื่อเป็นแนวทางในการทำงานของปี นี้ เป็นการเดินสำรวจพื้นที่เพื่อวงเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ข้อห้ามต่าง ๆ ตามข้อมูลงานวิจัยเดิมที่ยึดวัฒนธรรมภูมิปัญญาลือกาเวะ

วิธีการ

มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันเดินเป็นโซน โดยก่อนที่จะเดินมีการประชุมร่วมกันก่อน และหลังจากเดินแล้วกลับมาประชุมร่วมกันเพื่อถอดบทเรียนจากการทำงาน เช่น มีการสรุปผลการดำเนินงานว่าเดินไปถึงไหนวิธีการอย่างไร พบอะไรระหว่างเดิน และเจอปัญหาอุปสรรคอะไรในการเดิน มีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมหรือไม่

ผลที่เกิด

จากการเดินสำรวจพื้นที่ระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้เห็นพื้นที่จริงในการทำกรวางเขต เพื่อนำมาวิเคราะห์การกำหนดกฎระเบียบร่วมกันได้ เพราะในการเดินสำรวจเพื่อวงเขตนั้น ทำให้พบคนที่ทำผิดวัฒนธรรมอยู่หลายคน ซึ่งผลจากการสำรวจแนวเขต ขณะนี้จากการแบ่งโซนสำรวจเกือบเสร็จแล้วเหลือเพียงบางจุดที่ต้องทำเพิ่ม แต่ถึงแม้จะเดินสำรวจแนวเขตไร่หมุนเวียนเสร็จ แต่ข้อมูลเนื้อหาในการศึกษาลักษณะพื้นที่ตามธรรมชาติ เช่น ป่าแต่ละประเภท พื้นที่ไร่ซากในแต่ละช่วงปี พื้นที่ตามข้อห้าม ความเชื่อในภูมิปัญญา เป็นต้น ยังไม่ละเอียดสมบูรณ์ และพื้นที่ที่ทำการวางเขต ป่ายี่สิบ และทำสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ทำให้ชาวบ้านสังเกตและรับรู้ร่วมกันได้ดียิ่งขึ้นแม้จะมีการพูดคุยกันบ้างแล้วทั้งในประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านและส่วนตัว แต่ยังไม่ทั่วถึงเพราะบางกลุ่มบ้านที่ไกลออกไปไม่ได้มาเข้าร่วมประชุมซึ่งพบว่ายังมีการฝ่าฝืนจึงต้องมีการสื่อสารอย่างต่อเนื่องให้ทั่วถึง

ปัญหาที่พบ

ในการวางเขตนั้นต้องใช้อุปกรณ์ในการเดินสำรวจพื้นที่เพื่อกำหนดเขตให้มีความชัดเจน ซึ่งอุปกรณ์มีไม่เพียงพอ เพราะได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์จากมูลนิธิสืบฯ มาเพียง ๓ เครื่อง ในช่วงแรกเครื่อง GPS ยังทำงานได้ดี แต่ช่วงหลังเครื่อง GPS ทั้ง ๓ เครื่องเริ่มมีปัญหา มองไม่เห็นตัวเลขอาจทำให้คลาดเคลื่อน ซึ่งอาจเป็นเพราะผ่านการใช้งานมานานในหลายพื้นที่จึงอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์มากนัก

แนวทางการทำงานต่อไป

ต้องมีการทำเรื่องของการป้ายสี การกำหนดสัญลักษณ์ที่ทำให้ชาวบ้านรับรู้ร่วมกันได้ และการทำเรื่องของกฎระเบียบให้มีความชัดเจนรอบคอบ และชาวบ้านทุกคนรับรู้ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการทำงาน

การทำมาหากินในปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง มีการปลูกมันสำปะหลัง ทำสวนมะม่วงหิมพานต์มากขึ้น ซึ่งใช้พื้นที่ไร่หมุนเวียนในบางครอบครัว ทำให้พื้นที่หมุนเวียนน้อยลง จึงต้องมาปรับกฎระเบียบในการทำไร่หมุนเวียนร่วมกันใหม่เพื่อให้สอดคล้องกันสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป อีกทั้งการทำไร่หมุนเวียนที่กฎระเบียบยังไม่ชัดเจน ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ที่ไม่สมควรและไม่มีการบอกกล่าวหรือขอความคิดเห็นกับผู้ที่เคยเป็นคณะกรรมการดูแลพื้นที่ก่อนจึงมีปัญหาตามมา เพราะคนที่

พื้นที่ไปแล้วบางคนมีความไม่พอใจอยู่ ทีมวิจัยหรือผู้ที่เคยเป็นคณะกรรมการก็รู้สึกหนักใจเพราะไม่ต้องการมีปัญหาผิดใจกับชาวบ้าน ดังนั้นก่อนที่จะลงมือทำอะไรในปีต่อไปต้องมีการตั้งกฎระเบียบให้ชัดเจนและประชาคมหมู่บ้านร่วมกันเสียก่อนเพื่อให้มีการรับรู้และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ “กฎ” ร่วมกันเพื่อเป็นการช่วยกันคุ้มครองกฎที่ตัวเองร่วมกันตั้งขึ้นมา ในส่วนปัญหาการบุกรุกพื้นที่จากคนนอกซึ่งใช้พื้นที่ผิวดมธรรมชาติชุมชนจะให้การตักเตือน ห้ามปราม ๒ ครั้ง แต่หากยังฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามจะให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินการตามกฎหมาย

(ร่าง) กฎระเบียบ (เบื้องต้น)

๑. พื้นที่หลังช้าง ต้องทำให้ห่างจากหลังช้าง ๕๐-๑๐๐ เมตร
๒. พื้นที่หลังเต่าห้ามเปิดพื้นที่สองฝั่งพร้อมกันในปีเดียวกัน หากจะทำต้องทำทีละฝั่ง
๓. พื้นที่ที่มีแม่น้ำสองสายแยกออกจากกันมีพื้นที่ตรงกลางห้ามทำถ้าจะต้องห่างจากพื้นที่ตรงกลาง ๒๐๐ เมตร
๔. พื้นที่ต้นน้ำ ต้องทำอะไรให้ห่างออกมา ๒๐๐ เมตร
๕. พื้นที่น้ำผุด ต้องทำอะไรให้ห่างออกมา ๒๐ เมตร
๖. พื้นที่ลำห้วยต้องทำอะไรให้ห่างออกมา ฝั่งละ ๑๐ เมตร และต้องมีการปลูกไม้ยืนต้น หรือไม้ไผ่เสริมเพื่อดูดซับน้ำไว้
๗. พื้นที่ติดเส้นทางรถ/ ทางเดิน ให้มีการทำห่างจากเส้นทาง ๕ เมตร และต้องมีการปลูกไม้ยืนต้น หรือไม้ไผ่เสริมเพื่อให้ร่มเงา
๘. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดไม่ว่าจะเพื่อการค้าหรือการบริโภค ยกเว้นสัตว์ป่าเหล่านั้นเข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้านให้ไล่หรือล่าได้ เช่น หมูป่า ลิง ไก่ป่า กระรอก กระแต หู่นู เป็นต้น
๙. ห้ามขายที่ดินให้กับบุคคลภายนอก
๑๐. ข้อกำหนดในการใช้ประโยชน์จากป่า
 - a. เช่นการเก็บหน่อไม้ดูจากความจำเป็นของชาวบ้านในแต่ละปี
 - b. วิธีการเก็บหน่อไม้ (อาจไปศึกษาดูงานจากคนที่ทำงานเรื่องป่าร่วมกัน เช่นพื้นที่ป่าวิ ที่เขาหินเหล็กไฟ มีการกำหนดและสอนวิธีการเก็บหน่อไม้เพื่อให้หน่อไม้อยู่ได้ตลอดไป)

ในข้อ ๑๐ ต้องมีการกำหนดร่วมกันอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินร่วมกัน

๓.๔.๗. เวทีคืนข้อมูล

วัตถุประสงค์

- เพื่อนำเสนอและสรุปผลการดำเนินงานโครงการ
- เพื่อนำเสนอและร่วมกันหาแนวทางการปรับใช้ภูมิปัญญาลือกาเวาะในการดูแลรักษาพื้นที่หอยู่หากินร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม
- เพื่อร่วมกันกำหนดกฎกติกา ข้อตกลงการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากิน
- เพื่อให้คนในชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ได้กำหนดทิศทางการดำเนินงานร่วมกันในอนาคต

กลุ่มเป้าหมาย

- ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ
- ผู้อาวุโส คนในชุมชน
- คณะผู้วิจัย
- เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- ที่ปรึกษาโครงการ ทีมพี่เลี้ยง และสกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สถานที่ และระยะเวลา

- วัดบ้านสะเนพ่อง

ขั้นตอนวิธีการ

- จัดเวทีร่วมระดมความคิดเห็น
- บันทึก สรุป

สรุปเนื้อหาการประชุม

เวทีเตรียมข้อมูลก่อนนำเสนอในเวทีคืนข้อมูล

โครงการวิจัย ทีมวิจัย กำนัน ผู้อาวุโส คนในชุมชน หัวหน้าพิทักษ์ป่า สะเนพ่อง เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ มาพร้อมหน้ากันอีกครั้งที่ศาลาวัดบ้านสะเนพ่อง เพราะวันนี้เรามีนัดที่จะมาพูดคุยกันเพื่อเตรียมข้อมูลที่จะนำเสนอในเวทีคืนข้อมูล โดยในวาระแรก เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ได้นำเสนอแผนที่ใช้ประโยชน์และชี้แจงการดำเนินงานที่ทีมวิจัยบ้านสะเนพ่อง เจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าสะเนพ่อง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ ฯ ร่วมกันสำรวจพื้นที่หอยู่หากินทั้งพื้นที่ห่มนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร ซึ่งเริ่มดำเนินกิจกรรมมาตั้งแต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ โดยได้สำรวจพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ในลักษณะไร่ห่มนเวียน รวม ๑๔ พื้นที่ ซึ่งภายในพื้นที่ไร่ห่มนเวียนดังกล่าวประกอบไปด้วยพื้นที่ไร่ห่มนเวียนรวมไร่ชา ๑-๑๐ ปี พื้นที่นา พื้นที่ป่าวัฒนธรรม โดยพื้นที่ป่าวัฒนธรรม เช่น พื้นที่ตาน้ำผุด พื้นที่หลังเต่า ฯลฯ ทีมวิจัยใช้สัญลักษณ์กากบาทสีแดงในการสื่อความหมายห้ามใช้ประโยชน์ในการทำไร่ ห้ามแผ้วถาง หรือตัดฟันเป็นอันขาด ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันภายในหมู่บ้าน ต่อจากนั้นจึงได้อธิบายแผนที่ตามแต่ละพื้นที่ที่สำรวจตามจำนวน

พื้นที่ในรอบหมื่นเวียน ๑-๑๐ ปีเพื่อให้ทีมวิจัย ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้ตรวจสอบพื้นที่อีกครั้ง ภายหลังจากตรวจสอบ ผู้ร่วมเวทีมีความเห็นตรงกันว่าพื้นที่ที่ดำเนินการสำรวจครบตามจำนวนที่ชาวบ้านเสนอเพื่อใช้ประโยชน์ และเคยทำไร่หมื่นเวียนมาแต่เดิม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นเป็นที่ยอมรับของผู้นำและคนในชุมชนรวมทั้งเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่า สะเนพ่อง ทั้งนี้ข้อมูลทั้งหมดที่ได้นำเสนอในวันนี้จะนำเสนออีกครั้งในวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๓ ซึ่งจะจัดให้มีเวทีคืนข้อมูลของโครงการวิจัยบ้านสะเนพ่องที่ได้รับสนับสนุนจาก สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยจะเรียนเชิญหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ผศ.เอี่ยม ทองดี ที่ปรึกษาโครงการวิจัยบ้านสะเนพ่อง, พี่เลี้ยงและผู้ช่วยพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ฯ, เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ผศ.จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ฯ, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ หรือตัวแทน ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ฯลฯ ร่วมรับฟัง แลกเปลี่ยนและพิจารณาข้อกำหนด กฎระเบียบของหมู่บ้านไปพร้อม ๆ กัน

ต่อจากนั้นในวาระที่ ๒ ผู้เข้าร่วมเวทีได้ร่วมกันพิจารณาข้อกำหนด กฎระเบียบของหมู่บ้าน ซึ่งกฎระเบียบดังกล่าวเป็นการปรับใช้จากกฎระเบียบเดิมที่ได้กำหนดขึ้นในช่วงที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช ฯ เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ โดยการพิจารณามีการแก้ไขเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันโดยยังคงยึดหลักตามวัฒนธรรม และนำลักษณะพื้นที่ข้อห้าม ความเชื่อของชุมชนมาเป็นตัวกำหนด อย่างไรก็ตาม ข้อกำหนดกฎระเบียบที่ปรากฏเป็นการพิจารณาร่วมกันของผู้เข้าร่วมเวทีในเบื้องต้นเท่านั้น ซึ่งจะได้นำไปพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอีกครั้งในเวทีคืนข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมกันจากเวทีวงใหญ่

ข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลภายนอก

๑. ผู้ที่เคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของหมู่บ้าน
๒. ผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า
๓. ผู้ที่ไม่เข้าไปหาซื้อที่ดิน
๔. ผู้ที่ไม่คิดเข้าไปหลอกลวง ตักตวง กอบโกยผลประโยชน์จากชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้าน

มติในที่ประชุม : เห็นด้วยกับกฎกติกาดังกล่าว

ในการเข้ามาหมู่บ้านสะเนพ่อง

ข้อปฏิบัติของหมู่บ้านสะเนพ่อง

๑. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์ พันธุ์สัตว์ป่าของหมู่บ้านสะเนพ่อง (ยกเว้นในกรณีการป้องกันพืชไร่สำหรับคนในชุมชนบ้านสะเนพ่อง)
๒. ให้กระทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิมที่เคยทำมาก่อนแล้วเท่านั้น และห้ามไม่ให้ขายที่ดินแก่บุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด
๓. ไม่กระทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่า (ยกเว้นกรณีเผาไร่หมื่นเวียน)
๔. ให้ใช้ประโยชน์จากป่าเพียงเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น
๕. ห้ามตัดต้นไม้ในพื้นที่ติดลำห้วย

๖. ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน หรือทำการเพาะปลูกในหมู่บ้าน
๗. ไม่สนับสนุนการท่องเที่ยวที่จัดต่อจารีตประเพณี และกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า
๘. ปฏิบัติตามความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของบรรพบุรุษโดยเคร่งครัด

มติในที่ประชุม : เห็นด้วยกับกฎุดิกาดังกล่าว

ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไมหนวนเวียน

๑. ห้ามเลือกพื้นที่ที่เป็นต้นน้ำผุด โดยให้ห่างจากพื้นที่ต้นน้ำผุดด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไป (กรณีน้ำผุดที่มีน้ำไหลตลอดปี)
๒. ห้ามเลือกพื้นที่ติดลำห้วย โดยให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป
๓. ห้ามทำไร่ในพื้นที่ยืนนาที่มีต้นน้ำผุดที่ไหลออกมาเป็นห้วยโดยเด็ดขาด
๔. ห้ามทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาหิน
๕. ห้ามนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาปลูกในพื้นที่ทำไมหนวนเวียนโดยเด็ดขาด
๖. ห้ามเปิดพื้นที่ทำไร่ติดถนนและทางเดินเท้า ถ้าเป็นถนนให้ห่างจากถนน ๓๐ เมตรขึ้นไป และถ้าเป็นทางเดินเท้าให้ห่างจากทางเดินเท้า ๑๐ ขึ้นไป

มติในที่ประชุม : เห็นด้วยกับกฎุดิกาดังกล่าว

ข้อปฏิบัติของผู้ที่จะเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๑. ต้องได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ก่อนที่จะเข้าไป
๒. ไม่นำอาวุธหรือเครื่องมือสำหรับใช้ในการล่าสัตว์ป่าเข้าไป เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
๓. ไม่นำเอาวัตถุระเบิด ดอกไม้เพลิง ประทัด ยาพิษ ยาเบื่อเมาเข้าไป หรือสิ่งอื่นที่อาจเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่าซึ่งพนักงานเจ้าหน้าที่ห้ามมิให้นำเข้าไป
๔. ไม่ล่าสัตว์ป่า หรือกระทำการใด ๆ อันอาจเกิดอันตรายต่อสัตว์ป่า
๕. ไม่ตัดไม้ทำลายป่าและถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
๖. ไม่เข้าไปยึดถือครอบครองที่ดิน
๗. ไม่นำยานพาหนะ สัตว์พาหนะ หรือสัตว์เลี้ยงเข้าไป เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่
๘. ไม่กระทำการใด ๆ อันจะก่อให้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นได้
๙. ไม่ส่งเสียงอื้อฉาว หรือกระทำการใด ๆ อันอาจทำให้สัตว์ป่าตื่นตกใจ
๑๐. ไม่ปิดประกาศ โฆษณา หรือขีดเขียนข้อความใด ๆ ทั้งไว้
๑๑. งดล่องแพตามลำน้ำในทุกกรณี
๑๒. ข้าราชการและบุคลากรของส่วนราชการโปรดปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนทั่วไป

บทกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนกติกาหมู่บ้านสะเนพ่อง

ลักษณะความผิด	โทษครั้งที่ ๑	โทษครั้งที่ ๒	โทษครั้งที่ ๓
๑. ล่าสัตว์ป่า	สัตว์ใหญ่ปรับ ๑,๐๐๐. - สัตว์เล็กปรับ ๕๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินคดีตามกฎหมาย
๒. ตัดต้นไม้ใหญ่	ปรับต้นละ ๑,๐๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินคดีตามกฎหมาย
๓. ตัดต้นไม้ริมห้วย	ปรับต้นละ ๑,๐๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินคดีตามกฎหมาย
๔. พั่นไร่ในป่าใหม่	ปรับไร่ละ ๑๐๐. - และไม่ให้ทำกินในที่นั้น	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินคดีตามกฎหมาย
๕. ทำให้ไฟไหม้ป่า	ปรับ ๓๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ดำเนินคดีตามกฎหมาย
๖. ขายที่ดินให้คนภายนอก	ปรับ ๑,๐๐๐. - ยึดที่ดินคืนมาเป็นของส่วนรวมแล้วจัดสรรให้คนที่ยังไม่มีที่ทำกิน	ส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ไล่ออกจากหมู่บ้าน
๗. ส่งเสียงดัง, ทำความรำคาญในหมู่บ้าน, ยิงปืนในหมู่บ้าน	ปรับ ๕๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย
๘. เมาสุราอาละวาด	ปรับ ๕๐๐. -	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย
๙. ลักขโมย	ปรับสามเท่าของราคาสินค้า	ปรับแล้วส่งตัวให้กำนันว่ากล่าวตักเตือน	ส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย

เวทีคืนข้อมูลโครงการ การปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูฮากินของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี จัดขึ้นในวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๕๓ ณ วัดบ้านสะเนพ่อง เพื่อคืนผลข้อมูลจากการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และขอความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ มติร่วมในร่างกฎระเบียบต่าง ๆ ที่จะนำไปเป็นข้อปฏิบัติในการใช้ประโยชน์พื้นที่หาลูฮากินและอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างคนกับป่าและคนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยมีเนื้อหาโดยสรุปดังนี้

สรุปเนื้อหาการประชุม

ทีมวิจัยโครงการ ชวนชุมชนสะเนฟอง มูลนิธิสืบนาคะเสถียร เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และสกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ร่วมกันจัดเวทีคืนข้อมูลจากบทสรุปและข้อค้นพบที่ได้จากงานวิจัย นำเสนอในที่ประชุมของหมู่บ้านเพื่อรายงานผลการดำเนินงานโครงการและหาข้อสรุปร่วมกันในกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติของหมู่บ้านและการทำไร่มนเวียน ทีมวิจัยและเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียรได้นำเสนอแผนที่แนวเขตพื้นที่หอยน้ำจืด ข้อปฏิบัติในการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยน้ำจืดร่วมกัน บทสรุปและข้อค้นพบที่จะเป็นแนวทางสำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่า และชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้อย่างยั่งยืน

ปราโมทย์ ศรีใย เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร นำเสนอแผนที่แนวเขตพื้นที่หอยน้ำจืดที่ร่วมดำเนินการกับโครงการวิจัยและเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าสะเนฟอง โดยทำการสำรวจพื้นที่ไร่มนเวียนย้อนหลัง ๑๐ ปีรวมไร่ซากพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน พื้นที่นา พื้นที่ป่าต้นน้ำ ป่าวัฒนธรรม และแหล่งอาหาร ซึ่งกำหนดเป็นโซนพื้นที่รวมทั้งสิ้น ๑๘ โซน ดังนี้

๑. โซนหมู่บ้าน
๒. พื้นที่ไร่มนเวียนที่ทา เซอห่องวาเหล่ มีลักษณะเป็นหุบเขาทั้ง ๒ ข้างเป็นแหลมยื่นเข้าไป เป็นพื้นที่ทำไร่มนเวียนทั้งหมด รวมกับพื้นที่ตาน้ำ
๓. โซนเอาะตอซอง มีจุดน้ำผุดอยู่หลายจุด มีต้นน้ำผุด มีพื้นที่นาเป็นบางส่วนเพราะเป็นพื้นที่ราบไปออกทางด้านทิศตะวันออก
๔. ทางด้านทิศตะวันออก บริเวณเรียบริมน้ำเข้าไปทางห้วยเคอเพราะเป็นโซนที่คี่ และกาลี้เก้
๕. ทางด้านทิศใต้ของโซนที่คี่มีโซนเล็กๆ ชื่อว่า จ่องพุกล่า จะเป็นพื้นที่ไร่มนเวียน
๖. โซนใหญ่ติดกับพื้นที่ทำกินของเกาะสะเด็ง โซนปูละจะเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ มีต้นน้ำผุด มีภูเขาที่เว้นไว้เป็นเขตอนุรักษ์ชุมชนอยู่หลายจุดโดยทีมวิจัยได้ทำสัญลักษณ์กากบาทสีแดงห้ามบุกรุกแผ้วถาง
๗. โซนเล่ทะเลเป็นพื้นที่ไร่มนเวียน ส่วนใหญ่เป็นต้นไม้ใหญ่ เป็นป่าเบญจพรรณ
๘. โซนปะยี่ตะไหล่
๙. โซนหม่งห่อง
๑๐. โซนหม่งเหย
๑๑. โซนทิพู่ถ่ง
๑๒. โซนที่เผ่อดิดกับคูล่งวาหมี่
๑๓. โซนทิชวย
๑๔. โซนเคาะไบบิ
๑๕. โซนทิพูน่องดีติดกับทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านไล่โว่

๑๖. โชนทุโงมีพื้นที่ราบ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียนและก็เป็นพื้นที่น้ำมุด

๑๗. จากโชนทุโงข้ามเขาลำยเผื่อนะโงจะเป็นโชนจะกลาคี ประกอบไปด้วยพื้นที่ต้นน้ำมุดและพื้นที่นาทางด้านตะวันตกติดกับลำห้วยของกาเลียเป็นพื้นที่ไร่หมุนเวียน บางส่วนอยู่นอกเขตเป็นพื้นที่นา

๑๘. โชนที่ทาควอนข้างจะซับซ้อนประกอบไปด้วยพื้นที่ป่าเป็นส่วนใหญ่ จากเนินเขาที่ยาลำถึงเนินเขาที่ฉีไถ่เป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์ของชุมชน พื้นที่เขตอนุรักษ์มีกลุ่มปากกลุ่มเล็กที่ยังไม่ได้กำหนดชื่อแต่ถ้าเข้าไปในพื้นที่จะเห็นกากบาทสีแดงเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าเป็นพื้นที่วัฒนธรรมและป่าต้นน้ำ

ทีมวิจัยคนหนึ่งซึ่งเป็นคนในพื้นที่กล่าวขอบคุณทุกฝ่ายที่ได้ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนงานวิจัยนี้ แม้ว่ายังพูดภาษาไทยไม่ค่อยคล่อง เนื่องจากเป็นชาวกะเหรี่ยง ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมปรบมือ

อาจารย์เอี่ยมได้เปรียบป่าเป็นส่วนหัวของร่างกายของชาวสะเนฟอง หากพวกเขาขาดป่า ร่างกายส่วนอื่นก็อยู่ไม่ได้ ป่า คือร่างกายของชุมชน เป็นทั้งหัว ทั้งมือ ทั้งเท้า ทั้งแขน ทั้งขา ทั้งท้อง โดยสมมติว่าป่าอนุรักษ์ หรือป่าวัฒนธรรม เป็นหัวของร่างกายของชุมชนซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตเป็นอย่างยิ่ง

ทีมวิจัยได้อธิบายถึงการใช้อยู่อาศัยในพื้นที่หมู่บ้านสะเนฟอง ทั้งหมดมีอยู่ ๕ แบบ คือ

๑. พื้นที่อยู่อาศัย หรือเขตพื้นที่หมู่บ้าน
๒. พื้นที่ทำนา คือนาพื้นที่ที่ปลูกนาข้าว ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ
๓. พื้นที่สวน ที่ปลูกพืช ปลูกผลไม้ที่อยู่ในสวน
๔. พื้นที่ไร่หมุนเวียน ที่ปลูกข้าวพืชรไร
๕. พื้นที่ป่า แบ่งออก ๔ ประเภท ดังนี้

- พื้นที่ป่าไผ่กับต้นไม้ใหญ่ ลักษณะพื้นที่เป็นป่าโปร่งไม่ใช่เป็นพื้นที่หมุนเวียนอยู่นอกเขตพื้นที่หมุนเวียน ในการใช้อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะเป็นพืช หน่อไม้ พืชสมุนไพรที่เอาไปใช้ประโยชน์ แต่จะไม่เข้าไปเปิดพื้นที่ทำไร่ในพื้นที่นี้
- พื้นที่ป่าเต็งรัง เป็นป่าที่มีต้นไม้ใหญ่จำนวนมากแต่ไผ่น้อยกว่าต้นไม้ใหญ่ ลักษณะพื้นที่มีพืชพันธุ์ชนิดที่ชอบอยู่ตามต้นไม้ เป็นพืชเถาวัลย์ บางชนิดเป็นยาสมุนไพร
- พื้นที่ป่าเต็ง คือป่าที่มีความชื้นสูงแต่เป็นป่าที่มีเล็กกว่าป่าอื่นๆ เช่น เต็งรัง ลักษณะแบบนี้ยังไม่โตเต็มที่ มีลักษณะเป็นป่าชนิดหนึ่ง
- พื้นที่ผะหรือเผอ เป็นพื้นที่ป่าชุ่มน้ำที่มีต้นน้ำมุดอยู่ มีพืชคือผักชนิดต่างๆ
- ป่าไผ่กล่า เป็นป่าภูเขาหิน ไม่มีไร่หมุนเวียน
- พื้นที่เขอล่องโหว หมายถึงเป็นป่าที่หมดอายุ เหมือนกับไผ่หมดอายุ ช่วงหนึ่งที่มันล้มทับกัน เรียกว่า เขอล่องโหว หากเขอล่องโหวกำลังจะฟื้นตัวจะมีพืชชนิดหนึ่งขึ้นและจะหายไปเมื่อมีพืชใหญ่ขึ้นมาแทนที่
- พื้นที่ป่าเหวีย เป็นป่าทุ่งหญ้า

- พื้นที่ป่าเคาะกล่า เป็นป่ากันกะทะ เป็นหลุมเป็นบ่อ

ในการทำไร่หมุนเวียนจะมีพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ร่วมด้วย

ลักษณะพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนและข้อห้าม

- พื้นที่หลังเต่า คือพื้นที่ลักษณะเป็นเนินเขา ไม่สูงมาก ครอบครวัเดียวจะทำได้ฝั่งหนึ่งแต่ถ้าไม่ใช่ญาติพี่น้องกันทำได้ทั้งสองฝั่ง แต่ลักษณะเขาไม่สูงมากนัก ความลาดชันก็มีน้อย
- ยาลีขล่ายของ ลักษณะเป็นเนินเขาลูกหนึ่ง มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา แต่ลักษณะบนยอดเขาห้ามทำไร่หมุนเวียน
- คูหลงไล่คองเถ ภูเขาหิน มีก้อนหินเยอะ บางจุดเป็นหย่อมเล็ก ถ้าจะเข้าไปทำก็ได้แต่ ตามที่บรรพบุรุษห้ามทำ คือ ลักษณะพื้นที่ภูเขาหิน รากไม้ที่จะยึดเกาะกับหินไม่มี จะทำให้ดินถล่มได้ การสไลด์ของพื้นดินจะสูง
- บละเชอไผก คือ หลังช้าง เป็นภูเขาสูงกว่าหลังเต่า ลักษณะเป็นพื้นที่ยอดเขาจะไม่ต่ำ แต่ทำอะไรได้คือส่วนเชิงเขา
- ทูอะคูเถิง มีลักษณะเป็นร่องยาว ถ้าครอบครวัเดียวทำตรงร่องได้แค่ฝั่งเดียว ต้องดูพื้นที่ด้วยว่า ฝั่งไหนมีความชันมาก ชันน้อย
- อ่องเกียะโป่ว เป็นเนินเขา แต่ตรงกลางเนินเขาเป็นร่องน้ำ ร่องน้ำจะไม่ถึงข้างบน แต่จะออกลงมาข้างล่าง ไม่มีที่ไร่หมุนเวียน ส่วนข้างล่าง คือเชิงเขาทำได้
- เคาะคู้ดอง คือพื้นที่เขาที่มีต้นน้ำผุดออกมาตลอดทั้งปี เป็นพื้นที่วัฒนธรรมไม่มีไร่หมุนเวียน
- ที่ทองผล กับเคาะคู้ดอง แตกต่างกันที่ที่ทองผลจะมีน้ำผุดขึ้นมาเฉพาะช่วงหน้าฝน ไม่เหมาะกับการทำไร่หมุนเวียน
- ที่ทาเจาะคือ ห้วยสองห้วย ตรงกลางเป็นพื้นที่ห้าม
- พื้นที่เผอเถะไซ้ ห้ามทำ ครอบครวัหนึ่งทำได้ในฝั่งหนึ่ง ครอบครวัเดียวถ้าสองฝั่งทำไม่ได้ ต้องดูด้วยว่าลักษณะพื้นที่เป็นบ่อลึก แอ่งกะทะลึกหรือไม่ หากไม่ลึกมากก็ทำได้
- ที่วาล่าไคว คือห้วยทั้งสองฝั่งห้วยมีช่วงระยะต้องเก็บไว้ ห้ามทำไรติดลำห้วย บางจุดต้องดูพื้นที่ด้วยว่าลักษณะพื้นที่อยู่ใกล้ลำห้วยเหมือนกันห้ามทำไร เป็นพื้นที่ความเชื่อเป็นภูมิปัญญา วิถีปฏิบัติที่ทำมาตั้งแต่โบราณ

วิธีปฏิบัติ เป็นสัญญาประชาคมของชาวบ้านซึ่งลงมติกันว่าเป็นวิถีที่จะอยู่กับป่า จะใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ที่มิวิจัยพยายามที่จะตกลงกัน หากติดการร่วมกัน เป็นข้อตกลงของชุมชน ความเชื่อ วิธีการปฏิบัติของกะเหรี่ยง อย่างพื้นที่ที่วาลล่าโค้วห้ามทำไร่ตัดแม่น้ำเพราะเชื่อว่าพระแม่คงคาที่ดูแลแม่น้ำลำคลองจะเดินไปเดินมาตลอด ๒๔ ชั่วโมง เมื่อทำไร่ในบริเวณดังกล่าวจะไปปิดกั้นเส้นทางเดิน พระแม่คงคาอาจไม่พอใจและจะทำร้ายผู้ทำไร่หรือครอบครัวได้ จึงเป็นสิ่งที่ชาวกะเหรี่ยงหลีกเลี่ยง รวมทั้งบริเวณสันเขา บริเวณนี้ติดเส้นทาง

พลังของเจ้าที่เจ้าทางซึ่งจะเดินทางไปมา ๒๔ ชั่วโมง หากไปทำไร่เปรียบเสมือนไปปิดเส้นทางเดินของเจ้าที่เจ้าทางซึ่งเป็นพลังใหญ่ในจักรวาลเป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวกะเหรี่ยงด้วย

ที่มิวิจัยก็ได้ทำข้อตกลงและนำเสนอกติกาและกฎระเบียบที่ร่างซึ่งทั้งหมดมาจากภูมิปัญญาของคนสะเนฟ่อง เป็นสิ่งที่ปฏิบัติอยู่แล้วในชีวิตประจำวัน โดยอยู่ในกรอบของกฎระเบียบนี้

ข้อปฏิบัติของคนข้างนอกหมู่บ้านที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน

๑. คนข้างนอกที่เข้ามาจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของหมู่บ้านอย่างเคร่งครัด
๒. ผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า
๓. ผู้ที่ไม่เข้าไปหาซื้อที่ดิน
๔. ผู้ที่ไม่คิดเข้าไปหลอกลวง ตักตวง กอบโกย ผลประโยชน์จากชาวบ้านกะเหรี่ยงในหมู่บ้าน

ข้อปฏิบัติของหมู่บ้านสะเนฟ่อง

๑. ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าของหมู่บ้าน
๒. ให้ทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิม พื้นที่เคยทำมาก่อนแล้วเท่านั้น และห้ามไม่ให้ขายที่ดินแก่บุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด
๓. ไม่ให้กระทำการใดๆ ที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่า ยกเว้นกรณี เผาไร่หมุนเวียน
๔. ให้ใช้ประโยชน์จากป่าเพียงเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น
๕. ห้ามตัดต้นไม้ในพื้นที่ติดลำห้วยอย่างต่ำ ๒๐ เมตร
๖. ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน หรือทำการเพาะปลูกในหมู่บ้าน ยกเว้นกรณีการสมรส
๗. ไม่สนับสนุนการท่องเที่ยวที่ขัดต่อจารีตประเพณีและกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า

๘. ปฏิบัติตามความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของบรรพบุรุษโดยเคร่งครัด เช่น การห้ามทำมาหากินริมห้วย

ข้อปฏิบัติของการทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ไร่ชา

๑. ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่เป็นต้นน้ำผุด โดยให้ถัดจากพื้นที่ต้นน้ำผุดด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไปกรณีต้นน้ำผุดที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี โดยจะเป็นต้นน้ำผุดจากเชิงเขาลงมา ลึกเข้าไปแล้วก็ผุดจากตรงกลางไร่หมุนเวียน ห้ามทำ ให้เว้นพื้นที่ด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไป
๒. ห้ามเลือกพื้นที่ที่ติดลำห้วย ให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป พื้นที่ลำห้วยที่เป็นป่าห้ามทำ ถ้าทำอย่างต่ำ ๒๐ เมตรขึ้นไป ยกเว้นบริเวณพื้นที่ที่มันเป็นป่าไผ่ที่เข้ามาอยู่ใกล้ริมห้วย
๓. ห้ามทำไร่ในพื้นที่บนเขาที่มีต้นน้ำผุดที่ไหลออกมาเป็นห้วยโดยเด็ดขาด
๔. ห้ามทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาหิน
๕. ห้ามนำพืชเศรษฐกิจ มาปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียนโดยเด็ดขาด พืชเศรษฐกิจ คือ พืชเชิงเดี่ยว เช่นมันสำปะหลัง ไม่ให้ปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียน
๖. ห้ามเปิดพื้นที่ทำไร่ที่ติดถนนและทางเดินเท้า ถ้าเป็นถนนให้ห่างจากถนนประมาณ ๑๐ เมตร ถ้าเป็นทางเดินเท้า ๑๐ เมตรขึ้นไป

หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร คุณวีระยา โอชะกุล ได้แสดงความคิดเห็นและขอความร่วมมือ

จากชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ป่าผืนใหญ่แหล่งสุดท้ายของประเทศไทยที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ โดยขอให้อยู่ภายใต้กฎระเบียบ กติกาของกฎหมายบ้านเมืองที่กำหนดไว้ ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นทุกอย่างมีความสอดคล้อง ไม่ขัดแย้งใดๆ ซึ่งมีส่วนทำให้การทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งเป็นคนถือกฎระเบียบปฏิบัติงานง่ายขึ้น สามารถดูแลรักษาป่าได้เป็นอย่างดีมากยิ่งขึ้น และหวังว่าหมู่บ้านอื่นจะมีภูมิปัญญาช่วยเจ้าหน้าที่รักษาป่าด้วยเพื่อให้พื้นที่ป่าในอนาคตของประเทศไทยจะไม่ลดน้อยลงไปกว่านี้ นั่นคือ ความคาดหวังส่วนตัวของเจ้าหน้าที่ สำหรับข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าของหมู่บ้าน นอกเหนือจากพื้นที่ไร่หมุนเวียนหรือพื้นที่ทำกินของหมู่บ้านแล้วนอกนั้นเป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าทั้งหมด เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั้งหมด เมื่ออยู่ภายใต้กฎหมายที่ประกาศให้เป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าก็อยากขอให้ช่วยกันปฏิบัติในพื้นที่เหล่านั้นด้วย สิ่งที่เจ้าหน้าที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นภารกิจหลัก คือ คุ่มครองดูแลรักษาป่าที่เป็นบ้านของสัตว์ป่าและตัวสัตว์ป่าให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข

ในส่วนของการห้ามล่าสัตว์ ยกเว้นกรณีเข้ามาทำลายพืชไร่ เมื่อเราเข้าไปทำไร่แล้วสัตว์เข้ามากินพืชไร่สิ่งที่ปฏิบัติมาดั้งเดิมอาจจะเป็นในลักษณะนี้ แต่สิ่งที่เจ้าหน้าที่อยากจะขอความร่วมมือก็คือ อย่าไปทำร้ายคือสิ่งที่เจ้าหน้าที่ขอความร่วมมือเพิ่ม เพราะว่าสอดคล้องกับข้อแรกก็คือ พื้นที่นอกจากป่า พื้นที่ไร่ที่เข้าไปทำกินคือที่ป่า ถ้าสามารถป้องกันไม่ให้เข้ามาได้ จะเป็นสิ่งที่ดี อันที่สอง คือถ้าสัตว์ป่ายังเข้ามาอยู่ ใช้วิธีผลักดันให้กลับเข้าป่าไป

ควรระบุลงไปในเรื่องการปฏิบัติของหมู่บ้าน ก็จะทำให้ภาพลักษณ์ของการที่เราอนุรักษ์ป่าและอนุรักษ์สัตว์ป่าเด่นชัดต่อสังคมมากยิ่งขึ้นเป็นข้อเสนอแนะ

อ.จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กล่าวเสริมในส่วนนี้ว่า ขอให้เขียนข้อบันทึกไว้เป็นสามขั้นตอน คือหนึ่งถ้าสัตว์จะเข้าให้หาทางป้องกันที่ไม่ให้สัตว์เข้ามา อย่างที่สองถ้าเข้ามาแล้วหาทางผลักดันออกไป แล้วขั้นที่สามถ้าเกิดว่าผลักดันแล้วยังเข้ามาอีกให้ชาวบ้านใช้ความพยายามให้ถึงที่สุด และขอให้ตัดยกร่อนกรณีเข้ามาทำลายพืชไร่ออก เพราะโดยชาวบ้านเองเวลาไปทำไร่ก็จะหาวิธีป้องกันสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เม่น หนู ไม่ให้เข้ามากินข้าวของเราอยู่แล้ว เช่นปลูกพืชเอาไว้อบ ไร่ ไร่ หรือแม้แต่ปู่ย่าตายายของเราก็บอกเราว่า เราปลูกข้าว เราปลูกเผือกเอาไว้แล้ว

หัวหน้าวีระยา กล่าวต่อในข้อที่สาม ไม่กระทำการใดๆ เพื่อทำให้เกิดไฟไหม้ป่า ในวงเล็บว่า ยกเว้นกรณีเผาไร่หมุนเวียน การทำไร่ต้องใช้ไฟในการกำจัดสิ่งที่เราไม่ต้องการเพื่อเตรียมพื้นที่เพื่อทำไร่ อยากจะให้ชัดเจนในกรณีของการเผาไร่หมุนเวียนว่า ก่อนที่จะเผอยากให้ทำแนวกันไฟ มีการป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามเข้าป่า เช่น เผาพร้อมกันในวันเดียวเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดไฟลามเข้าไปในป่า

อ.จักรกฤษณ์ ให้ข้อเสนอแนะว่า การจะเผาพร้อมกันเป็นไปได้ยาก ในข้อร่างข้อปฏิบัติน่าจะตัดยกร่อนกรณีเผาไร่หมุนเวียนออก แต่ขอให้เป็นการร่วมกันในการป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า เพราะทุกปีจะมีการรายงานโดยดาวเทียมตรวจจับความร้อนว่าเกิดไฟไหม้ป่าขึ้นที่ไหนบ้าง และที่ทุ่งใหญ่เป็นอันดับหนึ่ง แต่ทางเขต ฯ ทุ่งใหญ่ก็ทำบันทึกกลับไปให้สำนักอนุรักษ์ ฯ ว่าไฟที่เกิดในทุ่งใหญ่เป็นวัฏจักรที่จะทำให้เกิดหญ้าอ่อนระบัดใบขึ้นมาใหม่ เมื่อมีหญ้าอ่อนขึ้นมากก็จะมีแก้งกวางออกมากินหญ้า และก็มีเชื้อออกมาหาอาหารเช่นกัน โดยปกติชาวบ้านไม่ได้ฟันต้นไม้ในไร่แล้วปล่อยให้มันระเกะระกะอยู่แล้ว พวกเราก็จะลากเอามารวมกันไม่ให้กระจายไปด้านข้าง ช้าง ฯ ไร่ต้องเตียนเพื่อหนุมาอาศัย มันเป็นภูมิปัญญาของเราอีกส่วนหนึ่งในความพยายามที่จะกันไฟ

ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวเสริมในกรณีนี้ว่า สมมติว่าไฟไหม้ปีนี้ พวกไม้เก่า ๆ ที่ทับถมกันก็จะถูกชะล้างไปหมด ต้นไม้ก็จะไม่กระทบเท่าไร แต่ถ้าสมมติเราเก็บไว้ประมาณสักสามปี ไฟมันเกิดขึ้นเองได้ในป่า ถ้ามันเกิดขึ้นเองต้นไม้ทุกชนิดไม่มีเหลือเพราะมันได้เชื้อแรง

หัวหน้าวีระยา กล่าวต่อว่า ธรรมชาติของไฟต้องใช้วิธีตามหลักวิชาการ เผาโดยถูกต้องตามกฎหมาย ต้องขออนุมัติจากท่านอธิบดีกรมอุทยาน ฯ จัดการเชื้อเพลิงโดยการชิงเผา เผาโดยมีคนควบคุม สมมติว่าสะเนฟองมองว่าตรงบริเวณนี้ควรจะจัดการเรื่องไฟเพราะถ้าไฟมันรุนแรงแล้วอาจจะเกิดผลเสียหลายมาก ผู้ดูแลพื้นที่ก็ต้องมาบอกกับทางเขต ฯ เขต ฯ ก็จะขออนุญาตท่านอธิบดี และวันเผาทุกคนต้องเข้าไปร่วมกันควบคุมไฟ ตรงนั้นก็จะไม่ใช่ไฟป่าเป็นวิธีการจัดการอีกอย่างหนึ่ง ถ้าทำโดยพลการ สังคมโลกก็มองว่าการจุดไฟเผาป่าทำให้โลกร้อนขึ้น ถูกตรวจสอบโดย

ประชาคมโลก ต้องใช้ดาวเทียมตรวจสอบว่าตรงไหนเกิดความร้อนขึ้น แม้กระทั่งแผ่นหินที่ได้รับความร้อนมากๆ ต้องปรากฏเป็นจุดแดงในแผนที่ เจ้าหน้าที่มีหน้าที่ตรวจสอบว่าเกิดไฟไหม้ในพื้นที่เสียหายเท่าไร สภาพป่าเป็นอย่างไร ต้องดำเนินการตามขั้นตอน และก็ปฏิบัติให้ถูกต้องจึงจะตอบคำถามของสังคมได้ ทุกฝ่ายพยายามร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหาก็ให้ทุกคนรับทราบ ให้ถูกต้องให้สามารถดำรงชีวิตได้ปกติสุข ทางเจ้าหน้าที่ก็นำข้อมูลของทุกครั้งที่เรามาร่วมดำเนินการในการแก้ไขปัญหาให้หมุนเวียนนำเสนอให้จังหวัดได้รับทราบ นำเสนอให้ผู้บังคับบัญชาระดับสูงได้รับทราบ เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้ถูกต้อง เป็นรูปธรรมให้มากที่สุด

ข้อที่สี่ ให้ใช้ประโยชน์จากป่าเพียงเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น ห้ามตัดต้นไม้ในพื้นที่ที่ติดลำห้วย ต้นน้ำที่อยู่บริเวณสองข้างห้วยไม่ให้ตัด นอกเหนือจากป่าพื้นที่ไร่หมุนเวียนด้วย ที่อื่นที่ไม่ติดลำห้วย ก็ไม่ควรจะตัด

ทีมวิจัยกล่าวเสริมในกรณีนี้ว่า เราสังเกตว่าแต่ละปีแต่ละปี วัฒนธรรมชาติที่โดนทำลาย มีไม้แก๊ว ไม้เจ็บ ไม้ตาย ถ้าไม้แก๊วอดไม่ค่อยขึ้น ไม้ไม่ค่อยมี จะมีกิ่งแห้งเยอะเพราะว่ามันแก่ ขยายตัวไม่ค่อยได้ ชาวบ้านมีความจำเป็นมีความต้องการจะมาตกลงกับคณะกรรมการ

หัวหน้าวิระยา กล่าวว่า คณะกรรมการก็จะประกอบไปด้วยชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จะเป็นกรรมการร่วม อยากให้พิจารณาเป็นรายกรณี ซึ่งในข้อนี้จะครอบคลุมกับข้อที่ให้ใช้ประโยชน์จากป่าเท่าที่จำเป็น และห้ามเลือกพื้นที่ติดลำห้วยโดยให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป ข้อนี้ควรปรับเป็นข้อปฏิบัติของการทำไร่ ห้ามเลือกพื้นที่ติดลำห้วย โดยให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป และห้ามตัดต้นไม้ในพื้นที่ติดลำห้วยโดยเด็ดขาด และปรับแก้จากห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าของหมู่บ้าน เป็นห้ามล่าพันธุ์สัตว์ป่าทุกชนิดในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

ข้อเจ็ด ไม่สนับสนุนการท่องเที่ยวที่ขัดต่อจารีตประเพณีว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า และในข้อห้ามนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียน ถ้าปลูกพืชเศรษฐกิจก็จะทำให้พื้นที่ไร่หมุนเวียนที่จะต้องใช้สำหรับปลูกข้าวลดน้อยลงแล้วเราจะหาพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่เพียงพอต่อการปลูกข้าวได้ที่ไหน เบื้องต้นโดยกฎหมายมองว่าพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่ต้องกันไว้เป็นพื้นที่ทำไร่ข้าว ถ้าเราเอาไปใช้อย่างอื่น ไร่ข้าวเราก็จะไม่มีที่ปลูกก็จะเป็นปัญหาอีกถามว่าปลูกพริกได้ไหม ถ้าปลูกพริกแล้วมันไม่ใช่วิถีชีวิต ถ้าใช้ในพื้นที่ไร่หมุนเวียนแล้ว ทุกคนได้เวียนกันใช้ โดยสิ่งที่เราทำมาคือเราไม่มีใครเป็นเจ้าของแปลงใดแปลงหนึ่ง ทุกคนเวียนกันใช้ จะใช้ประโยชน์อย่างไรในพื้นที่นั้น โดยกฎหมาย โดยเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมายไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องจะปลูกอะไรก็ได้ แต่โดยส่วนตัวมองว่าวิถีชีวิตที่ตัวเองที่ทางชุมชนทำอยู่เดิม ๆ มันจะเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงเหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ที่เปลี่ยนไปแล้ว ปลูกข้าวโพด ปลูกมัน ลำปะลั้ว ปลูกพืชเชิงเดี่ยว สิ่งก็ตามมาก็คือ โรคแมลงซึ่งยาฆ่าแมลงก็จะตามมา หนักราก็จะมาด้วยเช่นกัน หากยังเป็นพื้นที่ไร่ข้าวอยู่ น่าจะดีสำหรับวิถีชีวิตที่ดำเนินต่อไป บางหมู่บ้านขอพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพื่อไปปลูกผลไม้ยืนต้น มันดีต่อระบบนิเวศก็จริงอยู่ แต่การปลูกผลไม้ การปลูกยางพารา ทุกคนก็จะแย่งกันเป็นเจ้าของ มันจะไม่ใช่ว่าของส่วนรวม พอมีการจับจองเป็นเจ้าของแล้ว การทำไร่หมุนเวียนก็จะหายไป ปัญหาทุกอย่างที่พยายามร่วมกันแก้ก็จะไม่เกิดประโยชน์ใดๆ ในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นความเห็นส่วนตัว ถ้าพื้นที่ไร่หมุนเวียนแล้วก็ต้อง

ตามระเบียบและกฎหมาย แล้วชุมชนจะใช้ประโยชน์อย่างไรมัน เราเข้าไปก้าวก่ายไม่ได้ มีโอกาสแค่แสดงความคิดเห็นเท่านั้น

สุดท้าย ข้อปฏิบัติหรือกฎกติกาทุกอย่างที่ชุมชนร่วมกำหนดมา ทุกอย่างสอดคล้องกับการทำงานของเจ้าหน้าที่ในการบังคับใช้กฎหมาย และจะเกิดประโยชน์ขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทุกคนร่วมกันเคารพแล้วก็ปฏิบัติ อยากให้ทุกคนดูแลกันเอง ชุมชนก็มีความสุข เจ้าหน้าที่ก็มีความสุข จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ไม่ต้องบังคับใช้ ไม่ต้องจับควบคุมตัวไปส่งคดี ขึ้นโรงขึ้นศาล ไม่อยากให้เกิดอย่างนั้น ขอความร่วมมือทุกคนหลังจากตั้งกฎขึ้นมาแล้วต้องเคารพ ร่วมกันให้ความสำคัญกับกติกาที่ตั้งขึ้น ถ้ากติกาที่ตั้งไว้มีคนยังไม่ยอมรับ ชุมชนจัดการไม่ได้ เจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรต้องเข้ามาควบคุมจัดการ ซึ่งอาจจะเกิดความขัดแย้งกันได้ ไม่อยากให้เป็นอย่างนั้น ต้องขอความร่วมมือในเบื้องต้น และขออนุญาตบังคับใช้กฎหมายโดยเคร่งครัดจะไม่มีข้อยกเว้นใดๆ ทั้งสิ้น

อ.เอี่ยม ทองดี กล่าวสรุปในช่วงนี้ว่า ในวันข้างหน้าทีมวิจัยที่เราค่อย ๆ สรรหามาก็จะเปลี่ยนไปเป็นคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งจะเป็นผู้ที่คอยดูแลให้คนในชุมชนเคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่อยากให้หัวหน้าเขต ฯ ต้องใช้กฎหมาย ที่สำคัญคือสิ่งที่เราทำอยู่แล้วคือวิถีชีวิตและภูมิปัญญาที่เป็นของบรรพบุรุษของเรา เราต้องรักษา ถ้าเรารักษาวิถีปฏิบัติของเราได้ก็ไม่ต้องพูดถึงกฎหมายเลย

อาจารย์บุญชร แก้วสอง ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นกล่าวว่า งานวิจัยชุดนี้ไม่ใช่ของ สกว. งานวิจัยชุดนี้เป็นของสะพานพอง ผู้ที่ได้ประโยชน์จากความรู้เหล่านี้ก็คือคนสะพานพอง ทำอย่างไรคนสะพานพองจึงจะรู้จักตัวเองแล้วก็หาวิธีการของตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ให้ได้ และการดำรงอยู่ของคนสะพานพอง ๑. คนสะพานพองต้องอยู่ได้ ๒. เนื่องจากเราอยู่กับป่า ปากก็ต้องอยู่ได้ เพราะฉะนั้นการอยู่ร่วมกันสองอันจะอยู่ร่วมกันได้อย่างไร เป็นเรื่องสำคัญ งานวิจัยเรื่องป่าชุมชน

เป้าหมายป่าชุมชน คือป่าต้องอยู่ได้ และคนต้องอยู่ได้ และการอยู่ของคนนั้นคงไม่ใช่แค่ใช้กฎหมาย มันต้องใช้วัฒนธรรมและประเพณีของคนเข้ามาประกอบด้วย งานวิจัยของสะพานพองมีเส้นที่ตรงที่กำลังค้นหาความรู้ดั้งเดิมของบ้านเรา คนมักจะมองว่าคนอยู่กับป่ามักทำลายป่า และในความจริงส่วนหนึ่งก็จริง อยู่ในป่าบางครั้งก็ทำลายป่าแต่ก็มีวิธีการรักษาป่า วิธีการรักษาต้องดึงออกมาให้เห็นว่า เรามีวิธีการจะฟื้นฟูเพื่อรักษาป่า การอยู่ใกล้ป่าเป็นเรื่องเจ็บปวด เจ็บปวดว่าบ้านเราอยู่ใกล้ป่า เวลาเราจะตัดไม้มาสร้างบ้านตัดไม้ได้ ต้องไปซื้อไม้โรงเลื่อยที่อยู่ไกล โรงเลื่อยที่อยู่ไกลๆ ทำไมถึงมาตัดไม้ขายได้ บ้านอยู่ใกล้ป่าจะตัดไม้ทำบ้าน ตัดไม้ได้ มันมีความรู้สึกว่ามันต้องต่อสู้ แต่จะต่อสู้ได้มันจะต้องมีข้อมูล มีความรู้ดั้งเดิม เป็นวิกฤตใหม่ที่กำลังค้นหา ค้นหาสิ่งดีๆ ที่เรามีอยู่ในชุมชน แล้วยกขึ้นมาเป็นตัวนำในการฟื้นฟูชีวิตและฟื้นฟูป่า ป่าแถบนี้เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก ป่าฝนเขตร้อนมีแค่เจ็ดเปอร์เซ็นต์ ป่า

เหล่านี้คือหนึ่งในป่าฝนเขตร้อน บ้านเรามีสมุนไพรให้รักษา อาหารก็มีให้กิน ที่อยู่อาศัยก็มีให้ได้ ไม่ก็มียุงแต่ไม่ใหญ่ มาจนถึงหญ้า เพราะฉะนั้นการฟื้นฟูป่าและหาความรู้เหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญ ค้นหาความรู้เรื่องสมุนไพร ความรู้เหล่านี้คือความรู้ที่จะสร้างชาติข้างหน้า เพียงแต่เราไม่เคยสนใจในสิ่งที่จะล้าหลัง มันอยู่ในความรู้ของชาวบ้าน ถ้าเราไม่ตั้งใจหาไม่เจอ เพราะมันเป็นความรู้ที่ลึ้มไปแล้ว บางอันมันถูกกดดัน กดทับ เพราะฉะนั้นความรู้ในป่าของเรายังมีอีกเยอะมาก ความรู้ในหมู่บ้านเรายังมีอีกเยอะมาก อย่างข้าวนาหรือสวน ความรู้เหล่านี้มีแฝงเยอะมาก เพราะฉะนั้นงานคงไม่ได้หยุดแค่นี้ ถ้างานหยุดแค่นี้ก็แสดงว่าเป็นงานวิจัยของ สกว. ไม่ใช่งานวิจัยชาวบ้าน คงไม่จำเป็นต้องให้ สกว. มาหนุน ชีวิตเรา ปากี่ป่าเรา ไร่หมุนเวียนก็ไร่เรา ข้าวก็ข้าวเรา พี่น้องกินกันก็พี่น้องเรา ต้องคิดหากระบวนการและวิธีการของเรา ที่หมดกำลังไม่พอถึงขอความร่วมมือ เหมือนเราต้องขอความร่วมมือกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพราะเรื่องนี้เกินกำลังต้องการช่วยกัน ให้ขอความร่วมมือได้ แต่ถ้าอยากลงลึกให้มากขึ้น อาจจะต้องดึงอาจารย์จักรกฤษณ์มาช่วย อาจต้องดึง อาจารย์เอี่ยมมาช่วย อันนี้เป็นตัวเติม ตัวหลักน่าจะเป็นคนในชุมชนท้องถิ่น เพราะฉะนั้นงานวิจัยจะเป็นตัวช่วยเราขับเคลื่อนให้รู้จักตัวเองมากขึ้น และค้นหาทางเลือกทางรอดให้ตัวเอง ในขณะเดียวกัน ก็ไม่ไปสร้างความเดือดร้อนให้คนอื่นด้วย ตรงนี้แหละคือเป้าหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เราจะเห็นคนกะเหรี่ยงยืนหยัดอยู่ในประเทศไทย เราก็เป็นคนไทยคนหนึ่ง เราก็ยืนหยัดอย่างมีศักดิ์ศรี แต่การเขียนรายงานคงต้องเต็มให้เห็นว่าตกลงความรู้ เราได้ความรู้อะไรมา วิธีการทำ อยากเห็นงานวิจัยชิ้นนี้ลงเขียนเป็นภาษากะเหรี่ยง เป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่ยืนยันเป็นภาษากะเหรี่ยง แล้วก็หาคนที่ช่วยกันแปล

สกว.เป็นเพียงหน่วยงานสนับสนุนทุนวิจัย เป้าหมายของเราต้องการให้ชาวบ้านวิจัย เฉพาะงานวิจัยท้องถิ่น ต้องการให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัย เพราะฉะนั้นเราคาดหวังว่างานชิ้นนี้ เราต้องมีนักวิจัยไม่ต่ำกว่าสิบคน ในสิบคนนั้นหวังว่าซักสอง สามคนต้องนำเสนอได้อย่างจะฉานเป็นภาษาไทย อีกเจ็ดแปดคนจะนำเสนออย่างจะฉานเป็นภาษากะเหรี่ยงได้ อย่างน้อยก็ต้องมีซักสองสามคนนำเสนอให้คนอื่นข้างนอกเข้าใจได้สองสามคน อีกเจ็ดแปดคนนำเสนอกับพวกเราได้ พูดคุยกับกลุ่มคนที่ไหนในภาษากะเหรี่ยงเล่าให้ฟังได้ กระบวนการได้ เราหวังว่าจะเกิดแบบนั้น ไม่ได้หวังว่าจะมาทำวิจัยเสร็จเอาไปเขียนไว้ในเล่มจบ ชาวบ้านไม่ได้อะไร หวังว่าชาวบ้านต้องเกิดผล แล้วขณะเดียวกันต้องมีความรู้ ตัวนี้คือ ความรู้ด้วยวิธีการดูแลป่า ความรู้ด้วยวิธีการจัดป่า ระบบป่า วิธีการทำไร่หมุนเวียน อะไรนี้เป็นความรู้ทั้งหมด แล้วอันที่สามเราหวังว่า พื้นที่นี้จะเป็นของจริงถ้าใครอยากดูว่าชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาในการดูแลป่าทำอย่างไร ชี้ให้เห็นของจริงได้ มีความสุข ทำไร่หมุนเวียนได้ มีป่าอยู่ได้ ชีวิตก็ไม่เดือดร้อน ตรงนั้นคือเป้าหมายที่อยากเห็น

อ.เอี่ยม ทองดี กล่าวทิ้งท้ายก่อนปิดเวทีว่า ความภูมิใจที่ชาวสะเนฟองสามารถทำวิจัยเองได้ นำความรู้มาปฏิบัติได้ด้วย สุดท้ายชาวบ้านได้ให้คำมั่นสัญญากับตัวเอง กับชุมชนว่าเราพยายามทำให้ได้ตามที่กติกาทั้งหมด ข้อตกลงทั้งหมดจะยึดมั่นถือมั่น แล้วก็จะปฏิบัติให้ได้ตั้งแต่วันนี้

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

๔.๑. ลักษณะภูมิประเทศและพื้นที่หอยู่หากิน

โดยลักษณะภูมิประเทศของบ้านสะเนฟ่อง ซึ่งตั้งอยู่ในหุบเขามีทั้งพื้นที่ราบและพื้นที่ภูเขาสลับซับซ้อน และมีลำห้วยไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ๔ ห้วย ๒ ห้วยมีน้ำตลอดทั้งปี คือ ห้วยเคอหะระ และห้วยที่พุก อีก ๒ ห้วยมีน้ำในช่วงฤดูฝน คือ ห้วยที่เยเม่อ และห้วยที่ท่งป่อง การทำมาหากินของชาวบ้านมีทั้งทำไร่ข้าวหมุนเวียน ทำนา และทำสวน แต่การทำนาข้าวมีน้อยกว่าการทำไร่ข้าว เพราะลักษณะพื้นที่ถูกบังคับด้วยภูเขา ทำให้มีที่ราบน้อย การทำนาข้าวแม้ว่าจะได้ผลผลิตมากแต่ไม่สามารถปลูกผักไว้กินหรือขาย ต่างจากการทำไร่ข้าวแม้จะได้ผลผลิตน้อยกว่าแต่สามารถปลูกผักหลากหลายชนิดไว้กินหรือขาย เป็นแหล่งพันธุ์กรรมพืชที่สำคัญในไร่ผืนเดียว

บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านตั้งแต่ทางด้านทิศตะวันออกเรื่อยไปถึงด้านทิศเหนือโอบล้อมด้วยภูเขาที่ทอดตัวเป็นแนวยาวต่อเนื่องกันไป ซึ่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันในแต่ละจุด แต่ละพื้นที่ จากคูหล่งวามีไปต้นน้ำที่พุก ไหล่นาญ จะกล่า และที่หมูถ่อง คูหล่งวามีเป็นภูเขาหินและเป็นต้นน้ำผุดของลำห้วยสำคัญหลายสาย เช่น ห้วยที่พุก ห้วยที่จะกล่า ห้วยที่ทะโก และอื่น ๆ อีกหลายห้วยที่ไม่รู้ชื่อ และบริเวณรอบ ๆ ภูเขาจะมีร่องน้ำที่ไหลลงสู่ห้วยใหญ่อีกเช่นกัน ภูเขาคูหล่งวามีเป็นพื้นที่ความเชื่อที่ห้ามทำอะไรแม้จะทำได้ในบางจุดก็ตาม แต่ปัจจุบันคูหล่งวามีได้ถูกบุกรุกแผ้วถางไปในบางส่วนเพื่อทำสวนถาวร เช่น มะม่วงหิมพานต์

ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านติดภูเขาเซอหลูวาล่อง หรือเขาไฟไม้ข้าวหลามที่ทอดตัวเป็นแนวยาวขนานไปกับห้วยเคอหะระ บริเวณเนินเขาของเซอหลูวาล่องเป็นทั้งพื้นที่ต้นน้ำและดงไม้ไม้ข้าวหลามที่สามารถทำไร่หมุนเวียนได้ แต่ทีมวิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของไม้ข้าวหลามที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนโดยรวม จึงกันพื้นที่บริเวณเนินเขาเอาไว้ ห้ามไม่ให้มีการบุกรุกแผ้วถางอีก เซอหลูวาล่องเป็นภูเขาหินที่มีความลาดชันสูงในบางช่วงที่ติดห้วยเคอหะระ แต่ในบางจุดที่มีความลาดชันน้อยชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่หมุนเวียน เซอหลูวาล่องมีภูเขาน้อยใหญ่ที่แตกแขนงออกไปหลายลูก ทางด้านขวาของเซอ

ห้วยวาล่องเป็นภูเขาสูงห่มหมอกที่ทอดยาวขนานไปกับห้วยจะกล้าที่ไหลไปบรรจบกับห้วยของกาเลีย รอบ ๆ บริเวณภูเขาเป็นพื้นที่หมุนเวียนทั้งหมด และทางด้านซ้ายของภูเขาสูงห่มหมอกเป็นภูเขาที่ทอดยาวไปตามห้วยเคอ เพราะที่ไหลไปบรรจบกับห้วยของกาเลียเช่นกัน และช่องระหว่างเขาที่ทอดยาวไปตามลำห้วยในบางจุดจะมีพื้นที่หมุนเวียน ความสำคัญของพื้นที่เขื่อนห้วยวาล่องอยู่ที่เนินเขาซึ่งมีไม้ไผ่ข้าวหลามเป็นจำนวนมากและมีพื้นที่เดียวที่เป็นดงไม้ไผ่ข้าวหลาม อีกทั้งเป็นพื้นที่ต้นน้ำผุดของลำห้วยที่สำคัญหลายสาย เช่น ที่ลูลา ที่หม่องกะหล่ง ที่มะหือ ซึ่งไหลลงสู่ห้วยของกาเลีย ที่ยาลา ที่พูจ ที่พูหลองเซอ และที่พูปะหละจะว่อง ไหลลงสู่ห้วยเคอเพราะ และยังมีต้นน้ำผุดอีกหลายจุดที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและเป็นพื้นที่แหล่งอาหารสำคัญทั้งผักมันหมู ไม้ข้าวหลาม ไม้บง หน่อไม้ไร่ หน่อไม้รวก ฯลฯ รวมถึงมีลูลาที่เอามาทำหลังบ้านหรือหลังคากระต๊อบก็มีพื้นที่ที่เยอะกว่าที่อื่น

ทางทิศใต้ของหมู่บ้านติดภูเขาเซอแดงไฟกาและเขาไม้แดงซึ่งเป็นภูเขาสูงเดียวกัน เซอแดง หมายถึง เนินเขา ไฟกา เป็นชื่อเรียกต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีดอกหอมมากแต่ปัจจุบันสูญพันธุ์ไปแล้ว ภูเขาเซอแดงไฟกาและเขาไม้แดงทอดยาวจากห้วยเก็งก้วยไปถึงห้วยเอาเตาะซอง เป็นแนวเขตกันชนระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือกที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กจ.๕ ซึ่งพื้นที่ทางฝั่ง กจ.๕ ติดเขาไม้แดงจากป่าที่อุดมสมบูรณ์ถูกแปรสภาพกลายเป็นสวนยางพาราและไร่มัน

ลำปะหลังที่มีคนนอกเป็นเจ้าของและเข้ามาเป็นลูกจ้างทำงานในสวน และแน่นอนว่าโอกาสที่พืชเชิงเดี่ยวเหล่านี้จะรุกคืบเข้ามายังเขาไม้แดงย่อมเป็นไปได้มาก รวมถึงคนงานในไร่ ในสวนที่เข้ามาหากินในป่าอย่างไม่ให้ต้นไม้ออกดอกออกผลต่อไป เพราะในช่วงที่ทีมวิจัยลงสำรวจพื้นที่พบว่า ไม้แดง ไม้ประดู่ถูกโค่นเหลือแต่ตอหลายสิบต้น ต้นคะเนียงก็ถูกโค่นเพื่อเก็บลูกไปขาย และหน่อไม้ที่ถูกขุดไปขายเป็นจำนวนมาก เขาไม้แดงมีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชนเพราะมีแหล่งอาหารมากมายกระจายไปทั่วทั้งภูเขา และยังเป็นพื้นที่ต้นน้ำผุดและพื้นที่ชุ่มน้ำอีกมาก ต้นน้ำผุดของลำห้วยที่สำคัญ คือ ที่พูเซหล่งหล่ง ที่พูช่องคุด หม่องจะโหวง ที่พูช่วยเอาะ ที่พูมาอูย ย่องจ่องเหงั้นทุ่ง ที่พูช่องคี และที่พูเอาะเตาะซอง สายน้ำเหล่านี้ไหลลงสู่ห้วยเคอเพราะในพื้นที่ของหมู่บ้าน ในขณะที่ที่พูต้องกะเน ที่พูไชยพูหล่ง ช่องโก และที่ไม่รู้ชื่ออีกมาก รวมถึงพื้นที่ชุ่มน้ำอีกหลายจุด สายน้ำเหล่านี้ไหลลงสู่ห้วยเก็งก้วยในฝั่ง กจ.๕ และไหลลงห้วยเคอเพราะในพื้นที่ของหมู่บ้าน

เขาไม้แดงเป็นภูเขาดิน มีความลาดชันสูงในบางช่วง ร่องน้ำตามภูเขาส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ต้นน้ำผุด ปัจจุบันสถานการณ์เขาไม้แดงมีความน่าเป็นห่วงทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ต้นน้ำผุด เนื่องจากเขาไม้แดงถูกจับจองทำสวนมากกว่าทำไร่ข้าวหมุนเวียน บางพื้นที่ทำไถ่ต้นน้ำผุด บางพื้นที่ทำในที่ลาดชันสูง พื้นที่ กจ.๕ ด้านหนึ่งของเขาไม้แดงปลูกยางพารา มันสำปะหลัง ส่วนพื้นที่ของหมู่บ้านในฝั่งอนุรักษ์ถูกจับจองปลูกมะม่วงพืชมานต์เป็นส่วนใหญ่ พื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ร่วมกันจากพื้นที่หมุนเวียนเป็นพื้นที่จับจองจึงมีด้วยกัน ๕ จุดใหญ่ คือ พื้นที่เขาไม้แดง พื้นที่เขื่อนห้วยวาล่อง พื้นที่หม่องกะหล่ง พื้นที่โล่นาญ และพื้นที่จะกล้าเพราะเหตุที่เป็นเขตกันชนระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่เหล่านี้ถูกจับจองเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมากทั้งที่บุกรุกพื้นที่ความเชื่อและพื้นที่ต้นน้ำผุด ในขณะที่พื้นที่หมุนเวียนถูกจับจองเป็นของครอบครัวใด

ครอบครัวหนึ่ง เป็นการหมุนเวียนพื้นที่เฉพาะครอบครัวนั้น ๆ ไม่ใช่การหมุนเวียนที่ทุกครอบครัวสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อีกต่อไป

ปัจจุบันหมู่บ้านสะเนพ่องกำลังเผชิญปัญหาความเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบพึ่งพิงสู่การพัฒนา ระบบการผลิตแบบพึ่งพามากขึ้น ในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นทั้งคนในและคนนอกที่เข้ามาอาศัยมากขึ้นเรื่อย ๆ การบุกรุกพื้นที่ป่าวัฒนธรรมและการถือครองที่ดินก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว แต่ด้วยพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความลาดชันต่ำมีไม่มากพอสำหรับการขยายตัวของจำนวนประชากร ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องเลือกพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงในการปลูกข้าวไร่ ซึ่งหากดินบริเวณนั้นเป็นดินที่มีเนื้อดินค่อนข้างละเอียดก็จะช่วยลดอัตราการชะล้างพังทลายลงได้ในระดับหนึ่ง ดังเช่น งานวิจัยของจันทร์เพ็ญ ชูติมาเทวินทร์ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายของดินในพื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชาวกะเหรี่ยงบ้านแมริตป่าแก อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน กล่าวไว้ในตอนหนึ่งว่า “หากเรามองจากแผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐ ที่แสดงความลาดชันของพื้นที่ จะพบว่าเป็นพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง แต่ถ้ามีการสำรวจพื้นที่จริงจะพบว่า มีพื้นที่เล็ก ๆ ที่มีความลาดชันต่ำสลับกันไป และพื้นที่เหล่านี้ก็เป็นพื้นที่ที่จะถูกเลือกไว้สำหรับปลูกข้าวไร่ ถึงแม้ว่าพื้นที่บางส่วนที่มีความลาดชันสูงและมีการปลูกข้าวไร่ แต่ลักษณะดินบริเวณนั้นก็เป็นดินที่มีเนื้อดินค่อนข้างละเอียดก็จะช่วยลดอัตราการชะล้างพังทลายลงได้ในระดับหนึ่ง” ซึ่งสอดคล้องกับการลงพื้นที่ของทีมีวิจัยที่ใช้ประสบการณ์ในการวิเคราะห์พื้นที่ที่ปลูกข้าวไร่ว่าสามารถทำได้ แต่หากในอนาคตพื้นที่ลาดชันสูงเหล่านี้ที่เคยทำไร่หมุนเวียนถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำซากเมื่อไร โอกาสที่จะเกิดการพังทลายของหน้าดินย่อมเป็นไปได้มาก เพราะรากของพืชเชิงเดี่ยวมีความสั้นและหยั่งรากลึกลงไปในเนื้อดินชั้นล่างได้ไม่มากการยึดเกาะหน้าดินจึงมีน้อย อีกทั้งการใช้พื้นที่ซ้ำซากทำให้สูญเสียธาตุอาหารในดินไปอย่างถาวร ท้ายที่สุดแล้วพื้นที่เหล่านี้จะกลายเป็นพื้นที่เซาะหล่งโน้วหรือพื้นที่ที่พื้นตัวได้ยากนั่นเอง

พื้นที่ทำกินของหมู่บ้านสะเนพ่องที่ยังคงเป็นพื้นที่หมุนเวียนและพื้นที่นามีอยู่ด้วยกัน ๑๕ พื้นที่ คือ ๑.พื้นที่ทุ่งโพ่ง ๒.พื้นที่ที่ชวย ๓.พื้นที่เคาะใบปี ๔.พื้นที่เล่เถะ ๕.พื้นที่ปะยี่ ๖.พื้นที่หม่งเหย ๗.พื้นที่หม่งหว่อง ๘.พื้นที่ปูลาย ๙.พื้นที่จ่องพุกล่า ๑๐.พื้นที่เออะเตาะของ ๑๑.พื้นที่เซอหล่องวาเหล่ ๑๒.พื้นที่กะหริของ ๑๓.พื้นที่ที่เผิง ๑๔.พื้นที่ที่ทา และ ๑๕.พื้นที่ที่คี่ แต่ทั้งนี้จะมีพื้นที่หมุนเวียนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความใกล้เคียงจากตัวหมู่บ้านและเขตกันชนระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนพื้นที่ที่มีการจับจองทำสวนพืชเชิงเดี่ยวโดยมาก เช่น ๑.พื้นที่เซอแดงโพกา (เขาไม้แดง) ๒.พื้นที่มะหรือทา ๓.พื้นที่เนินเขาเซอหล่องวาล่อง ๔.พื้นที่หม่องกาโหรง ๕.พื้นที่ไล่น่าถุ ๖.พื้นที่จะกล่า ๗.หมู่บ้านจะคี่พื่อ และ ๘.พื้นที่รอบหมู่บ้านสะเนพ่อง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชนจะเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ไปแล้วในบางพื้นที่ แต่ยังมีพื้นที่ทำกินอีกหลายจุดที่ยังคงวิถีตามวัฒนธรรมและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนทั้งที่เป็นพื้นที่หมุนเวียน พื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่วัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ปูลาย พื้นที่ส่วนหนึ่งในการศึกษาลักษณะทางธรรมชาติ

พื้นที่ปูลาย มีลักษณะเป็นพื้นที่หุบเขา มีพื้นที่ราบสลับกับพื้นที่เนินเขา พื้นที่ราบเป็นพื้นที่นาและพื้นที่เนินเขาเป็นพื้นที่หมุนเวียน ปัจจุบันใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ด้วย พื้นที่ปูลายล้อมรอบด้วยภูเขาหินเกือบทั้งหมด ในบางจุดมีภูเขาหินบ้าง รอบ ๆ ภูเขาหินเป็นป่าดงดิบและพื้นที่ชุ่มน้ำ ตามร่องภูเขาหินมีต้นน้ำผุดหลายจุด พื้นที่ปูลายติดกับป่าวัฒนธรรมผืนใหญ่ รอบ ๆ พื้นที่หมุนเวียนเป็นต้นน้ำผุดของลำห้วยสำคัญหลายสาย คือ ที่พูเนซสูงโท ที่พูจะเกาะ ที่พูหม่องย่อง ที่พูหนองโด่งจี่ ที่พูคูม่อง ที่พูไธซสูง ที่พูหนองนี้พู ที่ปูลาย ที่พูไล่วบ่อง และที่พูถ่ง ห้วยเหล่านี้มีน้ำตลอดทั้งปี และห้วยที่มีน้ำเฉพาะหน้าฝน คือ ที่พูเจอไวด์ ที่พูซ่องเย่ และที่พูไปยไชย น้ำในห้วยเหล่านี้ไหลลงสู่ห้วยเคอหะระ พื้นที่ปู

กลายเป็นทั้งพื้นที่หมุนเวียน พื้นที่นา และที่เลี้ยงสัตว์ ซึ่ง ณ ปัจจุบันยังคงสภาพเป็นป่าอันอุดมสมบูรณ์สำหรับการทำมาหากินของชาวบ้านเช่นเดิม

๔.๒. ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาลูกฮูก

ในการศึกษาวิจัยการปรับใช้ภูมิปัญญาลือกาเวาะเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาลูกฮูก สิ่งสำคัญในการศึกษาวิจัยนอกจากการสร้างความรู้ความเข้าใจในระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนแล้ว การสร้างความรู้ความเข้าใจและความชัดเจนในภูมิปัญญาท้องถิ่นในการศึกษาลักษณะธรรมชาติและการใช้ประโยชน์จากป่า นับเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่จะอธิบายถึงการมีวัฒนธรรมอยู่ร่วมกับป่าและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าที่สั่งสมมาหลายร้อยปี การใช้ประโยชน์พื้นที่หาลูกฮูกหรือทรัพยากรธรรมชาติจึงไม่ใช่แค่การ “ใช้” ดิน น้ำ ป่า เพียงอย่างเดียวแต่ต้อง “รู้จักและเข้าใจ” ธรรมชาติเพื่อให้เกิด “การพัฒนาอย่างยั่งยืน”

ในการแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อหาลูกฮูกตามภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้น แบ่งออกเป็น ๕ รูปแบบด้วยกัน

๑. ที่อยู่อาศัยคือบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน
๒. ที่นาสำหรับปลูกข้าว
๓. ที่สวนสำหรับปลูกพืชผักหลากหลายชนิดเพื่อการยังชีพและเหลือขาย
๔. ที่ไร่สำหรับการปลูกข้าวไร่ในลักษณะหมุนเวียนพื้นที่
๕. พื้นที่ป่าคือพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพร

พื้นที่นา หรือ ไชก มีความหมายว่าแน่น นาข้าว จึงมีความหมายว่า พื้นที่ที่แน่นด้วยต้นข้าว พื้นที่นามีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑. ไชกคุ่น คือ นาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และ ๒. ไชกที่ คือ นาที่ได้น้ำจากลำห้วย มีการทำฝายกันน้ำเพื่อผันน้ำเข้านา วิธีการทำนาชาวบ้านสะเนฟอง จะเริ่มในเดือนมิถุนายนที่ฝนกำลังจะมา เป็นช่วงหว่านพันธุ์ข้าวเพื่อเพาะต้นกล้า และปรับพื้นที่ ทำคันนา เดือนกรกฎาคม ชาวบ้านจะเริ่มไถนาเพื่อหว่านกล้า แต่ก่อนที่จะลงมือไถนาเจ้าของนาต้องขอจากพระแม่ธรณี หรือซ่งทะร็ก่อน การบูชาเพื่อขอทำนาจะนำดอกไม้ เทียนและน้ำไปขอขมาพร้อมทั้งตั้งจิตอธิษฐานถึงพระแม่ธรณี เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงลงมือไถนาได้ และถ้าเป็นนาที่มีฝายผันน้ำเข้านา เจ้าของนาต้องบูชาเพื่อขอขมาพระแม่คงคา หรือซ่งทะราด้วยเช่นกัน การบูชาจะกระทำเหมือนกัน การบูชาพระแม่ธรณี หรือซ่งทะร และพระแม่คงคา หรือซ่งทะรา จะต้องทำพิธีก่อนลงมือทำนาครั้งหนึ่ง และครั้งที่สองเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก่อนกินข้าวใหม่เพื่อบอกกล่าวต่อซ่งทะรและซ่งทะราให้รู้ว่าปีนี้ทำนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว

พื้นที่สวน หรือ กลุซุ หมายความว่าถึง ความหลากหลายของพันธุ์พืช ปลูกทุกอย่างที่กินตั้งแต่พืชหัว พืชเถา พืชผล พืชดอก และพืชใบ ในอดีตการจับจองพื้นที่ทำสวนไม่เกิน ๕ ไร่ และห้ามจับจองพื้นที่ที่เป็นป่าความเชื่อทางวัฒนธรรม แต่ปัจจุบันมีการจับจองพื้นที่มากเกินไปจนความพอดีและละเลยข้อห้ามที่ควรกระทำ การจับจองและทำแนวเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ร่วมของชุมชนจึงเป็นการแก้ปัญหาในระดับหนึ่ง

พื้นที่ป่า คือพื้นที่ใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทางด้านอาหาร สมุนไพร และเป็นป่าต้นน้ำ ตามภูมิปัญญาของท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๙ ลักษณะใหญ่ ๆ รวมถึงป่าไร่หมุนเวียนเป็น ๑๐ ลักษณะด้วยกันคือ

๑. ป่าเดือมือ เป็นป่าโปร่งและป่าชื้นที่มีความชื้นสูงและความชื้นต่ำ ลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าไผ่ สลับกับต้นไม้ใหญ่แต่มีไผ่มากกว่าต้นไม้ใหญ่ สามารถพบเห็นป่าลักษณะนี้ได้ตามเนินเขาและที่ราบ เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ มีทั้งไม้ใหญ่ ไม้ไผ่ ไม้ยืนต้น (เอื้องเทอ) พืชล้มลุก พืชกอ (เหล่อเผาะ)

ในบางพื้นที่มีพืชเถา (เอ่อหมือ) เป็นดงใหญ่ และดงผัก (หละพา) เช่น ดงผักมันหมู ไม้ยืนต้นส่วนใหญ่ เช่น ต้นคะเนียง ต้นประดู่ ไม้แดง ไม้ไผ่ มีจำพวกไผ่บาง ไผ่ไม้นวล ไผ่หน่อไม้ไร่ ไผ่หวาย ไผ่หวาเหล ไผ่ข้าวหลาม จำพวกพืชล้มลุก เช่น ดอกดิน ดงกะชาย ฯลฯ สัตว์ที่ชอบหากินในบริเวณนี้ เช่น เก้ง ชะนี ลิง หมูป่า ฯลฯ

๒. ปาเดอผ่า เป็นป่าดิบชื้นที่มีไม้ใหญ่จำนวนมาก ไม้ไผ่น้อยบางจุดไม่มีเลย พืชส่วนใหญ่จะเป็นพืชเถาวัลย์ และกล้วยไม้ขนาดใหญ่ สามารถพบเห็นป่าลักษณะนี้ได้ตามเชิงเขาพื้นที่ราบ ตามร่องน้ำ พื้นที่ป่าภูเขาหินในบางจุด และบริเวณต้นน้ำผุดที่อยู่ใกล้ภูเขาหิน
๓. ปาเดอเผอ หรือปาเดอ ลักษณะป่าเป็นป่าดงดิบเช่นเดียวกับปาเดอหมือ ปาเดอผ่าแต่ขนาดลำต้นของไม้มีขนาดเล็กกว่าไม้ใหญ่ในปาเดอหมือและปาเดอผ่า สามารถพบเห็นป่าลักษณะนี้ได้ตามเนินเขา ลำห้วยบริเวณที่ราบ
๔. ผะหรือเผอ เป็นป่าพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้นน้ำผุดที่สามารถพบเห็นได้ตามพื้นที่ราบ และบริเวณเชิงเขา ลักษณะพันธุ์ไม้ในป่าผะหรือเผอส่วนใหญ่มีไม้ใหญ่น้อย มีเถาวัลย์เยอะและเป็นแหล่งอาหาร เช่น ดงผักมันหมู ดงผักกูด ดงผักหนาม เป็นต้น
๕. ปาโล่กล่า เป็นป่าที่มีลักษณะเดียวกับปาเดอหมือ เดอผ่า และเดอเผอ แต่มีลักษณะแตกต่างตรงที่มีก้อนหินขนาดใหญ่จำนวนมาก ซึ่งสามารถพบเห็นป่าลักษณะนี้ได้ตามพื้นที่ราบ ตามร่องน้ำ พันธุ์พืชส่วนใหญ่เป็นประเภทลูกไม้จึงมีสัตว์ป่าเข้ามาหากินจำนวนมาก เช่น เลียงผา หมูป่า หมี ชะนี ลิง ฯลฯ
๖. คูหล่งไล่ เป็นภูเขาหิน ลักษณะพื้นที่มีทั้งป่าโปร่ง ป่าดงดิบและป่าดิบชื้น ภูเขาหินส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ต้นน้ำผุดอยู่บริเวณรอบ ๆ บริเวณยอดเขามีไม้ประเภททนแล้งอยู่มาก ต่ำกว่ายอดเขาลงมาเป็นประเภทไม้เนื้ออ่อน และไผ่หวาย ไผ่วกลือจำนวนมาก
๗. ปาเคาะกล่า คือ พื้นที่เป็นหลุมเป็นบ่อ เป็นแอ่งกระทะ เป็นร่องระบายน้ำในช่วงหน้าฝน ลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าดงดิบ บางจุดเป็นป่าดิบชื้น พืชส่วนใหญ่เป็นประเภทพืชเถา เช่น ใจปีคี ดุ และพืชกอ เช่น ผักกูด
๘. เซอหล่งโหว เป็นป่าร้างที่มีลักษณะของไผ่ หรือต้นไม้ หรือพืชที่หมดสภาพล้มตาย เป็นป่าที่ถึงอายุชั้ย เช่น ไผ่ถึงอายุชั้ยจะตายทั้งกอ ต้นไม้ถึงอายุชั้ยจะตายทั้งต้น พืชส่วนใหญ่จะเป็นพืชล้มลุก
๙. ปาเวีย เป็นป่าทุ่งหญ้า มีต้นไม้น้อยมาก
๑๐. ปาเคีเซอะ คือ ปาไร่หมุนเวียน เป็นป่าโปร่งที่เป็นป่าไผ่ มีต้นไม้อยู่บ้าง ปาไร่หมุนเวียนอยู่ตามพื้นที่ราบและตามเชิงเขา

พื้นที่ไร่ข้าว หรือพื้นที่หมุนเวียน เป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ซึ่งในช่วงแรกของการปลูกข้าว ชาวบ้านจะหาพื้นที่ผืนหนึ่งที่เหมาะสมกับปลูกข้าวไร่ แต่ต้องไม่เป็นพื้นที่ข้อห้ามความเชื่อและไม่เป็นพื้นที่ประเภทป่าที่ห้ามทำ การเลือกพื้นที่จะเลือกพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่ มีต้นไม้บ้างเล็กน้อยและส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้ออ่อน โตเร็ว เพราะตัดฟันง่ายและฟื้นตัวได้เร็ว เมื่อชาวบ้านลงมือปลูกข้าวไร่เป็นเวลาหนึ่งปีเต็ม หลังจากนั้นจะปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ให้มีการฟื้นสภาพป่าตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอย่างน้อย ๕ ปีหรือมากกว่านั้นซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ไร่ชาก ซึ่งไร่ชากในแต่ละปี

จะมีความแตกต่างกันตามการฟื้นตัวของธรรมชาติ และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมจึงจะหวนกลับมาเปิดพื้นที่ไร่ชาอีกครั้ง พื้นที่ไร่หมุนเวียนจะไม่มีการจับจองเป็นเจ้าของ เป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน พื้นที่ปลูกข้าวไร่จะมีลักษณะลาดชันน้อย เนื้อดินจะเป็นดินดำ ร่วนซุย เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง เพราะมีต้นไม้และไม้กอใหญ่ขึ้นอยู่มากมาย แต่ก็มีพื้นที่บางส่วนที่ถูกกำหนดเป็นพื้นที่ข้อห้ามภายในไร่หมุนเวียน ก็คือพื้นที่ต้นน้ำผุด

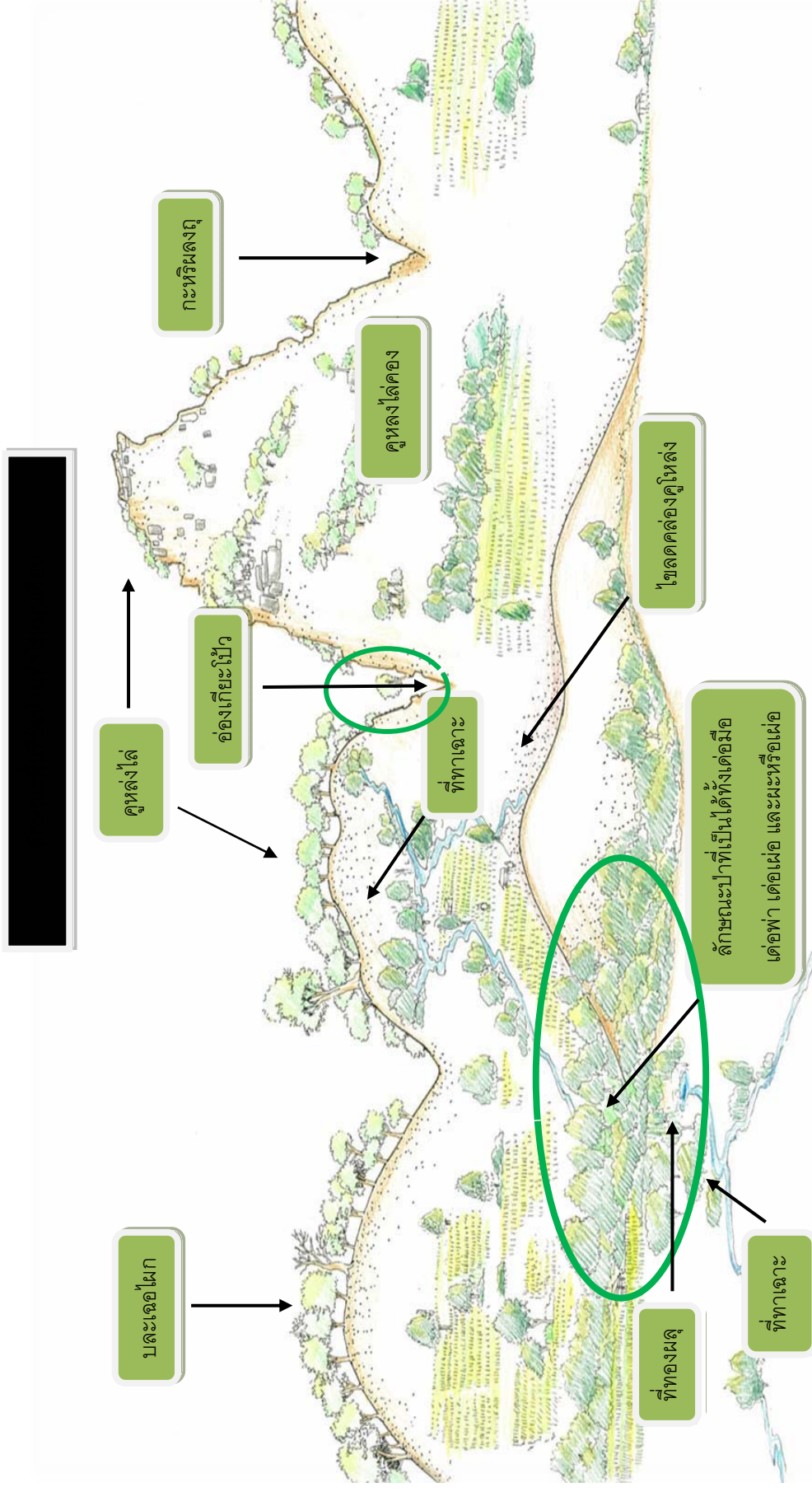
ในรายงานการวิจัยองค์ความรู้การทำไร่หมุนเวียนของ อ.จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่มได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับไร่และลักษณะไร่ชาแต่ละปี ดังนี้

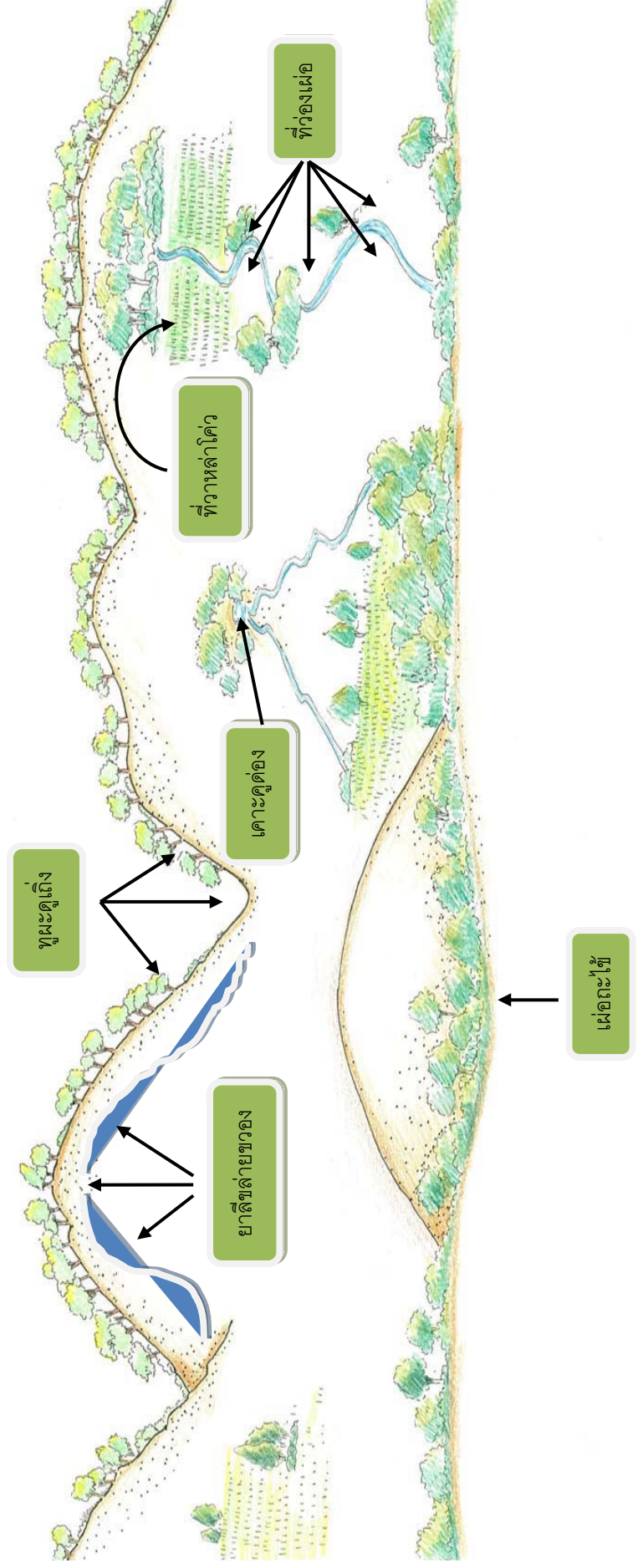
- ไร่ (เขอะ) หมายถึง พื้นที่ปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ
- ไร่ชา (คิ) หมายถึง พื้นที่ปลูกข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวพืชผลแล้วปล่อยให้ว่าง
- ไร่ชาอ่อน (คิบอง) หมายถึง พื้นที่ที่ปลูกข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวพืชผลแล้วปล่อยให้ว่างตั้งแต่ ๑-๕ ปี
- ไร่ชาแก่ (คิชา) หมายถึง พื้นที่ที่ปลูกข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวพืชผลแล้วปล่อยให้ว่างตั้งแต่ ๕ ปีขึ้นไป

ลักษณะไร่ชา

- ไร่ชาปีที่ ๑ ยังมีตอข้าวอยู่ มีพริก มีถั่วประเภทถั่ว พืชหัว เช่น เผือก
- ไร่ชาปีที่ ๒ ยังมีต้นมะเขืออยู่ ยาสูบ หญ้าเลื้อยหมอบเริ่มขึ้น ไม้ที่ถูกตัดในระหว่างการทำไร่เริ่มแตกแขนงโตขึ้น
- ไร่ชาปีที่ ๓ หญ้าและต้นเลื้อยหมอบจะขึ้นเต็ม ไม้เนื้ออ่อนเริ่มโตขึ้นมาแซม เช่น ต้นเปเล้า ยังคงโตขึ้นบังต้นอ่อนของสะเดาดง กระดังงาป่า ส่วนไม้ที่ถูกตัดในระหว่างการทำไร่โตขึ้น บางต้น ที่กิ่งแตกจากโคนต้นและต่อที่ถูกจัดก็กำลังจะผุลง ไม้เริ่มโตขึ้นเป็นลำเล็ก ๆ
- ไร่ชาปีที่ ๔ ต้นเปเล้าจะเริ่มเป็นพุ่มคลุมพื้นที่ หญ้าเลื้อยหมอบที่ขึ้นเต็มพื้นที่ก็ลดลง ไม้ต่าง ๆ ในปีนี้ ๓ ก็โตสูงขึ้น ไม้ก็เริ่มตั้งกอหนาขึ้น
- ไร่ชาปีที่ ๕ ไม้ที่โตขึ้นจะคลุมพื้นดินทำให้พื้นดินเริ่มโปร่งขึ้น หญ้าต่าง ๆ ที่เคยรกที่พื้นลดลงเหลือน้อยมาก
- ไร่ชาปีที่ ๖ พื้นที่โปร่งขึ้น ไม้พวกต้นเปเล้าเริ่มถูกคลุมด้วยไม้ใหญ่กว่าและลดจำนวนลง ไม้ กระดังงาป่า สะเดาดง จะขึ้นสูงปกคลุมพื้นดินที่โปร่งขึ้น เศษไม้ ใบไม้ หญ้าที่ตาย ต้นไม้ที่ตาย เพราะถูกปกคลุมด้วยร่มเงาของไม้ที่ใหญ่กว่าผุพังเน่าเปื่อยบนพื้นดินมากขึ้น
- ไร่ชาปีที่ ๗ พื้นจะโปร่งสะอาดตา เรียวไผ่ที่เคยเกาะระดับสายตาจะลดลงเดินผ่านอย่างสบาย เช่นเดียวกับกิ่งไม้อื่น ๆ จะเห็นแต่ต้นไม้ที่สูงชะลูด มะเดื่อดินก็จะเริ่มออกลูก ตอไม้ที่ถูกตัดตั้งแต่เริ่มฟื้นไร่ไปตามกาลเวลา แต่ยังคงทิ้งร่องรอยของการผ่านการทำไร่มาก่อน เช่น ต้นไม้พวกปอ ขี้ฮ้าย ที่แตกจากโคนตอกลายเป็นต้นขึ้น ๒ หรือ ๓ ต้น เบียดกันแทนที่ตอเก่าที่ผุไป บางต้นที่แตกแขนงจากปลายตอก็เป็นต้นแยกงามออก

การเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่มุนเวียนต้องเลือกพื้นที่ในป่าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ด้วยป่ามีหลายลักษณะ และในป่าที่ทำไร่มุนเวียนได้ก็มีป่าในลักษณะอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น ฝะหรือฝ่อ หรือพื้นที่ชุ่มน้ำ การเลือกพื้นที่ทำไร่จึงต้องมีข้อห้ามความเชื่อในพื้นที่ที่ไม่ควรทำเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในอนาคต

การเลือกพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนมีข้อห้ามความเชื่อที่เกี่ยวกับพื้นที่ที่ไม่ควรทำซึ่งนอกจากการลงพื้นที่ศึกษา ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่วิจัยแล้วยังมีรายงานการศึกษาวิจัยของ อ.จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏ กาญจนบุรี และรายงานของเบญจมาศ ชุมวรฐายี และสมภพ สังขลาลาธาร คนในชุมชนที่ได้ศึกษาองค์ความรู้ดังกล่าว มาประกอบในรายงานฉบับนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช มี ๓ ข้อ

ลຸ່ມຂີ່ວຸດໝີ່ວຸດໝີ່

ອິດລູງຕູງອຸດໝີ່ລຸ່ມລູງຕູງອິດລູງຕູງອິດລູງຕູງອິດລູງຕູງອິດລູງຕູງອິດ

ໂກຣ໌ອຸດໝີ່

ໝີ່ຕູງອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່

ລື່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່ອຸດໝີ່

ກາ໌ອຸດໝີ່

ອຸດໝີ່ວຸດໝີ່ວຸດໝີ່

(ຕູງອຸດໝີ່ລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມລຸ່ມ)

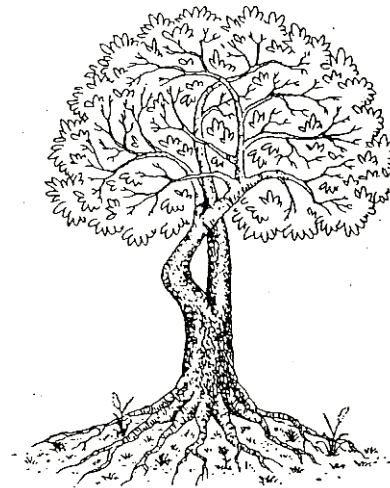

๑. วาบองทอง มีหน่อไม้ขึ้นในช่วงเลือกพื้นที่ มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรงไม่ควรทำ เพราะในช่วงเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์เป็นช่วงที่พันการเจริญเติบโตของหน่อไม้ไปแล้ว ในพื้นที่ที่ต้องการทำอะไรจึงไม่ควรมีหน่อไม้ขึ้น เมื่อทีมวิจัยเข้าไปสำรวจพื้นที่และบังเอิญเจอลักษณะพื้นที่ที่มีหน่อไม้ขึ้น จึงได้ทำการสำรวจและพบว่า พื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความชื้นสูงและอยู่ใกล้ต้นน้ำผุด ถ้าถางพื้นที่บริเวณนั้นจะทำให้ต้นน้ำผุดแห้ง

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง วาบองทอง (มีหน่อไม้ขึ้น)

- คนในชุมชนอธิบายว่าเราจะปล่อยให้หน่อไม้ได้เจริญเติบโตไว้เป็นอาหาร บ้านเรือน ทำให้อยู่อาศัยใช้สอย หากไปตัดทำอะไรจะทำให้ต้นไม่หมดไป
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันพอสันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่ ๆ มีความชุ่มชื้นในหน้าแล้ง เมื่อเลือกทำไร่ บางพื้นที่จะเปียก รากพืชจะเน่าง่าย

သင်္ဃိနီထိ မုသိုက်ဟေဝ်အေ
 တုဇံဟုံယုတုဒုထိုင်လုံခါင်
 တုမိုဝ်ခိုင်ဟေခိမိုင်လုံ
 တုလုံခိုင်ဟေဝ်တုအေမုတုမိုဝ်စုဝ်ဆး
 ထံလုံတုဟုံဟုံဘိသေ့ခို

๒. เซยบู่ทะเล ไม้ต้นเดี่ยวแยกกลางแล้วไปบรรจบเป็นปลายเดียว มีความเชื่อว่า เทพเข้ามาสถิตอาศัยอยู่จากการลงสำรวจพื้นที่ของที่มีวิจัยพบต้นไม้ในลักษณะดังกล่าวอยู่ในป่าเคอเพอและลักษณะพื้นที่ที่เห็นจะเป็นพื้นที่แอ่งกระทะ เป็นหลุมเป็นบ่อและจะพื้นที่ลาดตیب อีกทั้งแอ่งกระทะข้างล่างเป็นโพรงเป็นที่ระบายน้ำช่วงหน้าฝน ถ้าเข้าไปถางป่าทำไร่ การพังทลายของหน้าดินจะไหลลงสู่แอ่งกระทะได้ ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง เซยบู่ทะเล (ไม้ต้นเดี่ยวแยกกลางแล้วไปบรรจบเป็นปลายเดียว)

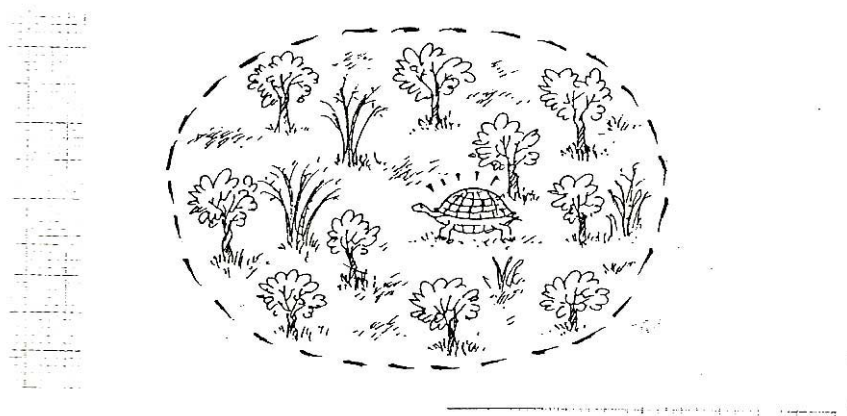
- คนในชุมชนอธิบายว่าเป็นไม้เนื้ออ่อนและมีเถาวัลย์ เป็นแหล่งที่ต้นไม้โตเร็ว หากเป็นไม้เนื้อแข็งถือว่ามีเทวดาอาศัยอยู่ ถือว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ควรเข้าใกล้หรือถ้าต้นเข้าไปใกล้ต้องยกมือไหว้ ถ้าใครขึ้นไปทำอะไรจะทำให้มีอันเป็นไป ไม่ดีต่อตนเองและครอบครัว เช่น อาจเจ็บไข้ได้ป่วย ทำอะไรก็ติดขัด ไม่มีความเจริญในชีวิต
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบัน พอสันนิษฐานได้ว่าลักษณะป่าที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยทำให้กิ่งไม้หรือต้นไม้เอียงรับแสงไม่เป็นระเบียบ

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่าอีแก้งเป็นหัวหน้าของสัตว์ทั้งหลาย เวลาเดินทางหากอีแก้งวิ่งตัดหน้าเขาจะกลับบ้านเลยถือว่าเป็นสิ่งไม่ดีถึงไปก็ไม่โชคดี
๖. พื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีนางอายหรือลิงลมกระโดดลงมาให้เห็น เชื่อว่าจะนำการเจ็บไข้ได้ป่วยมาให้นางอายชอบอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีลูกไม้ที่เป็นแหล่งอาหารเยอะ ถ้าเราไปถางพื้นที่ตรงนั้น แหล่งอาหารของสัตว์ก็จะหมดไป

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง กะแซ้งพ้อหล่อง (กำลังฟันไร่อยู่แล้วเจอลิงลม)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่า ชาวกะเหรี่ยงถือ ก่อนฟันไร่ ขณะฟัน ขณะเลือกไร่ เมื่อเจอลิงลมเข้าจะไม่ทำไร่ตรงนั้นเลย เพราะทำแล้วจะไม่ดีเลยถือว่าเป็นสัตว์อัปโชค บางคนเชื่อว่าลิงลมมาบอกเหตุว่าทำไร่ตรงนี้ไม่ดีทำแล้วก็ไม่เจริญงอกงามหรืออาจเป็นอันตรายแก่ตัวเองเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ဟုံลวด์ดอว์อู๋ลู่ดะดะอู่เบอว์
ลวด์ดอว์อู๋ลู่ดะดะอู่เบอว์

๗. ในพื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีเต่าคานอยู่ในบริเวณนั้น มีความเชื่อว่า ทำงานช้า อาจจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย (ถ้าถางพื้นที่บริเวณนั้นไปแล้ว แต่มาเจอเต่าภายหลังต้องเว้นพื้นที่บริเวณนั้นไป) เต่าเป็นสัตว์ที่อยู่ในเขตป่าชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ ถ้าถางบริเวณพื้นที่ตรงนั้น ความชื้นก็จะหมดไปและเต่าอาจอยู่ไม่ได้ อีกทั้งเต่าเป็นสัตว์ที่ทำให้เกิดวังน้ำในลำห้วย

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง ดานีเขละ (เจอเต่า)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่า ชาวกะเหรี่ยงถือตามบรรพบุรุษ ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมจึงห้าม แต่บางคนให้ข้อคิดว่าเต่าเป็นสัตว์อายุยืน ไม่ควรไปรบกวน

ลုံဆီနီဆင်းထင့်ဝး

လဝ်ထိုင်ဝးဆင်းဆုံမှာအင်ဃိုက်ကပ်ဟုံယုာမှာလှက်ဝေထိုင်လွီကေါအ်

ဆင်းကပ်ဖေအ်ဃိုက်ဟေ့ဝ်အေတ်

အုံဟိုင်ဖွန်ထိုင်လွီကေါအ်ဆင်းအပ်သဝေယပ်သေါအ်

လှပ်ဆုံကပ်ဝးဆင်းဃိုဉ်ဃိုက်အုံစုဆင်းအေမ္မဲထိုင်လွီအပ်သိုင်လုံဃိုက်ဖုင်

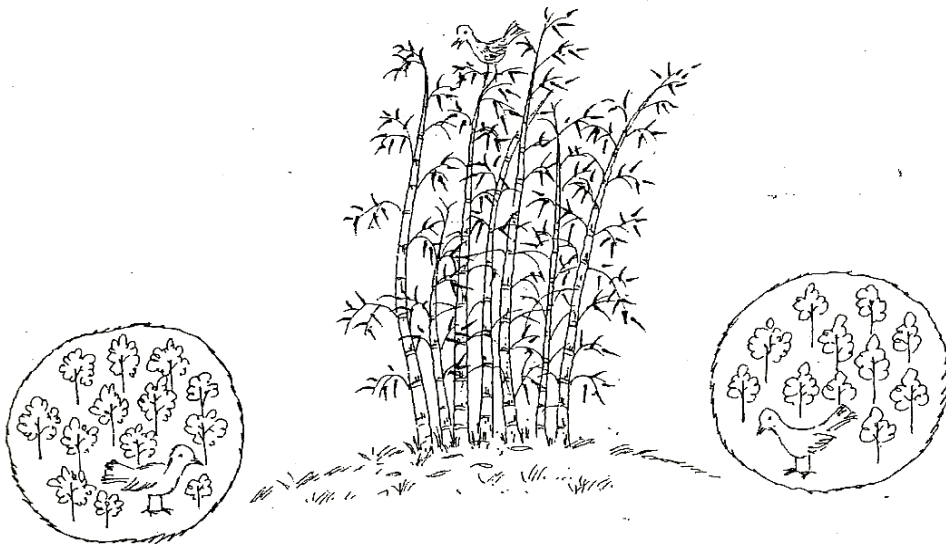
ကေါအ်အုံလူ

သပ်ဟိုင်လှပ်လုံဃိုက်ဖုင်ဃိုဉ်ဃိုက်အပ်သိုင်လုံဃိုက်ဖုင်ကေါအ်အုံလူသပ်ဟိုင်

လှိုင်လုံဃိုက်ဖုင်

ဟုံယုာဃိုဉ်ဃိုက်ဟေ့ဝ်အေတ်

မှာဝးဟေ့ဝ်ခပ်လုံမိုင်ဝးမှာယိုင်လှိုင်အ်သဝ်ထိုင်လွီကေါအ်ဆင်းလုံဟိုင်လှိုင်ဝး

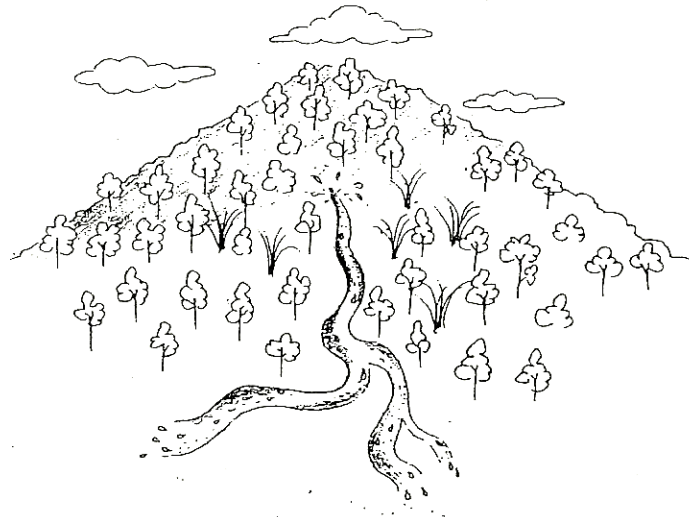
๔. ทำไร่ ๒ ฝืน หรือไร่ชากและไร่ใหม่ ระหว่างไร่ ๒ ฝืนต้องไม่ให้นกเขาร้องเห็นหน้ากัน ถ้านกเขาร้องเห็นหน้ากันอาจทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย การทำไร่ ๒ ฝืนเว้นตรงกลางไม่ห่างมาก เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างสิ้นเปลือง ควรจะต้องเว้นให้ได้ไร่ฝืนหนึ่ง

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง ทุกยุคทุก (ที่นกเขาร้อง)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่าถ้าทำไร่ระหว่างไร่ชากับไร่ใหม่อยู่ติดกัน ถ้าได้ยินเสียงนกเขาร้องห้ามทำอะไรตรงนั้น
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบัน พอสันนิษฐานได้ว่า บรรพบุรุษของกะเหรี่ยงทราบว่านกเขาซึ่งเป็นนกประจำถิ่นหากินไม่ไกลอยู่บริเวณนั้น แสดงว่ายังมีเมล็ดหญ้า เมล็ดพืชอยู่ จึงหากินบริเวณนั้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับพื้นที่

ထီထင်ဇွဲ/အ် ဖေဒ်ဗျိုက်ဟွေဝ်အေ ဝးဆင်မိင်လှါဝါစာထီဗင်လှိုဝိင်ဟွေ
ပုအင်ပုဝေဖါဝါထီဗျိုက်လှိုဝိင် မေကု်သီဗျိုက်ဟွေဝ်ဗုးဇုးဇုးဝါ

๙. ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่อยู่เหนือเขตที่มีน้ำผุดจากผืนดินที่มีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี เรียกว่า เคาะคุดอง มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง คือ ตำนน้ำ หากปลูกข้าวเหนือที่เป็นตาน้ำจะทำให้เกิดการทำลายป่าที่เป็นพื้นที่ซับน้ำและเป็นเหตุให้ตาน้ำแห้งลง

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง เคาะคุดอง (ที่น้ำผุด) (ตาน้ำ)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่า ที่ตาน้ำถือว่าเป็นที่แรง เจ้าป่าเจ้าเขาอยู่ ใครไปบุกรุกทำไร่อาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย อาจถึงตายได้
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันพอสันนิษฐานได้ว่าเป็นแหล่งต้นน้ำ

๑๐. ที่ทองผูล พื้นที่น้ำพุ ถึงช่วงเวลาฝนตกน้ำจะผุดออกจากผืนดิน มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง ที่มีวิสัยสันนิษฐานว่าได้ดินอาจมีโพรงน้ำอยู่ทำให้หน้าดินเกิดการทรุดตัวได้หากทำไร่ในบริเวณนั้น

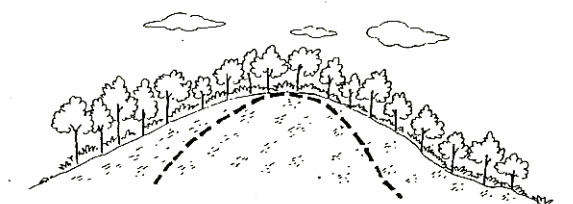
๑๑. ที่วาลาโค่ว ทำไร่ ๒ ฝั่งลำห้วย ครอบครวัเดียวห้ามเปิดพื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย แต่ถ้าวสองครอบครวัทำได้และขณะเดียวกันห้ามทำไร่ติดลำห้วย มีความเชื่อว่า ฝั่งลำห้วยทั้งสองฝั่งเป็นเส้นทางแห่งเจ้าที่พระแม่คงคา คือ การทำไร่ใกล้ลำห้วยเกิน ต้นไม้ไม่สามารถยึดเกาะตลิ่งได้อาจทำให้ตลิ่งพังและอาจทำให้น้ำตื้นเขินได้

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง ที่วาลาโค่ว (ทำไร่สองฝั่งห้วย)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่า การจับจองพื้นที่ทำไร่ในสองฝั่งห้วย หากเป็นเจ้าของเดียวจะทำทั้งสองฝั่งไม่ได้เด็ดขาด ถือว่าเป็นคนไม่แน่นอนหรือโลกมาก ซึ่งขัดกับวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง หรือหากทำไปอาจดูแลได้ไม่ทั่วถึงทำไปก็เสียแรงเปล่า

ຂີ່ຂີ່ເອົາບໍ່ລໍ

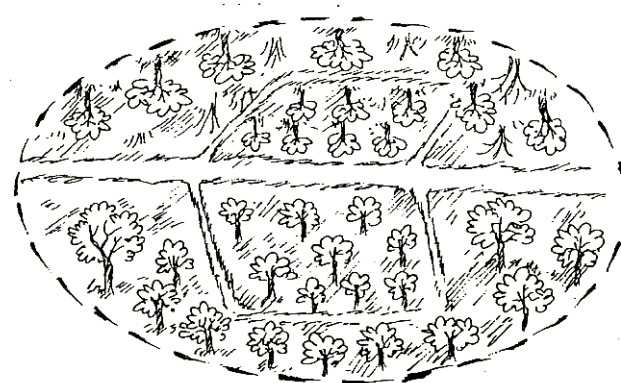
ອິດລຸໂຂ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງບຸກອ່ອມູງເວົ້າເອົາບໍ່ລໍ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍ
ເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງບຸກອ່ອມູງເວົ້າ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ
ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ
ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ
ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ
ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ ບຸກອ່ອມູງເອົາບໍ່ລໍຂີ່ກູ່ບຸກອ່ອມູງເວົ້າ

๑๓. ไซดคล่องคูโหล่ง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหลังเต่า หรือพื้นที่สันเขา ครอบคลุมเดียวห้ามทำทั้ง ๒ ผัง ถ้า
สองครอบคลุมทำได้ทั้งสองฝั่ง และมีความเชื่ออีกว่า เต่าเป็นสัตว์ที่เชื่อว่าจะนำโชคไม่ดีมาให้ พื้นที่
หลังเต่ามีความลาดชันไม่สูงมากนักและเป็นเนินเขาไม่สูงมาก
ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง เขลละโคล่วคู (ที่หลังเต่า)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่น้ำไหลลงได้ทุกทาง เก็บน้ำไม่ได้ น้ำไม่
พอต่อการเพาะปลูก
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันยังไม่สามารถที่จะอธิบายได้

ຂາະຈຸ່ວີ ເກເວວາວບຸກອ່ອມູງເວົ້າ
ເວົ້າບຸກອ່ອມູງເວົ້າ

๑๗. ยาลิช่ายของ ปลาก้างสู้คดี ลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง หมายความว่า ร่องน้ำทั้งสองของเนินเขาช่วงเวลาฝนตกปลาก้างจะขึ้นมาเล่นน้ำทั้งสองฝั่ง พื้นที่ตรงกลางเนินเขาห้ามทำ ถ้าปลาก้างอยู่แสดงว่าพื้นที่ตรงนั้นมีโพรงน้ำอยู่ใต้ดิน พอเวลาน้ำหลากปลาก้างจะเข้าไปเล่นน้ำตามร่องน้ำ

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง ยาลิช่ายของ (ปลาก้างสู้คดี เป็นน้ำห้วยไหลลงเขาทั้งสองฟากเขา)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่น้ำไหลออกเป็นสองสายจากภูเขาที่ตรงกลางห้ามทำ
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันพอสันนิษฐานได้ว่าเป็นแหล่งต้นน้ำ

๑๘. ทุษะดูเถิง เขารูปนกระสาบิน เนินเขาตรงกลางเป็นร่องยาว ครอบคลุมเดียวทำได้ฝั่งเดียว ถ้า ๒ ครอบคลุมจะทำได้ทั้ง ๒ ฝั่ง จากการลงพื้นที่เห็นได้ว่า ลักษณะพื้นที่เป็นร่องน้ำยาวอยู่ตรงกลางระหว่างเนินเขา ๒ ลูก บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันน้อยแต่บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันสูง ร่องน้ำที่มีความลาดชันสูงส่วนใหญ่ด้านล่างจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่ ถ้าถางพื้นที่ทั้งสองฝั่งอาจทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำแห้งลงได้ ในช่วงเวลาฝนตกลงมาน้ำอาจพัดต้นข้าวให้หักก็ได้

ในขณะที่ข้อมูลของนักวิชาการที่กล่าวถึง ทุษะดูเถิง (เขารูปนกระสาบิน ตรงกลางเป็นเนิน)

- คนในชุมชนอธิบายว่า มีความเชื่อว่ามีภูเขาสองข้างและมีเนินตรงกลาง ภูเขาตายายห้ามทำไร่
- เมื่อเราเปรียบเทียบกับข้อมูลปัจจุบันพอสันนิษฐานได้ว่าเมื่อน้ำหลากจะไหลแรงมาก อาจพัดพาเอาต้นข้าวหรือพืชเสียหายได้ ประกอบกับเป็นที่อับลม

๑๙. คูหลงไล่คองเถ เชิงเขาภูเขาหิน ห้ามทำ มีความเชื่อว่าเป็นทางเดินของเจ้าที่ หมายความว่า ถ้าทำไร้ติดเชิงเขาภูเขาหินจะเสี่ยงต่อการพังทลายของหินที่เป็นอันตรายกับตัวคนได้ ภูเขาหินส่วนใหญ่จะมีความชันสูง ดินเขาจะมีร่องน้ำไหลผ่าน บางจุดมีต้นน้ำผุดออกจากพื้นดิน แสดงให้เห็นว่าภูเขาหินเป็นพื้นที่ต้นน้ำ

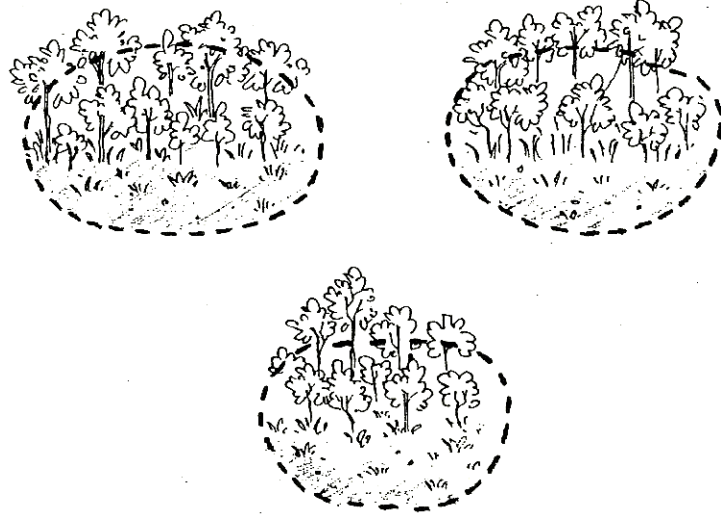
๒๐. เผื่อเถใช้ พื้นที่กันกระทะ ถ้าทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นกันกระทะเสี่ยงต่อช่วงฤดูน้ำหลากอาจทำให้พื้นที่ตรงนั้นจมน้ำได้

๒๑. ทั่วองเผอ พื้นที่มีลำห้วยล้อมรอบ ตรงกลางมีลักษณะเป็นเกาะ เป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อพังทลายของตลิ่ง หากทำไร่ปลูกข้าวจะทำให้เกิดการพังทลายของดินอันเนื่องมาจากการทำลายต้นไม้ที่ยึดเกาะริมตลิ่งทำให้น้ำเซาะดินได้ง่ายขึ้น

นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามของไหลงซู้คอง (ทำไร่เหมือนสามเส้าเตาไฟ) ซึ่งหากเป็นการทำผิดโดยไม่ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ด โดยเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางต้องขายไร่ให้กับเจ้าของพื้นที่ที่ชนาบข้างในราคา ๕ หรือ ๑๐ บาทแล้วแต่จะตกลงกัน คนที่ขายไร่จะเหมือนเป็นคนที่มาเช่าที่ทำไร่ หลังจากขายแล้วเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางจะทำป้อซีเบาะไม่ได้ ทำป้อโยไม้ได้ ทำที่ฟาดข้าวไม่ได้ ต้องทำร่วมกับเจ้าของไร่ที่ซื้อที่ไปเท่านั้น

ဆင်လုံသူခင်

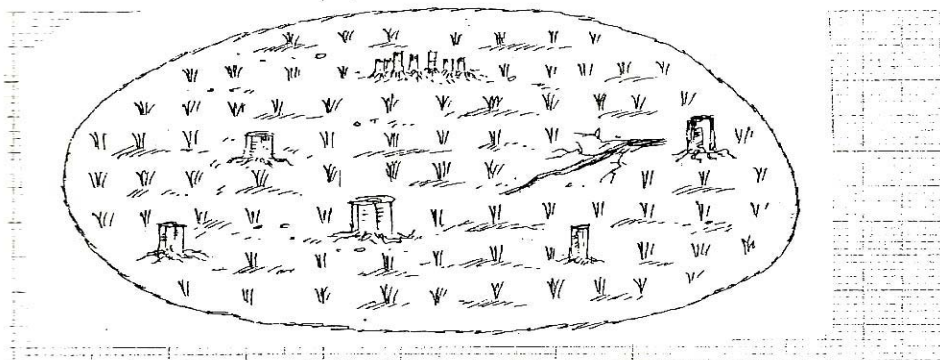
ဆင်လုံသူခင်ယဝ်းထိသော်ကော်အုံဟုလပ် ဟုံယှါမှါဝေအေ ဇုံဆင်လုံ
သူခင်လုံဟေဝ်ဏပ်ဟုံလပ် ဆင်လုံသူခင် ဖေအ်ဗျိုက်ဟေဝ်အေ

ເຍຍ်ဇာ (မိုးເမဲးဗေဇး) ထိုပတ်ဝန်းကျင်ကိုလုပ်ကိုင်သောလူများသည် မြေကိုလုပ်ကိုင်ပြီးနောက် ပြန်လည်ပျက်စီးသွားသော မြေကို ပြန်လည်လုပ်ကိုင်ပေးရန် လိုအပ်သည်။

လုံဆီလီဆင်းလုပ်ထိုင်ဝေးဆင်းဆုံသူမှါအုံဟေဆာ
ဆုံလုံဟေဆာဏပ်မွဲဝေဗျိုက်အုံဟုံနပ်လုံဏ်ဇုံ

ယှာခိုင်ထးဝေသူဟုံမှီခိုင်ယှာယုင်မှါအုံဝေးဟေဝ်အေတ်မှါဝေးသော်လုပ်ဖေါ
ဝ်ဗျိုက်မုဆုံအုံဖေါဝ်
အုံဂှာလုံအဝ်ဝေးဝေးအဝ်ဇုအုံဆုံဒ်ဟေးဗျိုက်ဒ်အုံဆုံဒ်ဗျိုက်လုံအဝ်ဝေးသီမှါသော်ဝေ
အတ်

(ဖေအ်ဗျိုက်မှါထိုင်အုံလုပ်နီဏ်ဇုံကော်အုံဝေဟေဆာမှါနီဇုံဟေဝ်အေတ်)

ဆားမန်ခုံဥ ဝါဆူခေါင်တွန်

ขณะเดียวกันยังมีข้อห้ามที่เป็น “กระ” (กระ หมายความว่า อยู่ตรงกลาง หรือเป็นลักษณะไม่ปึงปลา) ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากทำผิดข้อห้ามเหล่านี้จะร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ เช่น

๑. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ชากับไร่ใหม่ หรือไร่ใหม่กับไร่ใหม่ที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้าไปทำตรงกลาง เรียกว่า กระไร่ แต่ให้ทำต่อในแถวเดียวกัน แต่หากทำผิดโดยไม่ได้ตั้งใจ จะต้องแก้เคล็ดในลักษณะเดียวกับทำไร่เหมือนสามเฒ่าเตาไฟ
๒. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ใหม่กับยั้งข้าวที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระต๊อบ หรือสร้างยั้งข้าวโดยเด็ดขาด เรียกว่า กระยั้งข้าว หรือ พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ใหม่กับกระต๊อบที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระต๊อบเช่นเดียวกัน เรียกว่า กระกระต๊อบ
๓. เวลาหยอดข้าวห้ามหยอดข้าวในลักษณะ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว เรียกว่ากระโอง หรือ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เรียกว่ากระป้อ แต่จะต้องหยอดข้าวเหนียวใกล้กระต๊อบก่อน แล้วหยอดข้าวเจ้าต่อ หรือให้หยอดข้าวเหนียวแถบใดแถบหนึ่ง ห้ามหยอดสลับกับข้าวเจ้า
๔. ห้ามปลุกกระต๊อบตรงกลางระหว่างไร่ใหม่ทั้ง ๒ ฝั่งที่ทำใกล้กันแต่เจ้าของคนละเจ้า เรียกว่า กระไร่ ต้องปลุกกระต๊อบของแต่ละเจ้าในไร่ของตนเอง
๕. พื้นที่ ๒ ฝั่งห้วย ครอบครัวเดียวกันหรือญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันห้ามทำไร่ตรงกัน ๒ ฝั่งห้วย เรียกว่า กระน้ำ
๖. แม่น้ำ ๑ สายแยกออกเป็น ๒ ทางแล้วมาบรรจบกัน พื้นที่ ๆ อยู่ตรงกลางห้ามทำ เรียกว่ากระน้ำ
๗. พื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ชาก ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ใหม่ ห้ามปลุกกระต๊อบบนฝั่งไร่ชาก เรียกว่า กระน้ำ

รวมถึงความเชื่อที่เกี่ยวกับปลุกกระต๊อบ และ ยั้งข้าว

๑. ห้ามปลุกกระต๊อบใกล้กับสันเขา เพราะจะเจ็บไข้ได้ป่วยบ่อย มีปัญหาในครอบครัว
๒. ไม้สด (ที่ยังแตกใหม่ได้อีก) ห้ามเอามาปลุกกระต๊อบ
๓. ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องไม่เท่ากัน ห้ามเอาไปเป็นไม้โครงสร้าง เพราะทำให้เด็กอยู่ไม่สบาย เจ็บป่วย ร้องไห้บ่อย
๔. ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ ๒ ท่อนให้ทำโครงสร้างแถวเดียวกัน
๕. ห้ามเอาหัวไม้ไผ่ปักลงดิน

นอกจากการเลือกพื้นที่ปลูกข้าวไร่ให้มีความเหมาะสมแล้ว การดูแลลักษณะเนื้อดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เพื่อให้ข้าวเจริญงอกงามได้อย่างเต็มที่ก็มีส่วนสำคัญเช่นเดียวกัน ตามภูมิปัญญาของคนในชุมชนได้แบ่งดินออกเป็น ๒ ลักษณะทั้งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก กล่าวคือ

๑. กองคุคลง หมายถึง ดินเย็น ลักษณะของดินเย็นเป็นดินดำ มีเนื้อละเอียดเกาะกันแน่น เวลาขุดเอามากำไว้ในมือจะเกาะกันแน่น เวลาบีบให้แตกก็จะร่วนซุย กระจัดกระจาย ดินลักษณะแบบนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก ช่วงเวลาฝนตกน้ำฝนจะซึมเข้าไปในดินทำให้ข้าวได้น้ำเต็มที่และพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ และ

๒. กองคูไค หมายถึง ดินแห้งที่ยังไม่เจริญเติบโต เวลาขุดเอามากำไว้ในมือ เกะกันได้ไม่เต็มที เพราะดินแข็ง เวลาบิจะแห้ง ไม่เหมาะกับการปลูกข้าว เวลาโดนแดด หน้าดินจะแตก เวลาโดนฝน น้ำจะซัดหน้าดิน น้ำซึมเข้าในดินได้ยาก เมื่อฝนตก น้ำจะไหลไปตามร่องดินแตก การพังทลายของหน้าดินสูงจึงไม่เหมาะกับการปลูกข้าว

และจากการศึกษาวิจัย ทีมวิจัยยังได้ข้อสรุปถึงความแตกต่างในการใช้พื้นที่ใน ๒ รูปแบบด้วยกัน คือ

๑. การใช้พื้นที่สลับเปลี่ยน คือ การใช้พื้นที่หมุนเวียนในพื้นที่ราบและเนินเขา มีความลาดชันไม่สูงมาก ภายหลังการเพาะปลูกเสร็จสิ้นในแต่ละปีจะคืนพื้นที่ผืนนั้นให้ฟื้นตัวตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติอย่างน้อย ๕ ปีหรือมากกว่านั้น และเมื่อพื้นที่เดิมเหมาะแก่การเพาะปลูกแล้ว จึงย้อนกลับมาเปิดพื้นที่อีกครั้ง และ
๒. การใช้พื้นที่ซ้ำเดิม หรือการใช้พื้นที่ซ้ำซาก เช่น การเปลี่ยนไร่หมุนเวียนให้เป็นไร่หรือสวนถาวร ซึ่งจากการสืบค้นในงานวิจัยของจันทร์เพ็ญ ชุตินาเทวินทร์ คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา และลงพื้นที่ศึกษาเพื่อสืบค้นความจริงตามงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้พื้นที่ซ้ำซาก พบว่า หากทำการเพาะปลูกในพื้นที่เดิมซ้ำกันหลายปี เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือพืชเศรษฐกิจ หรือพืชที่ดูดอาหารแร่ธาตุในดินสูง ผลเสียที่เกิดขึ้นคือการสูญเสียดินชั้นบน ทำให้น้ำดินตื้น พืชขาดที่ยึดเหนี่ยว อาหารแร่ธาตุในดินหมดไป ดินเสื่อมโทรมลง ทำให้ผลผลิตลดน้อยลง สิ่งที่ตามมาคือการบำรุงรักษาเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยการใช้ปุ๋ย ใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าหญ้าเพื่อกำจัดวัชพืช อีกทั้งพื้นที่ที่ถูกทำซ้ำซากทำให้ดินแน่น ความสามารถในการอุ้มน้ำต่ำ การซึมของน้ำลงดินต่ำเพราะดินอุ้มน้ำไม่ได้ เมื่อถูกแดดมากขึ้นอาจทำให้น้ำดินแตก เกิดการชะล้างพังทลายเป็นแนวร้ว เป็นช่อง มีร่องลึก เมื่อถึงฤดูน้ำหลากในช่วงหน้าฝน น้ำจะกัดเซาะตามร่องอาจทำให้เกิดการพังทลายหน้าดินสูง ทำให้ลำห้วยที่อยู่ตามเชิงเขาตื้นเขินขึ้นได้ ขณะเดียวกันผลเสียที่เกิดในช่วงฝนหลากอาจทำให้น้ำขึ้นสูงเพราะหน้าดินอุ้มน้ำไม่ได้ทำให้น้ำไหลเพิ่มมากขึ้น และเมื่อการไหลบ่าของน้ำเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เมื่อรวมตัวกันลงสู่ลำห้วย จะทำให้การไหลของน้ำปั่นป่วนอาจทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ราบได้ และเมื่อน้ำไหลลงสู่ชั้นเก็บกักน้ำใต้ดินขาดความสมดุลจะทำให้น้ำที่ไหลมาหล่อเลี้ยงลำน้ำมีปริมาณลดน้อยลงจนกระทั่งแห้งไปในที่สุด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติเช่นนี้ย่อมทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล

จะเห็นได้ว่าการทำไร่หมุนเวียนไม่ได้ทำลายธรรมชาติอย่างที่ใครหลายคนเข้าใจผิดมาโดยตลอด หากแต่กลับปกป้องมิให้ธรรมชาติถูกทำลาย และได้รำลึกถึงบุญคุณของธรรมชาติที่ได้ช่วยเหลือพวกเรามาโดยตลอดจนกระทั่งได้ผลผลิตมาประทังชีวิต การดำรงชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติแบบลักษณะค่อยเป็นค่อยไปพึ่งพาอาศัย เป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างพอควร ซึ่งวิธีการทดแทนบุญคุณจะเกี่ยวเนื่องกับประเพณีสงกรานต์ ประเพณีไหว้พระแม่ธรณี ประเพณีจุดเทียนไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหล่านี้จะบอกถึงบุญคุณที่คนกะเหรี่ยงได้อาศัยธรรมชาติในระยะเวลาหนึ่งปีเต็ม

มีเรื่องเล่าที่เป็นคำทำนายเกี่ยวกับไร่มุนเวียนที่บอกไว้ว่าให้พื้นที่ปลูกข้าวเพื่อยังชีพเท่านั้น ซึ่งผู้เขียนได้ถามผู้รู้และทีมวิจัยถึงคำทำนายที่บอกลูกหลานเอาไว้ว่า **“จะมีลมพายุพัดแรงกระหน่ำ ที่จะพัดบ้านพัดเรือน กระจัดกระจาย ไม่มีอะไรที่จะต้านลมพายุนี้ได้ นอกจากกอข้าวและจอมปลวกเท่านั้น”**

ผู้เขียนได้ถามว่ามันคืออะไรหรือหมายความว่าอย่างไร ทีมวิจัยบอกว่า “ข้าวนี้แหละเลี้ยงชีวิตเรา ถ้าเรามีเงินแต่เราไม่มีข้าว เราจะเอาเงินมากินแทนได้ไหม”

แต่ผู้เขียนก็ย้อนถามว่า “แล้วถ้าเราไม่มีเงิน มีแต่ข้าว น้ำมัน เราไม่ได้กิน เกลือ ผงชูรส ไฟแช็ค เราไม่มีใช้ เรามีข้าวอย่างเดียว เรากินได้ไหม”

ทีมวิจัยเงียบไปพักหนึ่งก่อนตอบว่า “เราต้องมีทั้งสองอย่าง”

ผู้เขียนถามอีกว่า “แล้วทำอย่างไรให้มีทั้งสองอย่าง”

ไม่มีคำตอบจากทีมวิจัย ผู้เขียนนึกอยู่ในใจกับคำทำนายข้อนี้และคิดว่าต้องหาคำตอบให้ได้ ตกเย็นจึงไปหาน้ำส่วยไฟ ผู้รู้ของหมู่บ้านซึ่งได้ให้ความหมายของพายุจะมาพัดบ้านเรือน ไม่มีสิ่งใดจะมาต้านลมพายุนี้ได้ให้เรากอดกอข้าวและจอมปลวกเอาไว้ ก็คือ **พายุในที่นี้คือ ไฟกิเลสตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง** โลกอยากได้ให้เหนือกว่าสิ่งอื่นใด แต่สิ่งเหล่านั้นไม่สามารถที่คงอยู่ได้ และสิ่งที่อยากได้แต่ไม่ได้ตั้งใจก็จะโกรธ เพราะความอยากมากเกินไปจนทำให้ล้มตัวกลายเป็นความหวง

ผู้เขียนยังไม่เข้าใจถามต่อว่า “ความอยากได้ที่เหนือกว่าสิ่งอื่นใดนั่นคืออะไร”

น้ำส่วยไฟนิ่งเงียบ มองหน้าผู้เขียนแล้วบอกว่า “เธอต้องไปศึกษาอีกหลายเรื่องถึงจะเข้าใจได้”

ผู้เขียนจึงตอบกลับไปว่า “ใช่ ผมต้องศึกษาอะไรอีกเยอะ สิ่งที่ยังไม่รู้ก็อยากรู้”

น้ำส่วยไฟ บอกต่อว่า “เรื่องเหล่านี้ต้องมานั่งคิดพิจารณาจากอดีตถึงปัจจุบันว่าอะไรที่มันถูกเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่ถูกเปลี่ยนแปลงนั้นได้สร้างผลอะไรไว้บ้าง” แล้วมองหน้าผู้เขียน

ผู้เขียนบอกว่า “ผมไม่รู้จริง ๆ ผมเลยขึ้นมาหาน้ำ ผมอยากรู้ที่น้ำบอกว่า ความอยากได้ที่เหนือกว่าสิ่งอื่นใดนั่นหมายความว่าอะไร”

น้ำส่วยไฟจึงบอกว่า **“ความอยากได้ที่เหนือกว่าสิ่งอื่นนั่นคือ ความไม่พอเหมือนกับลมพายุเข้ามา พัดกระหน่ำ คือ ปล่องเงินเข้ามาพัฒนาจนไม่รู้ว่าสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราจะถูกทำลาย เช่น ธรรมชาติ ถ้าป่าถูกทำลาย ต้นน้ำแห้งแล้วคนเราจะไปกอดกอข้าวได้อย่างไร ถ้าเรารู้ว่าข้าวคือชีวิต ข้าวคือพระพุทธเจ้า เราต้องรักษาอาหารของข้าวก่อน”**

ผู้เขียนสงสัยอีกว่า “อาหารของข้าวมันคืออะไร”

น้ำส่วยไฟบอกว่า **“อาหารของข้าว คือ ธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ ถ้าดินเสีย น้ำแห้ง ลมไม่ดี ไฟไม่ถึง ข้าวก็อยู่ไม่ได้”**

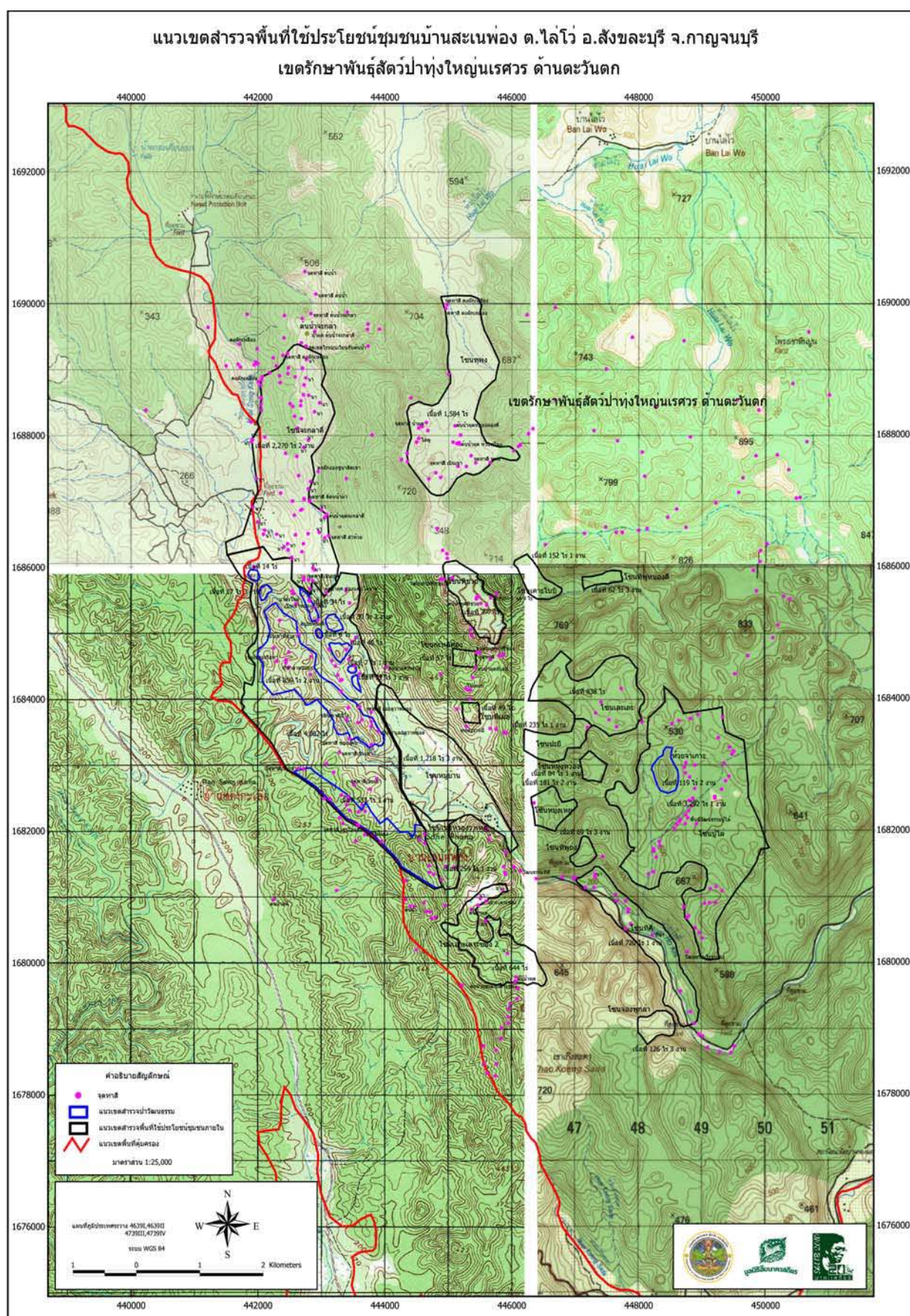
ผู้เขียนถามต่ออีกว่า “ตอนสมัยพ่อยังอยู่ พ่อบอกว่า ดินไม่มีเทพเทวดาสถิตอยู่ ดินไม่เป็นที่อยู่ของเขาแต่คนก็ไปตัดโค่นถางพื้นที่ แบบนี้มันไม่เป็นบาปหรือ”

น้ำส่วยให้บอกว่า “ต้นไม้ถ้ามีใบถึงเจ็ดใบก็มีเทพมาคอยดูแลแล้ว ก็เหมือนเราคลอดออกมาหรือตั้งแต่อยู่ในท้องก็มีเทพคุ้มครองอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าถามว่าตัดต้นไม้เป็นบาปไหม ก็เป็น แต่คนจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงชีวิตด้วยข้าว เหตุผลที่ต้องทำไร่หมุนเวียนก็ต้องขอพื้นที่ที่จะถูกถางก่อน ทำเสร็จแล้วก็ปล่อยทิ้งพื้นที่ตรงนั้น ต้องไม่ให้พื้นที่ตาย ก็คือ ถ้าทำปิ่นเสร็จก็ต้องปล่อยให้พื้นที่ตรงนั้นฟื้นฟูสภาพความเป็นป่าอีกครั้ง ผลผลิตที่ได้จากไร่ต้องถวายเป็นข้าววัดก่อน ตั้งจิตอธิษฐานที่ทำไร่ภายในหนึ่งปี สิ่งที่ต้องสูญเสียไม่ว่าจะเป็นสัตว์เล็กสัตว์น้อยเพื่อให้ไปผุดไปเกิดในที่ชอบ”

คำตอบที่ได้รับ ทำให้ผู้เขียนเข้าใจมากขึ้น และมองเห็นแล้วว่าคำทำนายอาจเป็นจริงได้ถ้าคนเราละทิ้งซึ่งกอก้าวและจอมปลวก

แผนที่แนวเขตพื้นที่หอยู่หากิน

ในการดำเนินงานโครงการวิจัยเป้าหมายแรกของการเริ่มต้นโครงการที่คนในชุมชนต้องการเห็นความเป็นรูปธรรม คือการสร้างภาพชัดเจนในแนวเขตพื้นที่หอยู่หากินที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยแบ่งออกเป็น ๔ พื้นที่ใหญ่ ๆ คือ พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร โดยให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้รับรู้ในสิ่งที่คนในชุมชนกำลังจะดำเนินการ เพราะที่ผ่านมาทั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านในพื้นที่เป็นเสมือนคู่ตรงข้ามที่มีแต่ความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจกัน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เข้าใจและไม่ยอมรับในวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกับป่าของคนในชุมชน คนในชุมชนไม่เข้าใจในบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้และความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ชาวบ้านรู้เพียงแค่ว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ต้องการอพยพพวกเขาออกจากป่าเพราะเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและมรดกโลก คนกับป่าอยู่ร่วมกันไม่ได้ ทำให้การพูดคุยเพื่อหาทางออกร่วมกันไม่เคยเกิดขึ้นอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม ด้วยเหตุนี้เมื่อทางโครงการวิจัยมีแนวทางการทำงานที่จะสำรวจพื้นที่เพื่อทำแนวเขตให้เกิดความชัดเจนในพื้นที่ที่ชาวบ้านหอยู่หากิน การประสานเจ้าหน้าที่ป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิสืบนาคะเสถียรเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานร่วมกันจึงเกิดขึ้น โดยมีผู้รู้พื้นที่เป็นทีมวิจัยในการนำทาง มีเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียรใช้เครื่อง GPS ในการจับพิกัดพื้นที่ซึ่งจะปรากฏเป็นจุดพื้นที่ต่าง ๆ ในแผนที่ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้หน่วยพิทักษ์ป่าสะเนฟองร่วมเดินสำรวจและรายงานความก้าวหน้าการดำเนินงานกับทางหัวหน้าเขต ฯ ทุ่งใหญ่นเรศวร พื้นที่ในการเดินสำรวจมีด้วยกัน ๗ พื้นที่ใหญ่ ๆ คือ พื้นที่ที่ทา พื้นที่จะกล่า พื้นที่ทุโฝง พื้นที่เลเถะ พื้นที่ปู้ลาย พื้นที่ที่คี่ และพื้นที่เอะเตาะของ โดยในแต่ละพื้นที่ใหญ่มีพื้นที่ย่อยอีกหลายพื้นที่ซึ่งมีชื่อเรียกในแต่ละพื้นที่ เช่น พื้นที่ที่ทา ประกอบไปด้วย พื้นที่เกร็งก่วยทา พื้นที่เซหล่องหลง พื้นที่ช่องคุดทา พื้นที่ช่วยเอะ พื้นที่มาอู่ย พื้นที่ยองเจีย พื้นที่สะว่ายป่ง พื้นที่หมาเจียไร พื้นที่ที่เตอเซอ พื้นที่เซอหลาวพล่อง และพื้นที่ยาลา เกือบ ๒ ปีในการทำงานร่วมกันที่เจอทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ต้องร่วมกันแก้ไข ร่วมกันหาทางออก ใช้ทั้งไม้อ่อนและไม้แข็งในการควบคุมทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ที่ไม่ควรทำ เช่น พื้นที่ต้นน้ำ ทำให้ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีความเข้าใจกันมากขึ้น มีปัญหาก็มาพูดคุยร่วมกันเพื่อหาทางออก และท้ายที่สุดชุมชนก็ได้แผนที่แนวเขตพื้นที่หอยู่หากินที่แสดงจุดพิกัดพื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหารที่ถูกตัดจากการแก้ไขของคนในชุมชนเองเพื่อให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ใช้ในการบินสำรวจตรวจสอบการใช้พื้นที่ทำไร่หมุนเวียนให้อยู่ในแนวเขตและไม่บุกรุกพื้นที่ห้ามทำ

ส่วนชาวบ้านสังเกตพื้นที่ห้ามทำได้จากสัญลักษณ์สีแดงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กากบาท หรือลูกศรชี้ไปทางทิศใดทิศหนึ่งที่บอกให้รู้ว่าทิศนั้นสามารถทำได้ ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้ปรากฏอยู่ตามต้นไม้หรือก้อนหิน หรือหน้าผาที่จะบอกให้รู้ว่าอย่าทำอะไรติดหรือใกล้หน้าผาจนเกินไปเพราะอาจเป็นอันตรายหากเกิดหินถล่มซึ่งอยู่ในข้อห้ามเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่หมุนเวียนที่ผ่านการพิจารณาและเห็นชอบร่วมกันในที่ประชุมเวทีคืบข้อมูลโครงการวิจัย ระหว่างชาวบ้าน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบดังกล่าว

ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่หมุนเวียน

๑. ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำผุด โดยให้ห่างจากพื้นที่ต้นน้ำผุดด้านละ ๕๐ เมตรขึ้นไป (กรณีต้นน้ำผุดที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี)
๒. ห้ามเลือกพื้นที่ที่ติดลำห้วย โดยให้ห่างจากลำห้วย ๒๐ เมตรขึ้นไป และห้ามตัดต้นไม้ในพื้นที่ติดลำห้วยโดยเด็ดขาด
๓. ห้ามทำไร่ในพื้นที่บนเขาที่มีต้นน้ำผุดที่ไหลออกมาเป็นห้วยโดยเด็ดขาด
๔. ห้ามทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาหิน
๕. ห้ามนำพืชเศรษฐกิจเข้ามาปลูกในพื้นที่ไร่หมุนเวียนโดยเด็ดขาด
๖. ห้ามเปิดพื้นที่ทำไร่ที่ติดถนนและทางเดินเท้า ถ้าเป็นถนนให้ห่างจากถนน ๓๐ เมตรขึ้นไป และถ้าเป็นทางเดินเท้าให้ห่างจากทางเดินเท้า ๑๐ เมตรขึ้นไป
๗. ให้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมการทำไร่หมุนเวียน

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบว่ามีภูมิปัญญาใดบ้างที่ยังคงอยู่หรือสูญหายไป เราจะพบว่า ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากินที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ชาวบ้านในชุมชนยังคงถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะลักษณะพื้นที่ข้อห้ามและข้อห้ามที่เป็น “กระ” การถือปฏิบัติไม่เลือกพื้นที่ข้อห้ามก็ด้วยเหตุผลที่ว่า พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษบอกกล่าว ตักเตือนเอาไว้ว่าบริเวณนั้น “เจ้าที่แรง” และเมื่อที่มิวิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ก็พบว่าพื้นที่ข้อห้ามเหล่านั้นเป็นพื้นที่ต้นน้ำบ้าง พื้นที่ชุ่มน้ำบ้าง พื้นที่น้ำผุดในช่วงหน้าฝนบ้าง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความชื้นสูง เจริญงอกงามด้วยพรรณพืชหลากหลายชนิด ซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและการทำมาหากิน ไม่เพียงแต่คนในท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่มีความสำคัญต่อคนทั้งประเทศเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหากิน และแหล่งขยายพันธุ์ของสัตว์ป่า การบอกกล่าว ตักเตือนว่าบริเวณนั้นเจ้าที่แรงจึงเป็นกลวิธีหนึ่งในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้ลูกหลานเข้าไปบุกรุกหรือรบกวนที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นการรักษาความสมดุลของธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศตามภูมิปัญญาท้องถิ่น กรอบแนวคิดและโลกทัศน์ของเวะ ๓ เวะ ซึ่งเปรียบได้กับการรักษาความสมดุลของธาตุทั้ง ๔ ในร่างกายมนุษย์หากไม่ต้องการให้เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่ควรให้ธาตุใดธาตุหนึ่งสูญเสียไป ส่วนข้อห้ามที่เป็น “กระ” เป็นความเชื่อที่มักเกิดขึ้นจริงกับคนที่ไม่เชื่อและฝ่าฝืนข้อห้ามซึ่งอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ หรือหากกระทำไปโดยมิได้ตั้งใจและรู้ทันก็มีวิธีแก้ไข ความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่มีใครสามารถให้เหตุผลหรือคำอธิบายกับสิ่งที่เกิดขึ้น เป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ มองไม่เห็นตัวตน และถูกตีความไปในแง่มุมของ “ผีหรือวิญญาณจับ” ซึ่งต้องมีพิธีกรรมในการแก้ไข (ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น) สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์ หรือความเชื่ออื่น ๆ เช่น ความฝัน เป็นความเชื่อส่วนบุคคลแล้วแต่ใครจะเชื่อหรือไม่ แต่โดยส่วนมากจะเชื่อเพราะเป็นการกันไว้ดีกว่าแก้ ส่วนความเชื่อก่อนจะไปฝัน เช่น เมื่อลงจากบ้านต้องเอาขี้เถ้ามาโปรยใส่บันไดเพื่อหลบลูกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เจอกันระหว่างเดินทาง และขอให้ภูตผีปีศาจ สิ่งที่เป็นมารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างตาบอด หรือแม้แต่การเลือกพื้นที่ต้องให้แม่บ้านไปด้วย เพราะพื้นที่มีพระแม่ธรณี พื้นที่ไร่จึงเป็นสิทธิ์ของผู้หญิง เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวมีการถือปฏิบัติกันอยู่

แต่ทั้งนี้ยังมีชาวบ้านในชุมชนบางส่วนที่ละเลยภูมิปัญญา และมีคนนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านไม่ปฏิบัติตามภูมิปัญญาดังกล่าว การจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อป้องกันการสูญเสียก่อนที่จะสายเกินแก้จึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น เพราะที่ผ่านมาชาวบ้านอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่รู้กันดีว่า “อะไรควร” “อะไรไม่ควร” ไม่จำเป็นต้องมีการจัดการกำหนดแนวเขต ทำสัญลักษณ์พื้นที่ข้อห้าม จับกุมหรือยึดคืนพื้นที่โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หรือกำหนดกฎระเบียบข้อตกลงใด ๆ แต่เมื่อชุมชนเริ่มขยายตัวมากขึ้น สังคมเปิดรับสิ่งใหม่ที่เรียกว่าความเจริญและการพัฒนา มีระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเข้ามาเป็นแรงจูงใจในการสร้างรายได้ มีการจับจองพื้นที่ เปลี่ยนไร่หมุนเวียนบางพื้นที่ให้เป็นไร่หรือสวนถาวร ทำให้จิตสำนึกของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติเริ่มเสื่อมถอย ประกอบกับมีคนนอกที่ต่างวัฒนธรรมเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน การบอกกล่าว ตักเตือนด้วยคำพูดให้ชาวบ้านอยู่กับวัฒนธรรมเริ่มไม่เพียงพอในปัจจุบัน จำเป็นจะต้องนำภูมิปัญญามาปรับใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรมทั้งการกำหนดแนวเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียน กำหนดพื้นที่ข้อห้ามด้วยสัญลักษณ์กากบาทสีแดง กำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่หมุนเวียน และร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการสำรวจ ตรวจสอบพื้นที่และหากพบเจอผู้ที่ฝ่าฝืนหรือบุกรุกพื้นที่ที่กำหนดเป็นข้อห้าม การยึดคืนและ / หรือจับกุมจะเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งรูปธรรมที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้รับการยินยอมและเห็นชอบจากทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการที่จะร่วมกันดูแลสุขภาพพื้นที่หอยู่หากินให้คงอยู่สืบไป

๔.๓. สถานการณ์ปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่หาลูกหมูบ้าน และสาเหตุของปัญหา

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์พื้นที่หาลูกหมูบ้าน เราจะพบความแตกต่างกันในบางพื้นที่ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากวัฒนธรรมและที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมโดยมีปัจจัยจากความใกล้-ไกลหมู่บ้าน ขณะเดียวกันเราก็จะพบสถานการณ์ปัญหาอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น การลักลอบล่าสัตว์ การเข้ามาหาหินของคนต่างถิ่น การลักลอบเข้าประเทศ เป็นต้น ซึ่งจากการเดินสำรวจพื้นที่ทั้ง ๗ พื้นที่ที่สามารถสรุปสถานการณ์ปัญหาและสาเหตุได้ดังนี้

หากเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ลึกเข้าไปในป่า เช่น พื้นที่ทุโง พื้นที่ปูลาย พื้นที่หมนเวียนยังคงมีอยู่มาก การเลือกพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากป่ายังคงเป็นไปตามวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่จะมีปัญหาเรื่องการลักลอบล่าสัตว์เพราะติดด่านเจดีย์สามองค์และพื้นที่จะกล้า ซึ่งคนที่เข้ามาล่าสัตว์มีทั้งคนมอญและคนพม่าเข้ามาค้ากันในป่าโดยใช้ปืนอย่างดี และมีความชำนาญการเดินป่ามากกว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ทหารหรือตำรวจซึ่งกว่าที่เจ้าหน้าที่จะรู้ว่ามีการลักลอบล่าสัตว์ แล้วเข้ามาจับกุม คนกลุ่มนี้ก็สามารถหนีออกนอกพื้นที่ได้โดยง่าย

พื้นที่ที่ติดซึ่งอยู่ติดกับบ้านเกาะสะเดิง มีปัญหาเรื่องการบุกรุกเข้ามาทำกินของชาวบ้านแถบนั้น เพราะอยู่ใกล้บ้านเกาะสะเดิงแต่อยู่ไกลจากบ้านสะเนฟองจึงมีชาวบ้านไม่กี่ครัวเรือนขึ้นไปทำกิน และได้มีการส่งเรื่องให้ตรวจยึดพื้นที่บริเวณแถบนั้นโดยหน่วยพิทักษ์ป่าเกาะสะเดิง แต่กินพื้นที่ที่ติดบางส่วนไปด้วยซึ่งชาวบ้านสะเนฟองไม่เคยรู้มาก่อนว่าพื้นที่บางส่วนของตัวเองอยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยพิทักษ์ป่าเกาะสะเดิง ที่ผ่านมาได้ทำกินกันมาโดยตลอดและที่ต้องขึ้นไปทำกินก็เพื่อกันพื้นที่ของหมู่บ้านเอาไว้ การตรวจยึดพื้นที่ในครั้งนั้น ชาวบ้านมองว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้น่าจะมาพูดคุยกันก่อน เพราะรู้ว่าพื้นที่บริเวณนั้นอยู่ในเขตของบ้านสะเนฟอง มีชาวบ้านทำกินอยู่ ถ้าไม่พูดคุยกันก่อนต่อไปก็ต้องมีปัญหามาตาม

แต่หากเป็นพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก เช่น พื้นที่เอะเตาะของ เราจะพบการลักลอบโค่นต้นไม้เพื่อเก็บลูกไม้ไปขาย เช่น ต้นคะเนียงถูกโค่นเพื่อเอาเมล็ดไปขาย ซึ่งทีมวิจัยมั่นใจว่าไม่ใช่คนในหมู่บ้านแน่นอนเพราะคนในหมู่บ้านจะไม่โค่นต้นไม้ใช้ไปเก็บหรือสอยลงมา เพราะการโค่นต้นไม้ไม่มีให้เก็บกินได้อีก ทีมวิจัยจึงเชื่อว่าเป็นคนนอกแน่นอน และน่าจะมาจากบ้านเก็งสะดาเพราะอยู่ติดกัน นอกจากนี้พื้นที่เอะเตาะของยังเป็นเส้นทางลัดเส้นทางหนึ่งจากด่านเจดีย์สามองค์ออกมาที่เขาไม้แดงจึงพบว่ามีมีการลักลอบเข้า-ออกของคนต่างถิ่นเพื่อหลบหลีกด่านตรวจของเจ้าหน้าที่อยู่บ่อยครั้ง

พื้นที่ที่ทาและจะกล้า เราจะพบความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการใช้พื้นที่ได้อย่างชัดเจนมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ กล่าวคือจากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่หมนเวียนใช้ประโยชน์ร่วมกันสำหรับปลูกข้าว เปลี่ยนเป็นพื้นที่หมนเวียนที่มีเจ้าของจับจองสำหรับปลูกมันสำปะหลัง หรือเปลี่ยนเป็นสวนถาวรสำหรับปลูกมะม่วงหิมพานต์

หรือจากเดิมเป็นพื้นที่หมนเวียนสำหรับปลูกข้าวและใช้ประโยชน์ร่วมกันตามวัฒนธรรม กลายเป็นพื้นที่หมนเวียนที่แม้จะปลูกข้าวแต่มีเจ้าของใช้หมนเวียนเฉพาะครอบครัว พื้นที่หมนเวียนตามวัฒนธรรมจึงอาจจะมีน้อยลงในพื้นที่ดังกล่าว ไม่เว้นแม้แต่พื้นที่หมนเวียนบนเขาไม้แดงซึ่งมีต้นน้ำผุดอยู่หลายจุดก็มีการจับจองเช่นเดียวกัน โดยอ้างว่าไม่มีพื้นที่ทำกินที่อื่นแต่จะไม่ทำไถ่ดินน้ำเกินไป ซึ่งทีมวิจัยมองว่าในปีแรกอาจจะใช้พื้นที่ปลูกข้าวและไม่ทำไถ่ดินน้ำแต่ในวันข้างหน้าไม่มีอะไรแน่นอน อาจจะเปลี่ยนเป็นสวนมะม่วงหิมพานต์ก็ได้ และจากการสังเกต พบดยังพบว่าการ

จับจองพื้นที่ในแต่ละครัวเรือนมีจำนวนค่อนข้างมาก บางครอบครัวมีเป็นร้อยไร่ จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมตั้งแต่ที่เริ่มมีการสำรวจพื้นที่ ที่มิววิจัยจึงมักพบเจอกับอุปสรรค โดยเฉพาะการพูดจาข่มขู่ ทำให้ที่มิววิจัยบางคนเกิดความรู้สึกท้อ แต่ที่มิววิจัยทั้งหมดก็ยังคงเดินหน้าต่อ “ยิ่งขู่ ยิ่งต้องสำรวจ” อุปสรรคที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการดำเนินโครงการส่งผลกระทบต่อบุคคลบางกลุ่มที่ไม่ต้องการให้มีการสำรวจด้วยเกรงว่าพื้นที่ที่ตัวเองจับจองไว้จะลดน้อยลงหรือมีปัญหาในอนาคต หรือไม่ต้องการให้ที่มิววิจัยจับพิกัดในพื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม พื้นที่แหล่งอาหารเพราะต้องการพื้นที่ตรงนั้นหรือตัดฟันไปแล้วไม่ต้องการให้ที่มิววิจัยเข้าถึงเพราะเกรงถูกตรวจยึด หรือแม้กระทั่งโจมตีที่มิววิจัยเวลาที่เกิดปัญหาว่าเป็นเพราะโครงการวิจัย

ทั้งนี้ รูปแบบการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปสามารถมองได้ ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก มาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง วิถีชีวิตที่ถูกกำหนดด้วยตัวเงินทำให้ชาวบ้านต้องไขว่คว้าหาพื้นที่ส่วนตัวเอาไว้ทำกินมากขึ้น **“ในเมื่อคนอื่นเขาจับจองกันหมดเพื่อลูกเพื่อหลาน ถ้าเราไม่จับจองบ้าง ต่อไปก็ไม่มีเหลือให้ลูกหลานเรา”** และในประเด็นที่ ๒ ด้วยพื้นที่จะกล้าและที่ทาเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการบุกรุกพื้นที่ทำกินจากนายทุนมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ เพราะเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรกับหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กจ.๕ ซึ่งมีการปลูกยางพาราและมันสำปะหลังเป็นจำนวนมากโดยไม่มีการควบคุม และรุกเข้ามาในพื้นที่ทำกินของหมู่บ้าน ชาวบ้านบางคนจึงคิดว่าควรจะยึดเป็นพื้นที่ส่วนตัวไว้ก่อน ๆ ที่นายทุนจะมายึดเอาไป ทำให้การคงไว้ซึ่งพื้นที่ที่ชุมชนเคยทำได้ยาก ทั้งนี้ปัญหาคอนนอกที่ทางอำเภอรับรองสิทธิให้บัตรต่างด้าวและเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านซึ่งมีการขยายตัวมากขึ้นเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ชุมชนเวียนลดน้อยลง โดยเฉพาะบริเวณที่ปลูกที่มีจำนวนครัวเรือนของกลุ่มคนเหล่านี้เป็นจำนวนมากและทำกินอยู่ในบริเวณนั้น ซึ่งมีปัญหาแย่งชิงพื้นที่ทำกินกับคนในหมู่บ้าน รวมถึงการบุกรุกพื้นที่โดยมักเลือกพื้นที่ทำกินที่อยู่ใกล้ห้วยและต้นน้ำเป็นส่วนใหญ่ การตรวจยึดพื้นที่จึงมักจะเกิดขึ้นที่นี้ ซึ่งปัญหาดังกล่าวหากไม่ได้รับการแก้ไขหรือควบคุมให้อยู่ในขอบเขตที่ควรจะเป็น การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ การบุกรุกพื้นที่ทำกินจากคนนอกจะมีมากขึ้น และอาจส่งผลกระทบต่อการบุกรุกพื้นที่ทำกินนอกแนวเขตไร่หมุนเวียนของชาวบ้านในพื้นที่ที่ไม่มีพื้นที่ทำกิน และเมื่อเจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ปัญหาไร่หมุนเวียน ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านก็จะวนกลับมาอีกครั้ง ด้วยเหตุนี้ไร่หมุนเวียนจึงไม่ได้เป็นปัญหาหรือสาเหตุในการทำลายทรัพยากรดิน น้ำ ป่าหากยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม แต่ในทางกลับกันวัฒนธรรมไร่หมุนเวียนในบางพื้นที่กลับถูกคุกคามให้ต้องสูญหายด้วยปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม จากการพูดคุยกับที่มิววิจัยถึงอนาคตของไร่หมุนเวียน ที่มิววิจัยมองว่าเป็นไปได้ใน ๒ กรณี กล่าวคือ กรณีที่ ๑ หากเป็นไร่หมุนเวียนที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน ลึกเข้าไปในป่า ไร่หมุนเวียนจะกลับคืนสภาพเป็นป่าโดยสมบูรณ์เพราะอาจจะไม่มีชาวบ้านขึ้นไปทำไร่หมุนเวียนอีก ในขณะที่กรณีที่ ๒ ไร่หมุนเวียนที่อยู่ใกล้หมู่บ้านจะถูกแปรสภาพให้เป็นไร่หรือสวนถาวร นั่นเป็นเพราะ กรณีที่ ๑ พื้นที่ไร่หมุนเวียนที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน การทำไร่ในแต่ละปีหัวหน้าครอบครัวต้องไปอยู่ที่ไร่เกือบตลอดทั้งปี ส่วนแม่บ้านและลูกอยู่ในหมู่บ้านเพราะลูกต้องเรียนหนังสือ แม่บ้านต้องคอยดูแล เดือนหนึ่งหรืออาจจะมากกว่า ๑ เดือนพ่อบ้านจึงจะกลับมาบ้านสักครั้งแต่ก็มีเวลาอยู่บ้านเพียงไม่กี่วันก็ต้องกลับขึ้นไร่ หรือหากขึ้นไปอยู่ที่ไร่กันทั้งครอบครัว ในกรณีที่ลูกยังไม่ได้เข้าเรียน ก็ต้องทิ้งบ้านเอาไว้ บางครั้งกลับมา

ของใช้ภายในบ้านก็สูญหาย แต่ถ้าลูกเรียนหนังสือก็ต้องเสียการเรียน เรียนไม่ทันเพื่อน ซึ่งถ้าเป็นสมัยก่อนที่อยู่ที่ทำกินอยู่ใกล้กันเพราะยังไม่มีที่ตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ครอบครัวยุคที่ไหน ที่ทำกินอยู่ที่นี่ซึ่งอยู่รวมกันประมาณ ๔-๕ ครอบครัวยุคหลานได้เรียนหนังสือกับพระซึ่งชาวบ้านนิมนต์ให้มาอาศัยอยู่ด้วยกัน อีกทั้งการทำไร่มีความเสี่ยงที่จะเกิดอุบัติเหตุได้ง่ายโดยเฉพาะช่วงการเตรียมพื้นที่ที่ต้องตัดฟันต้นไม้ ไม้ไผ่ซึ่งต้องใช้ความระมัดระวังเป็นอย่างมาก เพราะไม้ไผ่อาจดีดใส่หน้าหรือร่างกาย หรือความแหลมคมของไม้ไผ่อาจทิ่มแทงร่างกายหรืออวัยวะส่วนที่สำคัญได้ เช่น ตา และเมื่อเกี่ยวข้าว ฟาดข้าวเสร็จแล้วก็ต้องทยอยแบกข้าวกลับมาที่บ้าน การทำไร่จึงเป็นวิถีชีวิตที่ต้องใช้ความอดทนและขยัน และต้องใช้กำลังมากในการทำไร่ ซึ่งลูกหลาน เยาวชน เด็กรุ่นใหม่มีความอดทนไม่พอเมื่อเทียบกับผู้ใหญ่ในวันนี้ เด็กรุ่นใหม่อยากอยู่กับความทันสมัยจึงออกไปทำงานนอกหมู่บ้านกันมาก แต่ถ้าจะกลับมาทำกินในหมู่บ้านก็อาจจะไม่ทำไร่ ทำนา ทำสวนผสมผสาน แต่น่าจะปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าเพราะรายได้ดีและทำการเพาะปลูกง่ายกว่า อีกทั้งการศึกษาตามหลักสูตรปัจจุบันมีผลให้เด็กและเยาวชนออกนอกหมู่บ้านเพราะต้องการหางานทำให้ตรงกับสาขาวิชาที่เรียน หรือหากไม่ได้ทำงานตรงกับสาขาวิชาที่เรียนก็ต้องการทำงานข้างนอก เพราะสบายกว่าการทำไร่ ทำนา ทำสวน อีกทั้งความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา เครื่องมือเครื่องใช้เทคโนโลยี ฯลฯ ที่ต้องใช้เงินในการแลกเปลี่ยนนี้ อาจจะไม่ต้องการลูกหลานให้กลับมาทำกิน แต่พ่อแม่หรือคนหนุ่มในวัยแรงงาน (บางครอบครัว) ได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตโดยการจับจองพื้นที่ เปลี่ยนพื้นที่ไร่หมุนเวียนให้เป็นสวนหรือไร่ถาวรเพื่อเป็นฐานในการผลิตซึ่งในกรณีนี้จะเกิดขึ้นกับพื้นที่ไร่หมุนเวียนที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน เป็นกรณีที่ ๒

๔.๔. แนวทางในการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากิน

ในการดำเนินงานโครงการวิจัยซึ่งมีที่มาของปัญหาจากความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในเรื่องไร่หมุนเวียน โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้มองว่าเป็นการทำลายป่า พื้นที่บริเวณไหนที่เป็นป่าก็เข้าไปบุกรุกถากถางเป็นพื้นที่ทำกิน ในขณะที่ชาวบ้านยืนยันว่าพื้นที่ที่ทำไร่หมุนเวียนเป็นพื้นที่ไร่ซากที่พวกเขาทำกินมาก่อนแล้วปล่อยทิ้งไว้ ทำให้เกิดความขัดแย้งและมีความพยายามจะจำกัดพื้นที่ไร่หมุนเวียนและไร่ซากของชาวบ้าน อีกทั้งปัจจุบันมีชาวบ้านบางส่วนละเลยหลักคิดของ “ลือกาเวาะ” “ถั่งเมียวเวาะ” และ “เรียวเจียวเวาะ” ไปมาก ประกอบกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่บีบรัดให้ต้องหารายได้มาจุนเจือครอบครัวและส่งลูกเล่าเรียน รวมถึงนโยบายภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินการในเรื่องพื้นที่ทำกินสร้างความสับสนให้กับชาวบ้าน เกิดกระแสการออกโฉนดที่ดินทำกิน ทำให้ชาวบ้านเริ่มจับจองพื้นที่เป็นของส่วนตัวมากขึ้น ยึดพื้นที่ไร่หมุนเวียนทำไร่หรือสวนถาวร เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากปลูกเพื่อยังชีพมาปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย ขณะเดียวกันชุมชนก็ต้องแบกรับภาระคนนอกที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเข้ามาทำกินร่วมในพื้นที่ที่มีเพียงพอสำหรับคนใน ซึ่งการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรของกลุ่มคนเหล่านั้นแตกต่างกับคนในพื้นที่อย่างสิ้นเชิง ทำให้พื้นที่ที่ชาวบ้านไม่เคยทำกินมาก่อนถูกบุกรุกมากขึ้น เช่น พื้นที่ป่าต้นน้ำ จึงเป็นเหตุให้ทีมวิจัย ผู้นำหมู่บ้าน และคนในชุมชนต้องคิดหาทางออกในการที่จะดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินและให้มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมถึงลดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” จนได้แนวทางที่นำไปสู่การจัดการพื้นที่หาอยู่หากินที่เหมาะสมอย่างเป็นรูปธรรมร่วมกันระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ดังนี้

๑. การสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวนำในการดูแลรักษาพื้นที่ร่วมกัน
๒. การสำรวจและทำแนวเขตพื้นที่หอยู่หากินโดยยังคงไว้ซึ่งลักษณะพื้นที่ข้อห้ามที่มีความสำคัญต่อคนทั้งชุมชน เช่น พื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่น้ำผุด พื้นที่ระหว่างร่องน้ำ หรือทางน้ำไหลผ่าน เป็นต้น
๓. การกำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติร่วมกันในการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากินภายใต้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” เพื่อร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่สืบไป
๔. การจัดตั้งทีมลาดตระเวนร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อสำรวจ ตรวจสอบการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากินให้เป็นไปตามกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติร่วมกัน
๕. การใช้อำนาจหน้าที่ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหน่วยงานภาครัฐในการดูแลรักษาพื้นที่หอยู่หากินให้ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชีวภาพ

๔.๕. การพัฒนากลไกการทำงานของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน

จากเดิมที่เคยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านซึ่งต่อมามีความไม่เข้าใจกันระหว่างคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมกับผู้นำชุมชนทำให้คณะกรรมการชุดดังกล่าวยุติบทบาทของตนเองไปทั้งคณะ แต่ทีมที่เลี้ยงได้ชักชวนคณะกรรมการ ฯ ส่วนหนึ่งที่พูดคุยกันเข้าใจให้กลับมาร่วมงานเป็นทีมวิจัยเพื่อร่วมกันสำรวจพื้นที่หอยู่หากินในการดำเนินโครงการวิจัยการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และเมื่อการดำเนินโครงการวิจัยเสร็จสิ้นระยะเวลาดำเนินการโดยสมบูรณ์ มูลนิธิสืบนาคะเสถียรซึ่งร่วมงานกับทีมวิจัยมาตั้งแต่เริ่มโครงการได้รับช่วงต่อในการจัดตั้งทีมลาดตระเวนเพื่อเดินสำรวจพื้นที่ตามแนวเขต พร้อมกับติดตามผลการประกาศใช้ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่หมุนเวียนให้เป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ในกาดำเนินโครงการวิจัยโดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งทีมลาดตระเวนมีด้วยกันทั้งหมด ๑๕ คน มีทั้งชาวบ้านและทีมวิจัย มีหน้าที่ในการเดินลาดตระเวนปีละ ๔ ครั้ง ๆ ละ ๓ คน ทั้งนี้จะเป็นช่วงเวลาใด (ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงเลือกพื้นที่และฟันไร่) เดินลาดตระเวนก็วัน ใช้คนกี่คนขึ้นอยู่กับหัวหน้าทีมจะเป็นคนกำหนด โดยได้รับชุดแบบฟอร์มทีมลาดตระเวนและงบประมาณสนับสนุนในการเดินลาดตระเวนจากมูลนิธิสืบ ฯ ครั้งละ ๑,๐๕๐ บาท รวม ๔ ครั้ง เป็นจำนวนเงิน ๔,๒๐๐ บาท และทางองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่สนับสนุนให้อีกปีละ ๑๐,๐๐๐ บาท ซึ่งการดำเนินงานในช่วงแรกยังคงพบปัญหาในการดำเนินงานจากการบริหารงบประมาณที่ไม่โปร่งใสของหัวหน้าทีม ใช้งบประมาณนอกกลุ่มนอกทาง ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ ทำให้ทีมวิจัยบางส่วนถอนตัว แต่ได้กลับมาร่วมทีมลาดตระเวนอีกครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนหัวหน้าทีม และจากการพูดคุยกับทีมวิจัยถึงรูปแบบทีมลาดตระเวนที่จัดตั้งขึ้นมาแทนคณะกรรมการ ฯ พบว่า ทีมวิจัยมีความพอใจกับรูปแบบดังกล่าวมากกว่าเพราะมีความชัดเจนในบทบาทหน้าที่และทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เวลาเดินสำรวจพื้นที่พร้อมกันก็ได้รู้ได้เห็นสถานการณ์ในพื้นที่ไปพร้อม ๆ กันและร่วมกันหาทางออกแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งเป็นการเดินลาดตระเวนไปตามแนวเขตพื้นที่ที่ทีมวิจัยได้เคยสำรวจไว้ซึ่งหากพบความเปลี่ยนแปลงทีมวิจัยก็จะรู้ได้ทันทีว่ามีข้อห้าม ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ ต่างจากสมัยที่เป็นคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม ไม่มีความชัดเจนในบทบาทหน้าที่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่มีส่วนร่วม การทำงานจึงค่อนข้างลำบาก

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑. สรุปผลการวิจัย

ก. ลักษณะภูมิประเทศและพื้นที่หาอยู่หากิน

บ้านสะเนฟองตั้งอยู่ในหุบเขา มีลำห้วยไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ๔ ห้วย คือห้วยเคอหะระ ห้วยที่พุงที่มีน้ำตลอดทั้งปี และห้วยที่เยมื่อ ห้วยที่ท่งบ่องมีน้ำในช่วงฤดูฝน การทำมาหากินของชาวบ้านมีทั้งทำไร่ข้าวหมุนเวียน ทำนา และทำสวน แต่การทำนาข้าวมีน้อยกว่าการทำไร่ข้าว เพราะพื้นที่ราบมีน้อยกว่า การทำนาข้าวแม้ว่าจะได้ผลผลิตมากแต่ไม่สามารถปลูกผักไว้กินหรือขาย ต่างจากการทำไร่ข้าวแม้จะได้ผลผลิตน้อยกว่าแต่สามารถปลูกผักหลากหลายชนิดไว้กินหรือขาย บริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านตั้งแต่ทางด้านทิศตะวันออกเรื่อยไปจนถึงด้านทิศเหนือโอบล้อมด้วยภูเขาที่ทอดตัวเป็นแนวยาวต่อเนื่องกันไป มีชื่อเรียกว่าคูหล่งวามีเป็นภูเขาหินและเป็นต้นน้ำผุดของลำห้วยสำคัญหลายสาย และบริเวณรอบ ๆ ภูเขาจะมีร่องน้ำที่ไหลลงสู่ห้วยใหญ่อีกเช่นกัน ปัจจุบันภูเขาคูหล่งวามีซึ่งเป็นพื้นที่ความเชื่อที่ห้ามทำไร่ แต่กลับถูกบุกรุกแผ้วถางไปในบางส่วนเพื่อทำสวนถาวร เช่น มะม่วงหิมพานต์

ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านติดภูเขาเซอหลูวาพล่อง หรือเขาไฟไม้ข้าวหลามที่ทอดตัวเป็นแนวยาวขนานไปกับห้วยเคอหะระ เซอหลูวาพล่องเป็นภูเขาดินที่มีความลาดชันสูงในบางช่วง แต่ในบางจุดที่มีความลาดชันน้อยชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่หมุนเวียน ความสำคัญของพื้นที่เซอหลูวาพล่องอยู่ที่เนินเขาซึ่งมีไม้ไฟข้าวหลามเป็นจำนวนมาก อีกทั้งเป็นพื้นที่ต้นน้ำผุดของลำห้วยที่สำคัญหลายสายซึ่งไหลลงสู่ห้วยของกาเลียและห้วยเคอหะระ และยังมีต้นน้ำผุดอีกหลายจุดที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและยังเป็นพื้นที่แหล่งอาหารสำคัญของคนในหมู่บ้าน

ทางทิศใต้ของหมู่บ้านติดภูเขาเซอเค่งโพกาและเขาไฟไม้แดงซึ่งเป็นภูเขาสูงใกล้เคียงกัน ภูเขาเซอเค่งโพกาและเขาไฟไม้แดงทอดยาวจากห้วยเก็งก้วยไปถึงห้วยเอะเตะซง เป็นแนวเขตกันชนระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือกที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กจ.๕ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเคยเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันถูกแปรสภาพกลายเป็นสวนยางพาราและไร่มันสำปะหลังที่มีคนนอกเป็นเจ้าของและเข้ามาเป็นลูกจ้างทำงานในสวน ซึ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยวก็ได้รับรู้กับข้ามายังเขาไฟไม้แดง รวมถึงคนงานในไร่ในสวนที่เข้ามาหากินในป่าโดยการ โคน์ดิน ตัดไม้ และขุดหน่อไม้ขายเป็นจำนวน เขาไฟไม้แดงมีความสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชนเพราะมีแหล่งอาหารมากมายกระจายไปทั่วทั้งภูเขา และยังเป็นพื้นที่ต้นน้ำผุดและพื้นที่ชุ่มน้ำอีกมากที่ไหลลงสู่ห้วยเคอหะระและลงสู่ห้วยเก็งก้วยในฝั่ง กจ.๕ แต่ปัจจุบันสถานการณ์เขาไฟไม้แดงมีความน่าเป็นห่วงเนื่องจากถูกจับจองทำสวนปลูกพืชเศรษฐกิจมากกว่าทำไร่ข้าวหมุนเวียน และแม้จะยังมีพื้นที่หมุนเวียนสำหรับปลูกข้าวแต่ก็ถูกจับจองเป็นของเฉพาะครอบครัวเดียว ไม่ใช่การหมุนเวียนที่ทุกครอบครัวสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้อีกต่อไป

ปัจจุบันหมู่บ้านสะเนฟองกำลังเผชิญปัญหาความเปลี่ยนแปลงจากระบบการผลิตแบบพึ่งพิงสู่การพัฒนากระบวนการผลิตแบบพึ่งพามากขึ้น ในขณะที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นทั้งคนในและคนนอกที่เข้ามาอาศัยมากขึ้นเรื่อย ๆ การบุกรุกพื้นที่ป่าวัฒนธรรมและการถือครองที่ดินก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว แต่ด้วยพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความลาดชันต่ำมีไม่มากพอสำหรับการขยายตัวของจำนวนประชากร ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องเลือกพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงในการปลูกข้าวไร่ ซึ่งหากดินบริเวณนั้นเป็นดินที่มีเนื้อดินค่อนข้างละเอียดก็จะช่วยลดอัตราการชะล้างพังทลายลงได้ในระดับหนึ่ง แต่หากในอนาคตพื้นที่ลาดชันสูงเหล่านี้ที่เคยทำไร่หมุนเวียนถูกเปลี่ยนเป็น

พื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำซากเมื่อไร โอกาสที่จะเกิดการพังทลายของหน้าดินย่อมเป็นไปได้มาก รวมถึงการสูญเสียธาตุอาหารในดิน ไปอย่างถาวร ทำที่สุดแล้วพื้นที่เหล่านี้จะกลายเป็นพื้นที่เซอหล่องโหว่หรือพื้นที่ที่พื้นตัวได้ยากนั่นเอง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่หอยู่หากินของคนในชุมชนจะเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์ไปแล้วในบางพื้นที่ แต่ยังมีพื้นที่ทำกินอีกหลายจุดที่ยังคงวิถีตามวัฒนธรรมและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนทั้งที่เป็นพื้นที่หมุนเวียน พื้นที่คันน้ำ พื้นที่วัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร

ข. ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากิน

ชาวกะเหรี่ยงบ้านสะเนฟ่องมีการแบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อหอยู่หากินตามภูมิปัญญาของท้องถิ่น ออกเป็น ๕ รูปแบบด้วยกัน คือ

๑. ที่อยู่อาศัยคือบริเวณที่ตั้งบ้านเรือน
๒. ที่นาสำหรับปลูกข้าว
๓. ที่สวนสำหรับปลูกพืชผักหลากหลายชนิดเพื่อการยังชีพและเหลือขาย
๔. ที่ไร่สำหรับการปลูกข้าวไร่ในลักษณะหมุนเวียนพื้นที่
๕. พื้นที่ป่าคือพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและสมุนไพร

พื้นที่นา หรือ ไชก มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑. ไชกทุ่ง คือ นาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก และ ๒. ไชกที่ คือ นาที่ได้น้ำจากลำห้วยโดยการทำฝายกั้นน้ำเพื่อผันน้ำเข้ามา ซึ่งก่อนลงมือไถนาในแต่ละปีเจ้าของนาจะต้องขอทำนาจากพระแม่ธรณี หรือช่งทะรีก่อน และถ้าเป็นนาที่มีฝายผันน้ำเข้ามา เจ้าของนาก็ต้องบูชาเพื่อขอขมาพระแม่คงคา หรือช่งทะราด้วยเช่นกัน โดยนำดอกไม้ เทียนและน้ำไปขอขมา การบูชาพระแม่ธรณี หรือช่งทะรี และพระแม่คงคา หรือช่งทะรา จะต้องทำพิธีก่อนลงมือทำนาครั้งหนึ่ง และครั้งที่สองเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก่อนกินข้าวใหม่

พื้นที่สวน หรือ กลูซุ หมายความว่า ความหลากหลายของพันธุ์พืช ปลูกทุกอย่างที่กินตั้งแต่พืชหัว พืชเถา พืชผล พืชดอก และพืชใบ

พื้นที่ป่า คือพื้นที่ใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทางด้านอาหาร สมุนไพร และเป็นป่าต้นน้ำ ตามภูมิปัญญาของท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ลักษณะใหญ่ ๆ รวมถึงป่าไร่หมุนเวียนเป็น ๑๐ ลักษณะด้วยกันคือ ๑. ป่าเค่อมือ เป็นป่าโปร่ง ป่าขึ้น เป็นป่าไผ่สลับกับต้นไม้ใหญ่แต่มีไผ่มากกว่าต้นไม้ใหญ่ ๒. ป่าเค่อฟ้า เป็นป่าดิบชื้นที่มีไม้ใหญ่จำนวนมาก ไม้ไผ่มีน้อยบางจุดไม่มีเลย พืชส่วนใหญ่จะเป็นพืชเถาวัลย์ และกล้วยไม้نانาชนิด ๓. ป่าเค่อเผอ หรือ ป่าเค่อ เป็นป่าดงดิบเช่นเดียวกับป่าเค่อมือ ป่าเค่อฟ้าแต่ขนาดลำต้นของไม้มีขนาดเล็กกว่า ๔. ฝะหรือเผอ เป็นป่าพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้นน้ำผุดและเป็นแหล่งอาหาร ๕. ป่าโล่เกล้า มีลักษณะเดียวกับป่าเค่อมือ เค่อฟ้า และเค่อเผอ แต่แตกต่างตรงที่มีก้อนหินขนาดใหญ่จำนวนมาก ๖. กูหล่งไล่ เป็นภูเขาหิน ลักษณะพื้นที่มีทั้งป่าโปร่ง ป่าดงดิบและป่าดิบชื้น ๗. ป่าเคะเกล้า คือ พื้นที่เป็นหลุมเป็นบ่อ เป็นแอ่งกระทะ เป็นร่องระบายน้ำในช่วงหน้าฝน ลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าดงดิบบางจุดเป็นป่าดิบชื้น ๘. เซอหล่องโหว่ เป็นป่าร้างที่มีลักษณะของไผ่ หรือต้นไม้ หรือพืชที่หมดสภาพล้มตาย เป็นป่าที่ถึงอายุขัย ๙. ป่าเวีย เป็นป่าทุ่งหญ้า และ ๑๐. ป่าคิเชอะ คือ ป่าไร่หมุนเวียน เป็นป่าโปร่งที่เป็นป่าไผ่ มีต้นไม้อยู่บ้าง ซึ่งอยู่ตามพื้นที่ราบและตามเชิงเขา

พื้นที่ไร่ข้าว หรือพื้นที่หมุนเวียน เป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ซึ่งในช่วงแรกของการปลูกข้าว ชาวบ้านจะหาพื้นที่ผืนหนึ่งที่เหมาะสมที่ไม่เป็นพื้นที่ข้อห้ามความเชื่อและไม่เป็นพื้นที่ประเภทป่าที่ห้ามทำ การเลือกพื้นที่จะเลือกพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่ มีต้นไม้บ้างเล็กน้อยและส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้ออ่อน โตเร็ว เพราะตัดฟันง่ายและพื้นตัวได้เร็ว โดยจะใช้

พื้นที่ปลูกข้าวเพียง ๑ ปี หลังจากนั้นจะปล่อยพื้นที่ทิ้งไว้ให้มีการฟื้นสภาพป่าตามธรรมชาติอย่างน้อย ๕ ปีหรือมากกว่านั้นซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ไร่ซาก ซึ่งไร่ซากในแต่ละปีจะมีความแตกต่างกันตามการฟื้นตัว และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมจึงจะหวนกลับมาเปิดพื้นที่ไร่ซากอีกครั้ง พื้นที่ไร่หมุนเวียนจะไม่มีการจับจองเป็นเจ้าของ เป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน พื้นที่ปลูกข้าวไร่จะมีลักษณะลาดชันน้อย เนื้อดินจะเป็นดินดำ ร่วนซุย เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง เพราะมีต้นไม้และไผ่กอใหญ่ขึ้นอยู่มากมาย แต่ก็มีพื้นที่บางส่วนที่ถูกกำหนดเป็นพื้นที่ข้อห้ามภายในไร่หมุนเวียนนั้นก็คือพื้นที่ต้นน้ำผุด

การเลือกพื้นที่เพื่อทำไร่หมุนเวียนต้องเลือกพื้นที่ในป่าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ด้วยป่ามีหลายลักษณะ และในป่าที่ทำไร่หมุนเวียนได้ก็มีป่าในลักษณะอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น ฝะหรือเผอ หรือพื้นที่ชุ่มน้ำ การเลือกพื้นที่ทำไร่จึงต้องมีข้อห้ามความเชื่อในพื้นที่ที่ไม่ควรทำเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในอนาคต

- ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช มี ๓ ข้อ ๑. วาบองทอง มีหน่อไม้ขึ้นในช่วงเลือกพื้นที่ จากการสำรวจพื้นที่พบว่า พื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความชื้นสูงและอยู่ใกล้ต้นน้ำผุด ถ้าถางพื้นที่บริเวณนั้นจะทำให้ต้นน้ำผุดแห้ง ๒. เซยบะเต ไม้ต้นเดี่ยวแยกกลางแล้วไปบรรจบเป็นปลายเดี่ยว จากการลงสำรวจพื้นที่ พบต้นไม้ในลักษณะดังกล่าวอยู่ในป่าเผอและลักษณะพื้นที่ที่เห็นจะเป็นพื้นที่แอ่งกระทะ เป็นหลุมเป็นบ่อ อีกทั้งแอ่งกระทะข้างล่างเป็นโพรงเป็นที่ระบายน้ำช่วงหน้าฝน ถ้าเข้าไปถางป่าทำไร่ การพังทลายของหน้าดินจะไหลลงสู่แอ่งกระทะได้ และ ๓. วาปีหนุง ต้นไผ่ลำเดี่ยวแต่มีการแยกแขนงเป็น ๒ ลำเท่า ๆ กัน จากการพูดคุยลักษณะพื้นที่ป่าแบบนี้ดินยังแข็งตัวอยู่มาก ดินยังไม่มี ความอุดมสมบูรณ์ดีพอ ป่าพื้นตัวช้า ถ้าเข้าไปถางพื้นที่ตรงนั้นจะกลายเป็นพื้นที่พื้นตัวได้ยาก โอกาสการไหลบ่าของน้ำและการพังทลายของหน้าดินก็จะสูง
- ข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ มี ๕ ข้อ ๑. ขณะเลือกพื้นที่ ต้องไม่ได้ยินเสียงนกทูล่องร้อง เพราะนกทูล่องชอบอยู่ในพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ใหญ่มาก ๒. ในบริเวณที่จะเลือกพื้นที่ต้องไม่มีเสียงกิ้งกือร้อง เพราะกิ้งกือชอบอยู่ในพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์ ๓. พื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีนางอายหรือลิงลมกระโดดลงมาให้เห็น เพราะนางอายชอบอยู่ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีลูกไม้ที่เป็นแหล่งอาหารเยอะ ๔. ในพื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีเต่าคลานอยู่ในบริเวณนั้น เพราะเต่าเป็นสัตว์ที่อยู่ในเขตป่าชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งเต่าเป็นสัตว์ที่ทำให้เกิดวงน้ำในลำห้วย และ ๕. ทำไร่ ๒ ฝืน หรือไร่ซากและไร่ใหม่ ระหว่างไร่ ๒ ฝืนต้องไม่ให้นักเขาร้องเห็นหน้ากัน การทำไร่ ๒ ฝืนที่เว้นพื้นที่ตรงกลางไม่ห่างมาก เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างสิ้นเปลือง ควรจะต้องเว้นให้ได้ไร่หนึ่ง
- ข้อห้ามเกี่ยวกับพื้นที่ ๑. ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่อยู่เหนือเขตที่มีน้ำผุดจากผืนดินที่มีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี เรียกว่า เคาะคูดอง ๒. ที่ทองผล พื้นที่น้ำพุ ถึงช่วงเวลาฝนตกน้ำจะผุดออกจากผืนดิน ๓. ที่วาล่าไคว ทำไร่ ๒ ฝั่กลำห้วย ครอบครวัเดียวห้ามเปิดพื้นที่ ๒ ฝั่กลำห้วย แต่ถ้าสองครอบครวัทำได้และขณะเดียวกันห้ามทำไร่ดิดลำห้วย การทำไร่ใกล้ลำห้วยเกิน ต้นไม้ไม่สามารถยึดเกาะตลิ่งได้อาจทำให้ตลิ่งพังและอาจทำให้น้ำดินเงินได้ ๔. ที่ทาเงาะ คือพื้นที่ที่มีลำห้วย ๒ สายมาบรรจบกัน ตรงคอลำห้วยสองสายห้ามเพาะปลูก หากมีการถางป่าทำไร่จะทำให้ลำห้วยแห้งลงได้และอาจทำให้เกิดน้ำป่าทะลักเข้าท่วมพื้นที่ทำให้ข้าวจมน้ำ

เสียหายได้ ๕. ไหลดคลองคูโหล่ง พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหลังเต่า หรือพื้นที่สันเขา ครอบครัวยุติห้ามทำทั้ง ๒ ฝั่ง ถ้าสองครอบครัวยุติได้ทั้งสองฝั่ง ๖. บละเอนไผ่ ลักษณะพื้นที่เป็นสันเขาทอดยาวเหมือนหลังช้าง ห้ามเปิดพื้นที่สันเขาทั้ง ๒ ฝั่ง เนินเขามีความลาดชันสูง รอบ ๆ เนินเขาจะเป็นต้นน้ำผุด หากกลางพื้นที่ทำไร่ตรงนั้น การพังทลายหน้าดินสูงอาจทำให้ต้นน้ำผุดตื้นเขินและทำให้แห้งได้เช่นกัน ๗. อ่องเกียะโป้ว คือ ที่รูปของลับผู้หญิง เป็นเนินเขาตรงกลางเป็นร่องน้ำไม่ยาวมากนัก เป็นต้นน้ำผุด ตรงเนินเขาห้ามทำ เจริงเขาทำได้ สันเขาจะมีความลาดชันสูง ช่วงหน้าฝนจะมีน้ำผุดขึ้นมาบริเวณร่องน้ำจะมีความชื้นสูงมาก ถ้าถางพื้นที่สันเขาการไหลบ่าของน้ำจะแรงและอาจทำให้เกิดการเซาะหน้าดินได้ง่าย อาจทำให้ร่องน้ำที่มีความชื้นสูงตื้นเขินขึ้นได้ ๘. กะหรืผลงดู ที่ช่องแคบ ลักษณะพื้นที่ระหว่างเนินเขาสองลูก ตรงกลางเป็นช่องแคบ ระหว่างทางเข้าช่องแคบ ตอนกลางช่องแคบ และทางออกช่องแคบห้ามทำในพื้นที่บริเวณนั้น บางพื้นที่บริเวณช่องแคบจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและบางพื้นที่จะมีพื้นที่ต้นน้ำผุดอยู่ ถ้าเข้าไปถางพื้นที่ตรงนั้นอาจทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ต้นน้ำผุดแห้งลงได้ ๙. ยาลิช่ายของ ปลาแก้งผู้คดี ลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่ง ไหลลงเขา พื้นที่ตรงกลางเนินเขาห้ามทำ ถ้าปลาแก้งอยู่แสดงว่าพื้นที่ตรงนั้นมีโพรงน้ำอยู่ใต้ดิน พอเวลาน้ำหลากปลาแก้งจะเข้าไปเล่นน้ำตามร่องน้ำ ๑๐. พูชะดูเถ่ง เขารูปนกกระสาบิน เนินเขาตรงกลางเป็นร่องยาว ครอบครัวยุติห้ามทำได้ฝั่งเดียว ถ้า ๒ ครอบครัวจะทำได้ทั้ง ๒ ฝั่ง จากการลงพื้นที่เห็นได้ว่า ลักษณะพื้นที่เป็นร่องน้ำยาวอยู่ตรงกลางระหว่างเนินเขา ๒ ลูก บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันน้อยแต่บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันสูง ร่องน้ำที่มีความลาดชันสูงส่วนใหญ่ ด้านล่างจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ ถ้าถางพื้นที่ทั้งสองฝั่งอาจทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำแห้งลง ในช่วงเวลาฝนตกลงมาน้ำอาจพัดต้นข้าวให้หักก็ได้ ๑๑. คูหลงไล่คองเถ เขารูปงูเห่า หิน ห้ามทำ กูเขาหินส่วนใหญ่จะมีความชื้นสูง ดินเขาจะมีร่องน้ำไหลผ่าน บางจุดมีต้นน้ำผุดออกจากพื้นดิน แสดงให้เห็นว่ากูเขาหินเป็นพื้นที่ต้นน้ำ ๑๒. เผอละไซ่ พื้นที่กันกระทะ ถ้าทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นกันกระทะเสี่ยงต่อช่วงฤดูน้ำหลากอาจทำให้พื้นที่ตรงนั้นจมน้ำได้ และ ๑๓. ที่ว่องเผอ พื้นที่มีลำห้วยล้อมรอบ ตรงกลางมีลักษณะเป็นเกาะ เป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อพังทลายของตลิ่ง

- ข้อห้ามช่องโหลงชู้คอง (ทำไร่เหมือนสามเส้าเตาไฟ) ซึ่งหากเป็นการทำผิดโดยไม่ตั้งใจจะต้องแก้เคล็ด โดยเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางต้องขายไร่ให้กับเจ้าของพื้นที่ที่ขนาบข้างในราคา ๕ หรือ ๑๐ บาทแล้วแต่จะตกลงกัน คนที่ขายไร่จะเหมือนเป็นคนที่มาเช่าที่ทำไร่ หลังจากขายแล้วเจ้าของไร่ที่อยู่ตรงกลางจะทำป้อชีเบาะไม่ได้ ทำป้อโยไม่ได้ ทำที่ฟาดข้าวไม่ได้ ต้องทำร่วมกับเจ้าของไร่ที่ซื้อที่ไปเท่านั้น
- ขณะเดียวกันยังมีข้อห้ามที่เป็น “กระ” (กระ หมายความว่า อยู่ตรงกลาง หรือเป็นลักษณะไม้ปักปลา) ซึ่งชาวบ้านบอกว่าหากทำไร่ผิดข้อห้ามเหล่านี้จะร้ายแรงถึงเจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ เช่น ๑. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ชากับไร่ใหม่ หรือไร่ใหม่กับไร่ใหม่ที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้าไปทำตรงกลาง เรียกว่า กระไร่ ๒. พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ใหม่กับยั้งข้าวที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระต๊อบ หรือสร้างยั้งข้าว

โดยเด็ดขาด เรียกว่า กระยุงข้าว หรือ พื้นที่ตรงกลางระหว่างไร่ใหม่กับกระต๊อบที่เป็นเจ้าของเดียวกัน ห้ามคนอื่นเข้ามาทำไร่ ปลุกกระต๊อบเช่นเดียวกัน เรียกว่า กระกระต๊อบ ๓. เวลาหยอดข้าวห้ามหยอดข้าวในลักษณะ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว เรียกว่ากระโอง หรือ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เรียกว่ากระบือ ๔. ห้ามปลุกกระต๊อบตรงกลางระหว่างไร่ใหม่ทั้ง ๒ ฝั่งที่ทำใกล้กันแต่เจ้าของคนละเจ้า เรียกว่า กระไร่ ต้องปลุกกระต๊อบของแต่ละเจ้าในไร่ของตนเอง ๕. พื้นที่ ๒ ฝั่งห้วย ครอบครัวเดียวกันหรือญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกันห้ามทำไร่ตรงกัน ๒ ฝั่งห้วย เรียกว่า กระน้ำ ๖. แม่น้ำ ๑ สายแยกออกเป็น ๒ ทางแล้วมาบรรจบกัน พื้นที่ ๆ อยู่ตรงกลางห้ามทำ เรียกว่ากระน้ำ และ ๗. พื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ชา ฝั่งหนึ่งเป็นไร่ใหม่ ห้ามปลุกกระต๊อบบนฝั่งไร่ชา เรียกว่า กระน้ำ

- ความเชื่อที่เกี่ยวกับปลุกกระต๊อบ และ ยุงข้าว เช่น ๑. ห้ามปลุกกระต๊อบใกล้กับสันเขา ๒. ไม้สด (ที่ยังแตกใหม่ได้อีก) ห้ามเอามาปลุกกระต๊อบ ๓. ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องไม่เท่ากัน ห้ามเอาไปเป็นไม้โครงสร้าง ๔. ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ ๒ ท่อนให้ทำโครงสร้างแถวเดียวกัน และ ๕. ห้ามเอาหัวไม้ไผ่ปักลงดิน
- เหยยชา (มือเหม่เขอะ) โดยปกติการทำไร่หมุนเวียนจะใช้พื้นที่เพาะปลูกเพียงปีเดียว แต่ถ้าเป็นแม่น้ำจะใช้พื้นที่ทำไร่ซ้ำได้เพียง ๒ ปีเท่านั้น เรียกไร่นั้นว่า ไร่แม่น้ำ

นอกจากนี้ ตามกฎหมายของชนในชุมชนยังได้แบ่งดินออกเป็น ๒ ลักษณะ ๑. กองกุเลง หมายถึง ดินเย็น ลักษณะของดินเป็นดินดำ มีเนื้อละเอียดเกาะกันแน่น เวลาขุดเอามากำไว้ในมือจะเกาะกันแน่น เวลาบีบให้แตกก็จะร่วนซุย กระจายกระจาย เหมาะแก่การเพาะปลูก และ ๒. กองกุไค หมายถึง ดินแห้งที่ยังไม่เจริญเติบโต เวลาขุดเอามากำไว้ในมือ เกาะกันได้ไม่เต็มที่เพราะดินแข็ง เวลาบีบจะแห้ง ไม่เหมาะกับการปลูกข้าว และจากการศึกษาวิจัย ทีมวิจัยยังได้ข้อสรุปถึงความแตกต่างในการใช้พื้นที่ใน ๒ รูปแบบ คือ ๑. การใช้พื้นที่สับเปลี่ยน คือ การใช้พื้นที่หมุนเวียนในพื้นที่ราบและเนินเขา มีความลาดชันไม่สูงมาก ภายหลังการเพาะปลูกเสร็จสิ้นในแต่ละปีจะคืนพื้นที่ผืนนั้นให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติอย่างน้อย ๕ ปีหรือมากกว่านั้น และเมื่อพื้นที่เดิมเหมาะแก่การเพาะปลูกแล้ว จึงย้อนกลับมาเปิดพื้นที่อีกครั้ง และ ๒. การใช้พื้นที่ซ้ำเดิม หรือการใช้พื้นที่ซ้ำซาก เช่น การเปลี่ยนไร่หมุนเวียนให้เป็นไร่หรือถาวร ซึ่งทำให้น้ำดินตื้น พืชขาดที่ยึดเหนี่ยว อาหารแร่ธาตุในดินหมดไป ดินเสื่อมโทรมลง ทำให้ผลผลิตลดน้อยลง ความสามารถในการอุ้มน้ำต่ำ เมื่อถูกแดดมากขึ้นทำให้น้ำดินแตก เมื่อถึงช่วงหน้าฝน น้ำจะกัดเซาะตามร่องทำให้การพังทลายหน้าดินสูง ทำให้ลำห้วยที่อยู่ตามเชิงเขาตื้นเขินขึ้นได้ ขณะเดียวกันก็อาจทำให้น้ำขึ้นสูงเพราะหน้าดินอุ้มน้ำไม่ได้ทำให้น้ำไหลเพิ่มมากขึ้น และเมื่อการไหลบ่าของน้ำเกิดขึ้นในหลายพื้นที่และรวมตัวกันลงสู่ลำห้วยอาจทำให้เกิดน้ำท่วมในพื้นที่ราบได้ และเมื่อน้ำไหลลงสู่ชั้นเก็บกักน้ำใต้ดินขาดความสมดุลจะทำให้น้ำที่ไหลมาหล่อเลี้ยงลำน้ำมีปริมาณลดน้อยลงจนกระทั่งแห้งไปในที่สุด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติเช่นนี้ย่อมทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล

แผนที่แนวเขตพื้นที่หาอยู่หากิน

แม้ว่าคนในชุมชนจะมีวัฒนธรรม กฎหมายท้องถิ่นในการเลือกพื้นที่ทำมาหากิน แต่คนในชุมชนก็ยังคงการเห็นความเป็นรูปธรรมที่จะสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ โดยการสร้างความชัดเจนในแนวเขตพื้นที่หาอยู่หากินที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยแบ่งออกเป็น ๔ พื้นที่ใหญ่ ๆ คือ พื้นที่ไร่หมุนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหาร ซึ่งการดำเนินโครงการวิจัยได้สำรวจพื้นที่เพื่อทำแนวเขตพื้นที่

หอยู่หากินร่วมกับทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิสืบนาคะเสถียร จนได้แผนที่แนวเขตพื้นที่หอยู่หากินที่แสดงจุดพิภพพื้นที่สำคัญต่าง ๆ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ใช้ในการบินสำรวจตรวจสอบการใช้พื้นที่ทำไร่มนุเวียนให้อยู่ในแนวเขตและไม่บุกรุกพื้นที่ห้ามทำ ในขณะที่ชาวบ้านให้สังเกตพื้นที่ห้ามทำได้จากสัญลักษณ์สีแดงในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กากบาท หรือลูกศรชี้ไปทางทิศใดทิศหนึ่งที่บอกให้รู้ว่าทิศนั้นสามารถทำอะไรได้ รวมถึงให้ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่มนุเวียนที่ผ่านการพิจารณาและเห็นชอบร่วมกันในที่ประชุมเวทีคืนข้อมูลโครงการวิจัย

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบว่ามีกฎหมายใดบ้างที่ยังคงอยู่หรือสูญหายไป เราจะพบว่ากฎหมายการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากินที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ชาวบ้านในชุมชนยังคงถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะลักษณะพื้นที่ข้อห้ามและข้อห้ามที่เป็น “กระ” การถือปฏิบัติไม่เลือกพื้นที่ข้อห้ามก็ด้วยเหตุผลที่ว่าพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษบอกกล่าว ตักเตือนเอาไว้ว่าบริเวณนั้น “เจ้าที่แรง” และเมื่อทีมวิจัยได้ลงสำรวจพื้นที่ก็พบว่าพื้นที่ข้อห้ามเหล่านั้นเป็นพื้นที่ดินน้ำบ้าง พื้นที่ชุ่มน้ำบ้าง พื้นที่น้ำผุดในช่วงหน้าฝนบ้าง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความชื้นสูง เจริญงอกงามด้วยพรรณพืชหลากหลายชนิด ส่วนข้อห้ามที่เป็น “กระ” เป็นความเชื่อที่มักเกิดขึ้นจริงกับคนที่ไม่เชื่อและฝ่าฝืนข้อห้ามซึ่งอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ หรือหากกระทำไปโดยมิได้ตั้งใจและรู้ทันก็มีวิธีแก้ไข ความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่มีใครสามารถให้เหตุผลหรือคำอธิบายกับสิ่งที่เกิดขึ้น เป็นปรากฏการณ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ มองไม่เห็นตัวตน และถูกตีความไปในแง่มุมของ “ผีหรือวิญญาณจับ” ซึ่งต้องมีพิธีกรรมในการแก้ไข สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์ หรือความเชื่ออื่น ๆ เช่น ความฝัน เป็นความเชื่อส่วนบุคคลแล้วแต่ใครจะเชื่อหรือไม่ ส่วนความเชื่อก่อนจะไปฝันไร เช่น เมื่อลงจากบ้านต้องเอาจี๊ดมาโปรยใส่บันไดเพื่อหลบลูกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ หรือแม้แต่การเลือกพื้นที่ต้องให้แม่บ้านไปด้วย ความเชื่อดังกล่าวมีการถือปฏิบัติกันน้อยลง

แต่ทั้งนี้ยังมีชาวบ้านในชุมชนบางส่วนที่ละเลยกฎหมาย เช่น มีการจับจองพื้นที่ เปลี่ยนไร่มนุเวียนบางพื้นที่ให้เป็นไร่หรือสวนถาวร และมีคนนอกที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย บุกเบิกพื้นที่ดินน้ำ การจัดการพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อป้องกันการสูญเสียก่อนที่จะสายเกินแก้จึงจำเป็นต้องเกิดขึ้น โดยนำกฎหมายมาปรับใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรมทั้งการกำหนดแนวเขตพื้นที่ไร่มนุเวียน กำหนดพื้นที่ข้อห้ามด้วยสัญลักษณ์กากบาทสีแดง กำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่มนุเวียน และร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการสำรวจ ตรวจสอบพื้นที่และหากพบเจอผู้ที่ฝ่าฝืนหรือบุกรุกพื้นที่ที่กำหนดเป็นข้อห้าม การยึดดินและ / หรือจับกุมจะเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งรูปธรรมที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้รับการยินยอมและเห็นชอบจากทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการที่จะร่วมกันดูแลรักษาพื้นที่หอยู่หากินให้คงอยู่สืบไป

ก. สถานการณ์ปัญหาการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากิน และสาเหตุของปัญหา

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์พื้นที่หอยู่หากิน เราจะพบความแตกต่างกันในบางพื้นที่ที่ทั้งที่เปลี่ยนแปลงไปจากวัฒนธรรมและที่ยังคงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมแต่มีสถานการณ์ปัญหาอื่น ๆ ตามระยะทางความใกล้-ไกลหมู่บ้าน เช่น หากเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ลึกเข้าไปในป่า การเลือกพื้นที่และการใช้ประโยชน์จากป่ายังคงเป็นไปตามวัฒนธรรม กฎมณียาท้องถิ่น แต่จะมีปัญหาเรื่องการลักลอบล่าสัตว์จากคนนอกพื้นที่ แต่หากพื้นที่ทำกินอยู่ติดกับหมู่บ้านอื่นก็จะมีปัญหาเรื่องการบุกรุกเข้ามาทำกิน ส่วนพื้นที่ที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก จะพบการลักลอบโค่นต้นไม้เพื่อเก็บลูกไม้ไปขายโดยคนต่างถิ่น พบการลักลอบเข้า-ออกของคนต่างถิ่นเพื่อหลบลูกด่านตรวจของเจ้าหน้าที่

และจะพบความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการใช้พื้นที่ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ จากเดิมที่เคยเป็นพื้นที่หมุนเวียนใช้ประโยชน์ร่วมกันสำหรับปลูกข้าว เปลี่ยนเป็นพื้นที่หมุนเวียนที่มีเจ้าของจับจองสำหรับปลูกมันสำปะหลัง หรือเปลี่ยนเป็นสวนถาวรสำหรับปลูกมะม่วงหิมพานต์ และจับจองไถพื้นที่ดินน้ำ หรือจากเดิมเป็นพื้นที่หมุนเวียนสำหรับปลูกข้าวและใช้ประโยชน์ร่วมกันตามวัฒนธรรม กลายเป็นพื้นที่หมุนเวียนที่แม้จะปลูกข้าวแต่มีเจ้าของใช้หมุนเวียนเฉพาะครอบครัว ซึ่งการจับจองพื้นที่ในแต่ละครัวเรือนมีจำนวนค่อนข้างมาก ทั้งนี้ รูปแบบการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปสามารถมองได้ ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก มาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ทำให้ชาวบ้านต้องไขว่คว้าหาพื้นที่ส่วนตัวเอาไว้ทำกินมากขึ้น ประเด็นที่ ๒ มีปัญหาเรื่องการบุกรุกพื้นที่ทำกินจากนายทุน ชาวบ้านบางคนจึงคิดว่าควรจะมีพื้นที่ส่วนตัวไว้ก่อน แต่ทั้งนี้ยังมีปัญหาคนนอกที่ทางอำเภอรับรองสิทธิให้บัตรต่างด้าวและเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านซึ่งมีการขยายตัวมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่หมุนเวียนลดน้อยลง พื้นที่ดินน้ำ และไถล้าห้วยถูกบุกรุก เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรกับคนในหมู่บ้าน ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวหากไม่ได้รับการแก้ไขก็จะเกิดผลกระทบตามมาจนยากที่จะแก้ไข อย่างไรก็ตาม เมื่อมองถึงอนาคตของไร่หมุนเวียน จะมีความเป็นไปได้ใน ๒ กรณี กรณีที่ ๑ หากเป็นไร่หมุนเวียนที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน ลึกเข้าไปในป่า ไร่หมุนเวียนจะกลับคืนสภาพเป็นป่าโดยสมบูรณ์เพราะอาจจะไม่มีชาวบ้านขึ้นไปทำไร่หมุนเวียนอีก กรณีที่ ๒ ไร่หมุนเวียนที่อยู่ใกล้หมู่บ้านจะถูกแปรสภาพให้เป็นไร่หรือสวนถาวร เพราะความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและเศรษฐกิจที่มองความมั่นคงทางการเงินมากกว่าความมั่นคงทางด้านอาหาร

ง. แนวทางในการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากิน

๑. การสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นตัวนำในการดูแลรักษาพื้นที่ร่วมกัน
๒. การสำรวจและทำแนวเขตพื้นที่หาอยู่หากินโดยยังคงไว้ซึ่งลักษณะพื้นที่ข้อห้ามที่มีความสำคัญต่อคนทั้งชุมชน เช่น พื้นที่ดินน้ำ พื้นที่น้ำผุด พื้นที่ระหว่างร่องน้ำ หรือทางน้ำไหลผ่าน เป็นต้น
๓. การกำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติร่วมกันในการใช้ประโยชน์พื้นที่หาอยู่หากินภายใต้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” เพื่อร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่สืบไป
๔. การจัดตั้งทีมลาดตระเวนร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อสำรวจ ตรวจสอบการใช้ประโยชน์พื้นที่หาอยู่หากินให้เป็นไปตามกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติร่วมกัน
๕. การใช้อำนาจหน้าที่ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหน่วยงานภาครัฐในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินให้ยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชีวภาพ

จ. การพัฒนากลไกการทำงานของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน

จากเดิมที่เคยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านซึ่งต่อมาก็ความไม่เข้าใจกันระหว่างคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมกับผู้นำชุมชนทำให้คณะกรรมการชุดดังกล่าวยุติบทบาทของตนเองไปทั้งคณะ แต่ทีมพี่เลี้ยงได้ชักชวนคณะกรรมการ ฯ ส่วนหนึ่งที่พูดคุยกันเข้าใจให้กลับมาร่วมงานเป็นทีมวิจัยเพื่อร่วมกันสำรวจพื้นที่หาอยู่หากินในการดำเนินโครงการวิจัยการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวะ” และเมื่อการดำเนินโครงการวิจัยเสร็จสิ้นระยะเวลาดำเนินการโดยสมบูรณ์ มูลนิธิสืบนาคะเสถียรได้รับช่วงต่อในการจัดตั้งทีมลาดตระเวนเพื่อเดินสำรวจพื้นที่

ตามแนวเขต พร้อมกับติดตามผลการประกาศใช้ข้อปฏิบัติของผู้ที่ทำไร่หมุนเวียนให้เป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ใน การดำเนินโครงการวิจัยโดยร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ซึ่งการดำเนินงานในช่วงแรกพบปัญหาความไม่โปร่งใสของหัวหน้าทีม ในการบริหารงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ ฯ และองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ทำให้ทีมวิจัย บางส่วนถอนตัว แต่ได้กลับมาร่วมทีมลาดตระเวนอีกครั้งเมื่อมีการเปลี่ยนหัวหน้าทีม ซึ่งทีมวิจัยมีความพอใจกับ รูปแบบทีมลาดตระเวน เพราะมีความชัดเจนในบทบาทหน้าที่และทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้

๕.๒. ปัญหาการวิจัย

ด้วยโครงการปรับใช้ภูมิปัญญา “สื่อกาเวาะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากิน ฯ ดำเนินงานวิจัยในพื้นที่ ชาวกะเหรี่ยงบ้านสะเนฟ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ซึ่งมีวัฒนธรรมทางด้านภาษาเฉพาะท้องถิ่น แม้จะพูด อ่าน เขียนภาษาไทยได้บ้าง แต่การเขียนรายงาน การสื่อความหมายจากภาษากะเหรี่ยงเป็นภาษาไทย หรือภาษาไทย เป็นกะเหรี่ยงยังเป็นเรื่องค่อนข้างยาก และต้องใช้เวลานานในการนึกคำภาษาไทยเพื่อเขียนเรียบเรียงเป็นประโยค และ แม้จะมีเยาวชนเป็นหัวหน้าโครงการก็ช่วยเขียนรายงานได้ไม่มาก เพราะยังขาดทักษะในการเขียนรายงานวิจัย รวมถึง ยังไม่พร้อมที่จะเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าว อีกทั้งรับผิดชอบโครงการวิจัยได้ไม่นานก็ต้องย้ายตามสามีไปอยู่ที่อื่น จึงต้องให้ พี่เลี้ยงช่วยเขียนเรียบเรียงข้อมูลเกือบทั้งหมดโดยอาศัยข้อมูลจากการพูดคุยกับพี่เลี้ยง ทีมวิจัย ประสพการณ์ ของพี่เลี้ยงในการดำเนินงานร่วมกับทีมวิจัย และการอยู่ติดพื้นที่ของพี่เลี้ยง

นอกจากปัญหาในการเขียนรายงานแล้ว ยังมีปัญหาในเรื่องคนทำงานในช่วงแรก โดย ๑ ในทีมวิจัยเข้าใจว่า งบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนมาจาก สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงบที่เอามาเงินเปล่า หรือใช้ส่วนตัวไม่เกี่ยวกับ โครงการวิจัยส่วนหนึ่ง แต่เมื่อทีมพี่เลี้ยงปฏิเสธความคิดนั้นและเกาะติดการใช้จ่ายงบประมาณอย่างเข้มงวด จึงเริ่มตี รวนจนทีมพี่เลี้ยงต้องตัดสินใจดิ้นรนบทบาทหน้าที่ของนักวิจัยคนนั้น และเมื่อเริ่มดำเนินงานวิจัยไปได้สักระยะก็ต้องมี การเปลี่ยนตัวหัวหน้าโครงการใหม่ เพราะหัวหน้าโครงการที่ลงนามในหนังสือสัญญา รับทุนสนับสนุนจาก สกว.ฝ่าย วิจัยเพื่อท้องถิ่นไม่สามารถรับผิดชอบการดำเนินโครงการวิจัยได้ตลอดระยะเวลาสัญญาโครงการ เพราะจะต้องย้าย ตามสามีไปอยู่จังหวัดอื่นหลังจากแต่งงาน จึงมีความจำเป็นต้องทำจดหมายขอเปลี่ยนหัวหน้าโครงการไปที่ สกว.ฝ่าย วิจัยเพื่อท้องถิ่น และเปิดสมุดธนาคาร เปลี่ยนรายชื่อผู้มีสิทธิเบิกจ่ายงบประมาณใหม่

นอกจากนี้ยังมีปัญหาจากคนบางคนในหมู่บ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการวิจัยที่มีการสำรวจพื้นที่ไร่ หมุนเวียน พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่วัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหารเพื่อทำแนวเขต เพราะเสียผลประโยชน์จากการจับจอง พื้นที่ และเกรงว่าจะไม่ได้เข้าไปบุกรุกพื้นที่ที่มีการสำรวจ จึงมีการพูดจาข่มขู่ทีมวิจัย ต่อว่าพี่เลี้ยง พูดคุยกับ ชาวบ้านลับหลัง (ในการประชุมแต่ละครั้ง เชิญชาวบ้านเข้าร่วมประชุม แล้วให้แสดงความคิดเห็น หรือซักถามข้อสงสัย แต่ไม่มีความคิดเห็นใด ๆ จากผู้เข้าร่วมประชุม) ให้ร้ายการดำเนินโครงการวิจัยว่าจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านใน อนาคตทำให้ที่ทำกินน้อยลง หมุนเวียนพื้นที่ไม่ได้อีก ซึ่งชาวบ้านที่ได้รับข้อมูลมาก็จะมาพูดคุย ถามไถ่พี่เลี้ยง หรือทีมวิจัยว่าจริงหรือไม่ ซึ่งพี่เลี้ยงหรือทีมวิจัยได้ชี้แจงทำความเข้าใจ ทำให้ชาวบ้านไม่มีข้อกังวลใจอีก และให้ ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเป็นหูเป็นตาให้กับทีมวิจัยเมื่อพบเห็นคนที่ฝ่าฝืนข้อห้าม ทำผิดวัฒนธรรม

๕.๓. บทเรียนการวิจัย

ปัญหาการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมาสร้างความหนักใจ ท้อใจให้กับทีมวิจัยอยู่บ้าง แต่เมื่อถึงเวลาทำงานก็พร้อมลงมือปฏิบัติไม่ว่าจะมีคำพูดหรือแรงเสียดทานจากคนที่ไม่เห็นด้วยสักแค่ไหน แต่เมื่อมองในอีกมุมหนึ่ง มันก็ทำให้เราได้รู้จักตัวตนของคนบางคนมากขึ้น ถ้าไม่มีสถานการณ์บางอย่างเข้าไปกระตุ้น เราก็จะไม่รู้ว่านิสัยใจคอของคนๆ นั้นเป็นอย่างไร อย่างเช่น นักวิจัยที่ออกจากทีมไปในช่วงแรก ก่อนมาทำงานร่วมกัน เราไม่รู้จักนิสัยใจคอเขาว่าเป็นอย่างไร หรืออาจจะรู้มาบ้างแต่ยังไม่แน่ใจ แต่เมื่อมาร่วมทีมเดียวกันจึงทำให้เรารู้จักเขามากขึ้น ดังนั้นการค้นหาเพื่อนเพื่อมาทำงานร่วมกัน เป็นทีมเดียวกัน ไปไหนไปกัน จึงไม่ใช่เรื่องง่าย แม้จะมีบทเรียนมาแล้ว แต่เรายังไม่รู้จักคนทุกคนดีพอจนกว่าเราจะได้ทำงานร่วมกัน

ไม่ต่างจากการไว้วางใจให้ใครสักคนเป็นหัวหน้าโครงการ ทีมวิจัยเห็นพ้องต้องกันให้เยาวชนในหมู่บ้านเป็นหัวหน้าโครงการ รับผิดชอบงานโดยเฉพาะเรื่องการเขียนรายงานเพราะเห็นว่าเรียนจบปริญญาตรี เนื่องจากทีมวิจัยทั้งหมดเป็นผู้ใหญ่ เขียนภาษาไทยไม่คล่อง และบางคนเขียนไม่ได้ อีกทั้งเห็นว่าเป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ น่าจะเชื่อมร้อยกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านมาร่วมกิจกรรมในโครงการวิจัยได้จึงเสริมกิจกรรมค่ายเยาวชนในแผนปฏิบัติการ โดยก่อนหน้านี้จะมีการเสนอโครงการวิจัยระยะที่ ๒ ได้พูดคุยกับกลุ่มเยาวชนเกี่ยวกับกิจกรรมค่าย ซึ่งกลุ่มเยาวชนเห็นด้วยและต้องการที่จะจัดค่าย แต่กลับไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง เพราะหัวหน้าโครงการยังไม่มีภาวะผู้นำมากพอและต่อมาก็แต่งงานย้ายตามสามีไปอยู่ที่อื่น กลุ่มเยาวชนก็รวมตัวกันไม่ได้ ค่ายเยาวชนในแผนปฏิบัติการไม่สามารถเคลื่อนงานได้ แม้จะให้เยาวชนที่ออกไปเรียนหนังสือข้างนอกและเคยทำกิจกรรมค่ายเยาวชน เสนอของบสนับสนุนจากหน่วยงานมูลนิธิต่าง ๆ ใน อ.สังขละบุรีร่วมกิจกรรมครั้งนี้ด้วยก็ไม่สำเร็จ ช่วงแรกดูแข็งขันดี แต่พอให้ร่างโครงการค่ายเยาวชนเหมือนที่เคยทำมา ให้ทีมวิจัยและทีมพี่เลี้ยงได้เห็นแผนงาน ก็ไม่มีร่างโครงการขึ้นมาให้เห็น ติดตามถามไถ่ก็ไม่มีการตอบ กิจกรรมค่ายเยาวชนจึงต้องยกเลิกไปในที่สุด ที่ผ่านมากลุ่มเยาวชนบ้านสะเนพ่องล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ไม่มีการรวมกลุ่มที่ชัดเจน อาจมีการรวมตัวที่ชัดเจนบ้างในบางครั้งที่ประธานกลุ่มเข้มแข็ง แต่เมื่อมีการเปลี่ยนตัวประธานแล้วไม่เข้มแข็งพอ กลุ่มก็เริ่มจะแตก ก่อนหน้านี้มีการแต่งตั้งประธานกลุ่มเยาวชนแต่เป็นการแต่งตั้งที่เจ้าตัวไม่ค่อยจะยินยอมพร้อมใจสักเท่าไรและเป็นการแต่งตั้งแบบขอไปทีเพื่อให้มีประธานกลุ่มเท่านั้น ซึ่งต่อมาพอประธานกลุ่มเยาวชนขอถอนตัวเพราะจะไปทำงานในเมือง และจะให้รองประธานขึ้นมาเป็นประธานแทน แต่รองประธานก็ไม่ยินยอมเพราะไม่ต้องการรับผิดชอบกลุ่ม แม้จะมีเยาวชนบางคนเสนอตัวเข้ามาแทนแต่ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากเยาวชนส่วนใหญ่ ณ ปัจจุบัน การรวมกลุ่มเยาวชนจึงไม่มีให้เห็น เพราะออกไปทำงานข้างนอกกันเป็นส่วนใหญ่ ที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านก็แค่รวมกลุ่มสนุกลานเฮฮาตามประสาวัยรุ่น ค่ายเยาวชนจึงเป็นอีกหนึ่งบทเรียนสำหรับทีมวิจัยและทีมพี่เลี้ยง ทำให้มองเห็นว่าเยาวชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านยังไม่พร้อมที่จะรับผิดชอบงานหนักที่ต้องมีขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ เป็นรูปธรรม และยังไม่พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ ขั้นตอน บางคนมีส่วนร่วมให้ได้ในขั้นตอนเดียวคือการปฏิบัติแต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับความพอใจด้วยเช่นกัน ในขณะที่บางคนมีส่วนร่วมให้ได้ในขั้นตอนการคิด และพูดแต่ไม่ร่วมปฏิบัติ ความมุ่งหวังที่จะเห็นเยาวชน หรือสร้างเยาวชนให้มีส่วนร่วมได้ในทุกกระบวนการขั้นตอนก็คงต้องใช้เวลาอีกสักระยะ

๕.๔. ข้อเสนอแนะต่อชุมชน นโยบายและการวิจัยในอนาคต

ด้วยโครงการวิจัยมีเป้าหมายในการจับพิกัดพื้นที่ที่คนในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น พื้นที่ไร่มุญเวียน และไร่ซาก พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม และพื้นที่แหล่งอาหารเพื่อจัดทำแผนที่แนวเขตพื้นที่หาลูกหิน แต่ใน

การลงพื้นที่สำรวจและจับพิศนพื้นที่นั้น ทีมวิจัยได้จับพิศนพื้นที่นาและสวนรวมไปด้วยซึ่งในความเป็นจริงพื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่จับจอง มีเจ้าของ คนในชุมชนไม่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงไม่จำเป็นต้องปรากฏอยู่ในแผนที่ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรที่จะคัดพื้นที่นาและสวนออก และด้วยพื้นที่นา (ไซก) และสวน (กลุซุ) เป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่หาอยู่หากินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งนามีไว้ปลูกข้าว สวนมีไว้เพื่อความหลากหลายของพันธุ์พืช ปลูกทุกอย่างที่กินตั้งแต่พืชหัว พืชเถา พืชผล พืชดอก และพืชใบ เน้นให้มีกินก่อน ที่เหลือจึงขาย มีการจับจองพื้นที่ทำสวนไม่เกิน ๕ ไร่ และห้ามจับจองพื้นที่ที่เป็นป่าความเชื่อทางวัฒนธรรม แต่ปัจจุบันพื้นที่สวนโดยส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นไปตามวิถีภูมิปัญญาท้องถิ่นเพราะมีการจับจองพื้นที่เกินกว่า ๕ ไร่และใช้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือพืชเศรษฐกิจเพื่อมุ่งขายเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้การวิจัยในอนาคตจึงควรที่จะมีการพัฒนารูปแบบพื้นที่สวน (กลุซุ) ให้มีความหลากหลายของพันธุ์พืชตามภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่คนในชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติได้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มูลนิธิสืบนาอะเสถียร องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ฯลฯ ควรที่จะมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนการทำสวนผสมผสานอย่างจริงจังเพื่อแก้ไขปัญหาพืชเชิงเดี่ยวที่กำลังคุกคามระบบนิเวศในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และคุกคามพื้นที่ไร่มุนเวียนให้ลดน้อยลง

อ้างอิง

- จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม, รายงานฉบับสมบูรณ์ องค์ความรู้วัฒนธรรมการปลูกข้าวของคนได้ไว้กับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ : กรณีศึกษาหมู่บ้านสะเนพ่อง กองม่องทะ และเกาะเสด็จ ตำบลได้ไว้ อำเภอสงขลาบุรี จังหวัดกาญจนบุรี, มปท. มปป.
- จันทร์เพ็ญ ชูติมาเทวินทร์, “กะเหรี่ยง : ผู้ทำลายหรือนักอนุรักษ์” วารสารนิเวศวิทยา, (หน้า ๔๔-๕๒ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๔๓)
- เบญจมาศ ชุมวรรฐายี และสมภพ สังข์ลาธาร, ดอกไม้งาม, มปท. มปป.
- ยศ สันตสมบัติและคณะ, ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน, ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๒
- อานันท์ กาญจนพันธ์และคณะ, “ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน” คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หน้า ๕ หนังสือพิมพ์มติชน วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๗ ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๕๕๘)

ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” การดูแลรักษาพื้นที่นาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง

ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ประกาศเป็นพื้นที่มรดกโลก เหตุการณ์ในครั้งนั้นได้เปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของคนกะเหรี่ยงในป่าแห่งนี้ไปในทันที “คนกับป่าอยู่ร่วมกันไม่ได้” “ชาวบ้านต้องอพยพออกไป เพราะที่นี่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและมรดกโลก” ความไม่เข้าใจเกิดขึ้นว่าทำไมพวกเขาต้องย้ายออกจากป่าผืนนี้ทั้ง ๆ ที่พวกเขาอยู่มาหลายชั่วอายุคน กระตือรือร้นของพวกเขาก็ฝังอยู่ที่นี้ “ชาวบ้านทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย” ไร่เลื่อนลอยคืออะไร พวกเขาไม่รู้จัก พวกเขารู้เพียงว่าพื้นที่ที่พวกเขาเอาไม้ปลูกข้าว ปลูกเพียงปีเดียวแล้วก็ย้ายไปปลูกที่อื่น พื้นที่ที่เคยปลูกไปแล้วก็ปล่อยทิ้งจนกว่าป่าจะฟื้นตัวแล้วจึงกลับมาปลูกใหม่ ป่าที่พวกเขาใช้ปลูกข้าวก็เป็นป่าไผ่ที่ไม่ได้มีไม้ใหญ่ไม้โตเหมือนป่าดงดิบ และป่าดงดิบก็ใช้ปลูกข้าวไม่ได้เพราะเป็นแหล่งต้นน้ำที่พวกเขาต้องอาศัยและพึ่งพิง แต่ความขัดแย้งและความรุนแรงบีบบังคับชาวบ้านออกจากป่าก็มีมาอย่างต่อเนื่อง และเริ่มเบาบางลงเมื่อองค์กรเอกชนเข้าช่วยเหลือชาวบ้านต่อสู้กับข้อกล่าวหาต่าง ๆ ที่หน่วยงานภาครัฐหยิบยื่นให้

วันเวลาผ่านไป แม้หน่วยงานภาครัฐจะยินยอมให้ชาวบ้านอยู่กับป่าต่อไปได้ แต่ความขัดแย้งและการกดดันให้ชาวบ้านปลูกข้าวไร่หมุนเวียนไม่ได้ก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง “แล้วชาวบ้านจะอยู่อย่างไรเมื่อไม่สามารถปลูกข้าวได้”

ไร่หมุนเวียนคืออะไร ? แคหาพื้นที่ในป่าสักผืน ตรงไหนก็ได้แล้วปลูกข้าวเท่านั้นหรือ ? แล้วมันแตกต่างจากการปลูกข้าวในนาหรือเปล่า ? และอีกหลากหลายคำถามที่อยากได้คำตอบ

คำตอบก็คือ ไร่หมุนเวียน คือ การปลูกข้าวในป่าตามบริเวณเนินเขาที่มีความลาดชันไม่มากและไม่ชันไปบนภูเขาสูง เมื่อใช้พื้นที่ปลูกข้าวได้ ๑-๒ ปีต้องย้ายที่ปลูกเพราะความอุดมสมบูรณ์ในดินลดน้อยลง สังเกตได้จากผลผลิตข้าวที่เริ่มน้อยลงกว่าปีที่ผ่านมา และปล่อยทิ้งพื้นที่ที่เคยปลูกไว้ ๕-๑๐ ปี หรือสังเกตจากความอุดมสมบูรณ์ที่ฟื้นตัวกลับมา จึงจะกลับมาใช้พื้นที่นั้นอีกครั้ง ซึ่งพื้นที่ที่ปล่อยทิ้งไว้ ชาวบ้านเรียกว่า ไร่ชาก แต่การจะหาพื้นที่สักผืนเพื่อปลูกข้าว ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะป่ามีความหลากหลาย มีความแตกต่างกันในหลายลักษณะ ซึ่งชาวบ้านในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรแยกลักษณะของป่าออกเป็น ๑๐ ลักษณะด้วยกัน คือ ๑. ป่าเค่อมือ เป็นป่าโปร่งและป่าชื้นทั้งที่มีความชื้นสูงและความชื้นต่ำ ลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าไผ่สลับกับต้นไม้ใหญ่แต่มีไผ่มากกว่าต้นไม้ใหญ่ ๒. ป่าเค่อฟ้า เป็นป่าดิบชื้นที่มีไม้ใหญ่จำนวนมาก ไม้ไผ่น้อยบางจุดไม่มีเลย พืชส่วนใหญ่จะเป็นพืชเถาวัลย์ และกล้วยไม้ขนาดใหญ่ ๓. ป่าเค่อเผอ หรือป่าเค่อ ลักษณะป่าเป็นป่าดงดิบเช่นเดียวกับป่าเค่อมือ เค่อฟ้าแต่ขนาดลำต้นของไม้มีขนาดเล็กกว่า ๔. ฝะหรือเผอ เป็นป่าพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้นน้ำผุด ไม้ใหญ่มีน้อย มีเถาวัลย์เยอะและเป็นแหล่งอาหาร เช่น ดงผักมันหมู ดงผักกูด ดงผักหนาม เป็นต้น ๕. ป่าไล่กล้า เป็นป่าที่มีลักษณะเดียวกับป่าเค่อมือ เค่อฟ้าและเค่อเผอ แต่มีลักษณะแตกต่างตรงที่มีก้อนหินขนาดใหญ่จำนวนมาก ๖. คูหล่งไล่ เป็นภูเขาหิน ลักษณะพื้นที่มีทั้งป่าโปร่ง ป่าดงดิบและป่าดิบชื้น ภูเขาหินส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ต้นน้ำผุดอยู่บริเวณรอบ ๆ บริเวณยอดเขามีไม้ประเวทหนาแน่นอยู่มาก ค่ำกว่ายอดเขาลงมาเป็นประเภทไม้เนื้ออ่อน และไผ่วาซุ ไผ่วาลือจำนวนมาก ๗. ป่าเคาะกล้า คือ พื้นที่เป็นหลุมเป็นบ่อ เป็นแอ่งกระทะ เป็นร่องระบายน้ำในช่วงหน้าฝน ลักษณะพื้นที่ป่าเป็นป่าดงดิบ บางจุดเป็นป่าดิบชื้น พืชส่วนใหญ่เป็นประเภทพืชเถา ๘. เซอหล่องโหว เป็นป่าไร่ที่มีลักษณะของไผ่หรือต้นไม้หรือพืชที่หมดสภาพล้มตาย เป็นป่าที่ถึงอายุขัย เช่น ไผ่ถึงอายุขัยจะตายทั้งกอ ต้นไม้ถึงอายุขัยจะตายทั้งต้น ๙. ป่าเวีย เป็นป่าทุ่งหญ้า มีต้นไม้มีน้อยมาก และ ๑๐. ป่าลือเชอะ คือ ป่าไร่หมุนเวียน เป็นป่าโปร่งที่เป็นป่าไผ่ มีต้นไม้มีอยู่บ้าง ป่าไร่หมุนเวียนอยู่ตามพื้นที่ราบและตามเชิงเขา

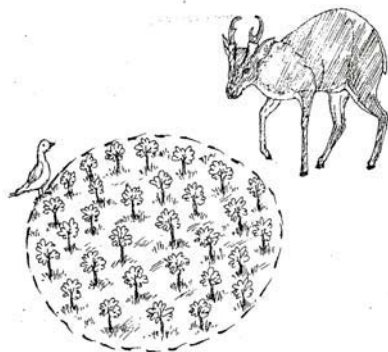
เมื่อรู้จักป่าในแต่ละลักษณะแล้วก็ยังต้องรู้จักเลือกพื้นที่ให้เหมาะสมกับการปลูกข้าวและไม่ผลเสียต่อผืนป่าและคนในหมู่บ้านที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน การเลือกพื้นที่สักผืนจึงต้องคำนึงถึงลักษณะพื้นที่ข้อห้าม ความเชื่อที่บรรพบุรุษบอกสอนไว้ ซึ่งมีทั้งความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช ข้อห้ามที่เกี่ยวกับสัตว์ และข้อห้ามพื้นที่

ความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช อาทิเช่น วาบองทอง มีหน่อไม้ขึ้นในช่วงเลือกพื้นที่ มีความเชื่อว่าเจ้าที่แรงไม่ควรทำ เพราะในช่วงเดือนมกราคม-กุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่พันการเจริญเติบโตของหน่อไม้ไปแล้ว จึงไม่ควรมีหน่อไม้ขึ้น ซึ่งจากการสำรวจของทีมวิจัยพบว่า พื้นที่บริเวณดังกล่าวมีความชื้นสูงและอยู่ใกล้ต้นน้ำผุด ถ้า

ถางพื้นที่บริเวณนั้นจะทำให้ต้นน้ำผุดแห้งเหือดไป

เป็นปลายเดียว มีความเชื่อว่าเทพเจ้ามาสถิตอาศัยอยู่ จากการสำรวจพื้นที่ของทีมวิจัยพบต้นไม้ในลักษณะดังกล่าวอยู่ในป่าเต็งรัง และลักษณะพื้นที่ที่เห็นจะเป็นพื้นที่แอ่งกระทะ เป็นหลุมเป็นบ่อและจะพื้นที่ป่าดงดิบ อีกทั้งแอ่งกระทะข้างล่างเป็นโพรงเป็นที่ระบายน้ำช่วงหน้าฝน ถ้าเข้าไปถางป่าทำไร่ การพังทลายของหน้าดินจะไหลลงสู่แอ่งกระทะได้ วาปีหุ้ง ต้นไผ่ลำ

เดียวแต่มีการแยกแขนงเป็น ๒ ลำเท่า ๆ กัน มีความเชื่อว่ามันมีคุณธรรมชาติ เจ้าที่แรง จากการพูดคุยในเวทีทีมวิจัย ลักษณะพื้นที่ป่าแบบนี้ดินยังแข็งตัวอยู่มาก ดินยังไม่มีควมอุดมสมบูรณ์ดีพอ ป่าพื้นตัวช้า ถ้าเข้าไปถางพื้นที่ตรงนั้นจะกลายเป็นพื้นที่พื้นตัวได้ยาก โอกาสการไหลป่าของน้ำและการพังทลายของหน้าดินก็จะสูง

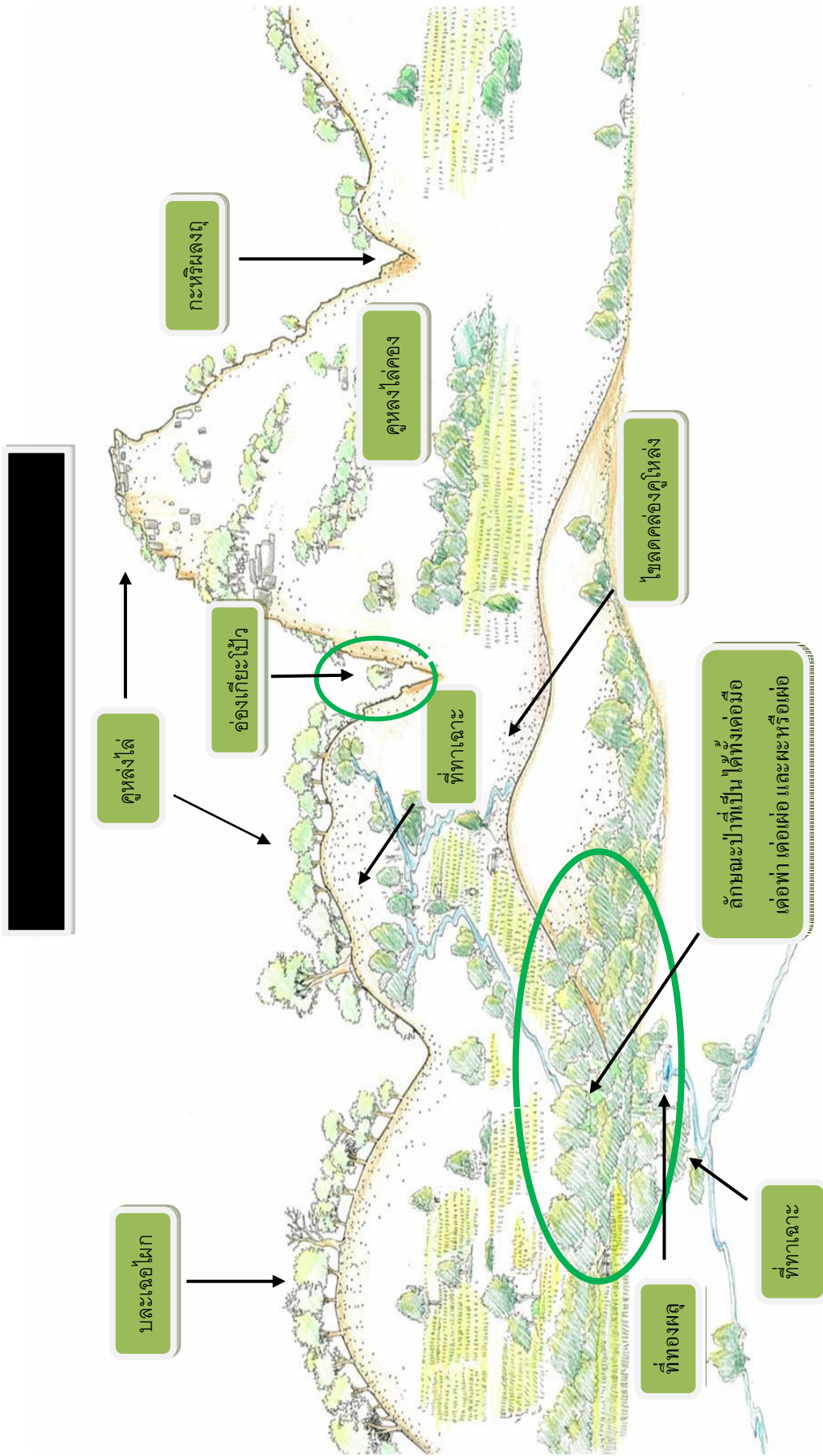
พื้นที่ที่เลือกต้องไม่มีเต่าคลานอยู่ในบริเวณนั้น มีความเชื่อว่าทำงานช้าอาจจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย (ถ้าถางพื้นที่บริเวณนั้นไปแล้ว แต่มาเจอเต่าภายหลังต้องเว้นพื้นที่บริเวณนั้นไป) ซึ่งเต่าเป็นสัตว์ที่อยู่ในเขตป่าชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ ถ้าถางบริเวณพื้นที่ตรงนั้น ความชื้นก็จะหมดไปและเต่าอาจอยู่ไม่ได้ อีกทั้งเต่าเป็นสัตว์ที่ทำให้เกิดวังน้ำในลำห้วย เป็นต้น

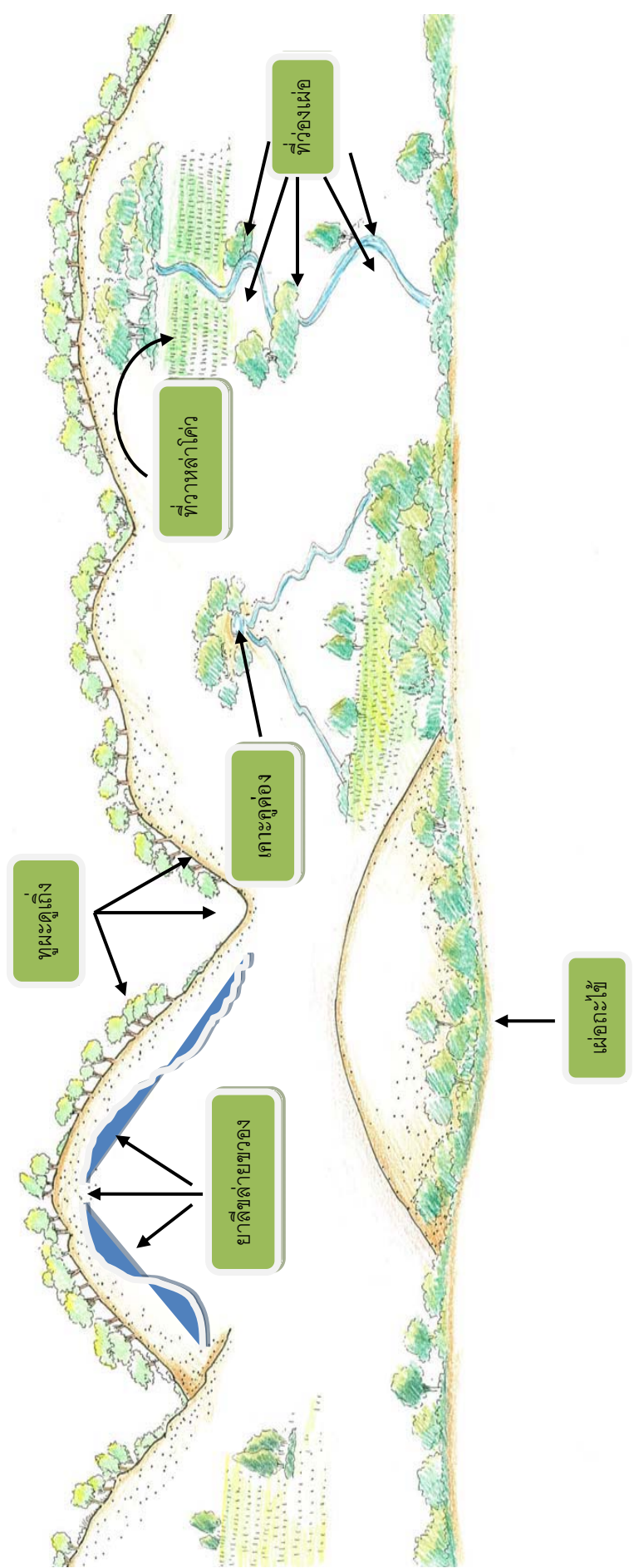

ข้อห้ามที่เกี่ยวกับสัตว์ เช่น ขณะเลือกพื้นที่ ในพื้นที่นั้น ๆ ต้องไม่ได้ยินเสียงนกทูลสองร้อง มีความเชื่อว่าเป็นนกที่คอยบอกสัญญาณเตือนภัย เจ้าที่ส่งมา อาจมีเหตุไม่ดีขึ้นได้ หรือต้องไม่มีเสียงกิ้งก่าร้อง มีความเชื่อว่ากิ้งก่าเป็นสัตว์ที่เจ้าที่ปล่อยมา ถ้าทำพื้นที่ตรงนั้นจะนำภัยร้ายมาให้ ซึ่งทั้งนกทูลสองและกิ้งก่าชอบอยู่ในพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ อยู่ในป่ารกทึบ ไม่พบในป่าโปร่ง แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ มีไม้ใหญ่ที่ไม่ควรเข้าไปทำ ใน

ข้อห้ามเกี่ยวกับพื้นที่ เช่น **เกาะคูต้อง** ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่อยู่เหนือเขตที่มีน้ำผุดจากผืนดินที่มีน้ำอยู่ตลอดทั้งปี, **ที่ทองผล** พื้นที่น้ำพุ ถึงช่วงเวลาฝนตกน้ำจะผุดออกจากผืนดิน, **ที่ทาเจาะ** พื้นที่ที่มีลำห้วย ๒ สายมาบรรจบกัน ตรงคอลำห้วยสองสายห้ามเพาะปลูก หากมีการถางป่าทำไร่จะทำให้ลำห้วยแห้งลงได้ และอาจทำให้เกิดน้ำป่าทะลักเข้าท่วมพื้นที่ทำให้ข้าวจมน้ำเสียหายได้, **ที่วาล่าไคว** ห้ามทำไร่ติดลำห้วยทั้ง ๒ ฝั่ง หากทำไร่ใกล้ลำห้วยเกิน ต้นไม้ไม่สามารถยึดเกาะตลิ่งได้ อาจทำให้ตลิ่งพังและอาจทำให้น้ำตื้นเขินได้, **ไหลดคล่องคูไหล่ง** พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหลังเต่า หรือพื้นที่สันเขา, **บละเจอผอก** ลักษณะพื้นที่เป็นสันเขาทอดยาวเหมือนหลังช้าง ห้ามเปิดพื้นที่สันเขาทั้ง ๒ ฝั่ง เพราะเนินเขามีความลาดชันสูง และรอบ ๆ เนินเขาจะเป็นต้นน้ำผุด หากถางถางพื้นที่ทำไร่ตรงนั้น การพังทลายหน้าดินสูงอาจทำให้ต้นน้ำผุดตื้นเขินและทำให้แห้งได้เช่นกัน, **อ่องเกียะปัว** คือ ที่รูปของลับผู้หญิง เป็นเนินเขา ตรงกลางมีร่องน้ำไม่ยาวมากนัก ตรงเนินเขาห้ามทำ เิงเขาทำได้ สันเขาจะมีความลาดชันสูง ช่วงหน้าฝนจะมีน้ำผุดขึ้นมาบริเวณร่องน้ำจะมีความชันสูงมาก ถ้างางพื้นที่สันเขา การไหลบ่าของน้ำจะแรง และอาจทำให้เกิดการเซาะหน้าดินได้ง่าย อาจทำให้ร่องน้ำที่มีความชันสูงตื้นเขินขึ้นได้, **กะหริมลง** ที่ช่องแคบ ลักษณะพื้นที่ระหว่างเนินเขาสองลูก ตรงกลางเป็นช่องแคบ ระหว่างทางเข้าช่องแคบ ตอนกลางช่องแคบ และทางออกช่องแคบห้ามทำในพื้นที่บริเวณนั้น บางพื้นที่บริเวณช่องแคบจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและบางพื้นที่จะมีพื้นที่ต้นน้ำผุดอยู่ ถ้าเข้าไปถางพื้นที่ตรงนั้นอาจทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ต้นน้ำผุดแห้งลงได้, **ยาลิชลายชวอง** ปลาแก้งลู้คดี ลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา ถ้าปลาก้างอยู่แสดงว่าพื้นที่ตรงนั้นมีโพรงน้ำอยู่ใต้ดิน พอเวลาน้ำหลากปลาก้างจะเข้าไปเล่นน้ำตามร่องน้ำ สันนิษฐานได้ว่าเป็นแหล่งต้นน้ำ, **ภูผะตูเถิง** เขารูปนกกระสาบิน ลักษณะพื้นที่เป็นร่องน้ำยาวอยู่ตรงกลางระหว่างเนินเขา ๒ ลูก บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันน้อยแต่บางพื้นที่ร่องน้ำมีความลาดชันสูง ร่องน้ำที่มีความลาดชันสูงส่วนใหญ่ด้านล่างจะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่ ถ้างางพื้นที่ทั้งสองฝั่งอาจทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำแห้งลงได้ ในช่วงเวลาฝนตกลงมาน้ำอาจพัดต้นข้าวให้หักก็ได้, **คูหลงไล่คองเถ** เิงเขาภูเขาหิน ห้ามทำ ถ้าทำไร่ติดเิงเขาภูเขาหินจะเสี่ยงต่อการพังทลายของหินที่เป็นอันตรายกับตัวคนได้ ภูเขาหินส่วนใหญ่จะมีความชันสูง ดินเขาจะมีร่องน้ำไหลผ่าน บางจุดมีต้นน้ำผุดออกจากผืนดิน แสดงให้เห็นว่าภูเขาหินเป็นพื้นที่ต้นน้ำ, **เผอทะไซ** พื้นที่กันกระทะ ถ้าทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นกันกระทะเสี่ยงต่อช่วงฤดูน้ำหลากอาจทำให้พื้นที่ตรงนั้นจมน้ำได้ และ**ที่ว่องเผอ** พื้นที่มีลำห้วยล้อมรอบ ตรงกลางมีลักษณะเป็นเกาะ เป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการพังทลายของตลิ่ง หากทำไร่ปลูกข้าวจะทำให้เกิดการพังทลายของดินอันเนื่องมาจากการทำลายต้นไม้ยึดเกาะริมตลิ่งทำให้น้ำเซาะดินได้ง่ายขึ้น (ดูภาพประกอบหน้าถัดไป)

เมื่อเลือกพื้นที่ทำไร่ที่ไม่ฝาดฝืนข้อห้ามได้แล้ว จะทำไร่ในที่ดินผืนนั้นได้หรือไม่ก็ต้องขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาอีกเช่นกัน โดยการตีปาล้างเสี่ยงทายว่าทำได้หรือไม่ ถ้าทำไม่ได้ก็ต้องไปหาพื้นที่อื่นต่อไป หรือถ้าตอนตีปาล้างเสี่ยงทายว่าทำได้แต่เมื่อกลับไปนอนแล้วฝันไม่ดีก็ต้องหาพื้นที่ใหม่อีกเหมือนกัน เมื่อได้พื้นที่ปลูกข้าวเรียบร้อยแล้ว กระบวนการปลูกข้าวจึงเริ่มขึ้นตั้งแต่การพรวนไร่ เฝ้าไร่ รื้อไร่ หยอดข้าว ดายหญ้า ดูแลต้นข้าว เก็บเกี่ยว ฟาดข้าว และตวงข้าวขึ้นยุ้ง ซึ่งแตกต่างจากการทำนาข้าวทั้งในเรื่องของการเตรียมพื้นที่ พิธีกรรมบือซีเบาะ ปลูกข้าวเก่าก่อนหยอดข้าว พิธีกรรมการเกี่ยวข้าวและฟาดข้าว เพราะการทำนาจะตั้งศาลสำหรับไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าที่เจ้าทางเพียงอย่างเดียว รวมถึงความหลากหลายของสายพันธุ์ข้าว และอีกสิ่งหนึ่งที่ทำนาข้าวทำไม่ได้เหมือนไร่ข้าวคือ การปลูกพืชผักหลากหลายชนิด หลากหลายสายพันธุ์ไว้ในไร่ข้าว เป็นแหล่งพันธุ์กรรมพืชที่หาไม่ได้ในนาข้าว ซึ่งการหมุนเวียนพื้นที่จะช่วยรักษาพันธุ์กรรมพืชเหล่านี้ให้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญและมั่นคงของคนกะเหรี่ยงต่อไป

การทำไร่หมุนเวียนจึงไม่ใช่ต้นตอของการทำลายป่า หากแต่เป็นรูปแบบการผลิตที่ต้องอาศัยป่า ฟังฟังธรรมชาติเพื่อให้คนอยู่รอด ปากก็อยู่ได้ แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยงานภาครัฐมองไม่เห็นความสำคัญของไร่หมุนเวียน ไม่เข้าใจในวิถีการเพาะปลูกที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด มองเห็นป่าแต่มองไม่เห็นวัฒนธรรมชุมชน การกระทบกระทั่งและความขัดแย้งจึงไม่มีข้อยุติ ด้วยเหตุนี้โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเกิดขึ้นเพื่อหาแนวทางในการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชาวบ้านก็ยังทำไร่หมุนเวียนได้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ไม่จำเป็นต้องใช้มาตรการปราบปรามเหมือนที่ผ่านมา การปรับใช้ภูมิปัญญาสื่อกลางในการแก้ไขปัญหาจึงเป็นทางออกที่เหมาะสม เพราะวัฒนธรรม ภูมิปัญญาเป็นของชุมชน และวัฒนธรรม ภูมิปัญญาก็รักษาไว้ซึ่งพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าวัฒนธรรม พื้นที่แหล่งอาหาร ซึ่งอยู่ทั้งในและนอกพื้นที่ไร่หมุนเวียน (ดังที่กล่าวไว้แล้วในข้างต้น) แน่แน่นอนว่าหากใช้วัฒนธรรมในการดูแลรักษาป่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยอมรับได้เช่นกัน การดำเนิน

โครงการ การปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หา
อยู่หากิน ฯ จึงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์
ป่าสะเนฟอง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในการเดินสำรวจร่วม
เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กัน โดยมีเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร
ร่วมสำรวจและจัดทำแผนที่แนวเขตซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ตรวจสอบความ
ถูกต้องและชัดเจนในจุดพิกัดพื้นที่และแนวเขตก่อนที่จะส่งต่อไปให้กับ
หัวหน้าเขต ฯ ทุ่งใหญ่นเรศวรในการดำเนินงานต่อไป เมื่อปัญหาได้รับการ
แก้ไข คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็อยู่ได้เช่นกัน

